

Gabriel ANDREESCU

NECESITATEA RECONCILIERII INTERNE

A BELSŐ MEGBÉKÉLÉS SZÜKSÉGESSÉGE

THE NEED FOR DOMESTIC RECONCILIATION

NECESITATEA RECONCILIERII INTERNE

Dragi colegi,

Mă grăbesc să vă trimit răspunsul la incitantele voastre întrebări:

1. Așteptările nici nu puteau să fi fost împlinite după intermezzo-ul atât de scandalos de la începutul anilor '90. În decembrie 1989 se putea spera, îmi închipui, la o „uitare”, la o „depășire” a încărcăturii negative din istoria româno-maghiară. Dar mizeria ultranaționalismului de tip Vatra Românească, PUNR, PRM, ca și politica incitatoare a FSN-PDSR, la care s-a adăugat naționalismul (in)decent la foc scăzut au creat o situație de suspiciune și amintiri dezgustătoare de care nu se va putea face abstracție. Va domina probabil criteriul pragmatic. După opinia mea, astăzi a devenit evident că suntem – în raport cu relația româno-maghiară – o societate plurală, aflată, dacă lucrurile vor rămâne în starea asta, într-o fază preconșoționistă. Aproximarea de prag formal cerut de existența minorității maghiare și funcționarea alianțelor – executivă și, respectiv, legislativă – reprezintă o mare evoluție practică, dar nu și în măsură să șteargă rănilor produse acum 11–12 ani.

2. Există o analogie. Ca și în cazul franco-german, istoria a creat o competiție simbolică între români și maghiari, și unii și alții putând însuma un număr suficient de frustrări. Pe de altă parte, e greu să mai găsești obiectiv interese divergente între România și Ungaria, în actualul context european și geopolitic – lăsând la o parte micile și inerentele competiții economice, între găinile vândute în Transilvania și Matiz-urile căutate la Budapesta. Relația cu Vestul domină, în ambele cazuri, problematica relației de vecinătate. În plus, spre deosebire de modelul ales, tema reconcilierii are o dimensiune preponderent internă, nu externă – relația mai largă între „români” și „maghiari” jucându-se în raporturile comunităților română și maghiară din România.

3. Circa două milioane de vorbitori de maghiară transilvăneni fac din teritoriul Transilvaniei un spațiu relevant pentru economia Ungariei. Ștergerea frontierei dintre cele două țări – care ar începe cu drumuri mai bune în teritoriul României – ar putea face din Transilvania un centru activ, dându-i o nouă vitalitate ca zonă în care se concentrează interesele și schimburile de la Vest și de la Est (Vestul și Estul imediat). Apoi, e sigur că Ungaria va fi membră UE – probabil chiar din 2004. Lucrul acesta va întări și mai mult semnificația Transilvaniei, ca teritoriu ocupat de aproape 2 milioane de maghiari. Miza provinciei – atât pentru Ungaria, cât și pentru România – va face ca și în viitor, în România, tema europeană să păstreze o concretețe practică și imediată.

4. Întrucât interesele celor două țări coincid, marea problemă este cea a antreprenorilor etnici. Cooperarea la nivelul marilor proiecte regionale și

globale stă mai puțin în puterea de control a acestora. Apoi, cred că dezvoltarea unui larg sistem de co-interese între maghiarii și românii din regiune ar facilita marginalizarea aventurierilor care trăiesc din mobilizarea unora împotriva altora.

*Cu salutări,
Gabriel*

A BELSŐ MEGBÉKÉLÉS SZÜKSÉGESSÉGE

Kedves kollégák,

Sietek megválaszolni izgalmas kérdéseiteket:

1. Az elvárások nem is teljesülhettek a 90-es évek elején történt botrányos közjáték után. 1989 decemberében, gondolom, lehetett reménykedni abban, hogy „elfeledjük”, „meghaladjuk” a román–magyar történelem negatív töltetét. De a Vatra Românească, a PUNR (Román Nemzeti Egységpárt), a PRM (Nagy-Románia Párt) típusú ultranacionalizmus szennye, valamint a FSN (Nemzeti Megmentési Front)-PDSR (Társadalmi Demokrácia Romániai Pártja) uszító politikája, melyhez csatlakozott a takaréklángon égő (in)decens nacionalizmus is, a bizalmatlanságnak és a visszataszító emlékeknek olyan légkörét teremtette meg, amelytől nem lehet elvonatkoztatni. Valószínűleg a pragmatikus kritérium lesz majd az uralkodó. Véleményem szerint mára világossá vált, hogy a román–magyar kapcsolatok viszonylatában – ha a helyzet változatlan marad – egy plurális társadalom prekonzociális szakaszában élünk. A magyar kisebbség létezése és a – végrehajtó, valamint törvényhozó hatalmi – szövetségek működése által megkövetelt formális küszöbhez való közeledés komoly gyakorlati fejlődést jelent, nem eleget azonban ahhoz, hogy képes legyen eltörölni a tizenegy-tizenkét év óta folyamatosan ejtett sebeket.

2. Van analógia. A történelem, akár a német–francia viszony esetében, szimbolikus versenyhelyzetet hozott létre a románok és a magyarok között, mindkét népnek sikerülvén éppen elég sérelmet felhalmoznia. Másrészt viszont a jelenlegi geopolitikai és európai összefüggések között, ha eltekintünk a kicsinyes és természetzerű gazdasági csatározásoktól, az Erdélyben forgalmazott baromfitól a Budapesten keresett Matizokig, elég nehéz objektív elmentéses érdekeket felfedezni Románia és Magyarország között. A Nyugattal való kapcsolatok mindkét esetben uralják a szomszédsági kapcsolatok problematikáját. Ráadásul, a választott modelltől eltérően, a megbékélés kérdésének van egy túlnyomóan belső, nem pedig külső vetülete – a „románok” és a „magyarok” közti szélesebb körű viszony meghatározó hatással van a romániai román és magyar közösségek közötti kapcsolatra.

3. A mintegy kétmillió magyarul beszélő erdélyi figyelemre méltó térséggé teszi Erdélyt a magyar gazdaság számára. A két ország közötti határ eltörlése – mely a romániai útviszonyok javításával kezdődhetne – aktív központtá alakíthatná Erdélyt, olyan életerős térséggé, amely összefoghatná a nyugati és a keleti (közvetlen-nyugati és közvetlen-keleti) érdekeket és cserét. Azonkívül kétségtelen, hogy Magyarország, valószínűleg még 2004-ben, EU-tag lesz. Ez a tény még inkább növelni fogja Erdély – mint majdnem kétmillió magyar által lakott térség – jelentőségét. A térség – mind Magyarország, mind pedig

Románia számára – adott tétje következtében Romániában az európai kérdés a jövőben is megőrzi majd gyakorlati és közvetlen jelentőségét.

4. Mivel a két ország érdekei azonosak, a legfőbb gond az etnikai vállalkozók kérdése. A nagy regionális és globális projektek szintjén történő együttműködés alig-alig múlik az ő ellenőrző erejükön. És úgy gondolom, hogy a térségben élő románok és magyarok közti széles körű érdekközösségre alapuló rendszer kialakítása hozzájárulhatna az egymás ellen uszító kalandorok kiszorításához.

*Üdvözlettel,
Gabriel*

THE NEED FOR DOMESTIC RECONCILIATION

Dear colleagues,

I hurry to send you my answers to your exciting questions.

1. The expectations could not possibly have been fulfilled after the scandalous intermezzo at the beginning of the '90s. In December 1989 one could hope, I imagine, to “forget”, to “overcome” the negative charge in the Romanian-Hungarian history. However, the Vatra Romaneasca-type of ultra-nationalist dirt, PUNR, PRM and the stirring politics of FSN-PDSR, to which one could add the (in)decent back-burner nationalism, led to a situation of suspicions and disgusting memories that cannot be overlooked. It is likely that the pragmatic view will dominate. In my opinion, it is obvious by now that we are – insofar as the Romanian-Hungarian relations are concerned – a plural society, in a pre-consociational stage, provided things stay as they are now. Closeness in the formal sense required by the existence of the Hungarian minority and the functioning of alliances – at the executive and legislative levels – is a significant practical evolution, but not enough to heal the wounds inflicted until not long ago.

2. There is an analogy. Like in the French-German case, history has created a symbolic competition between the Romanians and the Hungarians, both nations bearing a sufficient number of frustrations. On the one hand, it is difficult to objectively find divergent interests between Romania and Hungary, in the current European and geopolitical context – apart from the small and inherent economic competition between the fowl sold in Transylvania and the Matizes on demand in Hungary. The relationships with the western world dominate, in both cases, the issue of neighborly relations. In addition, unlike in the chosen model, the topic of reconciliation has a preponderantly internal – not external – dimension, the wider relation between “Romanians” and “Hungarians” being determined by the relations between the Romanian and Hungarian communities in Romania.

3. Approximately 2 million Hungarian-speaking Transylvanians make the territory of Transylvania a relevant space for the economy of Hungary. The erasure of the border separating the two countries – which could start with better roads within the borders of Romania – could change Transylvania into an active center, giving it new vitality as a region in which the interests and exchanges of the (immediate) east and west are concentrated. In addition, it is certain that Hungary will be a member of the EU – probably as soon as 2004. This will enhance the significance of Transylvania as a territory inhabited by almost 2 million Hungarians. The stake of the province – for both Hungary and Romania – will ensure that in the future, too, the European issue will have a practical and immediate concreteness in Romania.

4. As the interests of the two countries coincide, the big issue is that of ethnic entrepreneurs. Cooperation at the level of large regional and global projects is rather out of these people's reach. Then, I believe the emergence of a system of common interests of the Hungarians and Romanians in the region would facilitate the marginalization of the adventurers that live on mobilizing one community against the other.

*Greetings,
Gabriel*

Nándor BÁRDI

RELATIILE ROMÂNNO-MAGHIARE,
TRECÛT ŞI VIITOR

A ROMÁN-MAGYAR KAPCSOLATOK,
MÛLT ÉS JELEN

ROMANIAN-HUNGARIAN RELATIONS
BETWEEN PAST AND FUTURE

RELAȚIILE ROMÂNNO-MAGHIARE, TRECUT ȘI VIITOR

A. Despre poziția celui care răspunde

Autorul răspunsurilor este un specialist în istorie din Ungaria, care se ocupă de corelațiile construirii societății, respectiv a națiunii. Astăzi există patru concepții fundamentale în ceea ce privește interpretarea istoriei minorităților maghiare: a) unii o consideră *o istorie a suferințelor*, în timp ce continuă traumatizarea Trianonului; b) alții consideră istoria celor optzeci de ani ca o *perioadă a conflictelor*, în care coexistă *toposurile* constituite din literatura gestionării conflictelor: „grupurile etnice nu se cunosc” și „în viața de zi cu zi totul este în ordine, însă interesul elitelor etnice este resuscitarea conflictelor”; c) eu însumi mă declar de partea acelor care definesc istoria minorităților ca un *proces de construcție și reconstrucție a comunităților*; d) și sper că va veni timpul când o nouă generație de cercetători va avea condițiile necesare pentru a studia această temă în cadrul *istoriei comparative a societății*.

În viziunea mea, cei care au formulat aceste întrebări, au făcut-o pornind dinspre tratarea conflictelor.

Ardeam de nerăbdare să aflu căror persoane din Transilvania li s-au pus aceleași întrebări. M-am interesat și am aflat că la nivel local n-au fost întrebați tocmai aceia despre care am crezut că în cadrul unei asemenea acțiuni ar fi oportun să li se ceară părerea. Dar poate că eu sunt cel care merge pe o linie moartă. Am o sensibilitate deosebită față de acest aspect, de când am aflat că la conferința despre Secuime, desfășurată la Tușnad, au fost prezenți zeci de invitați de la Pécs și de la Budapesta, în timp ce cel mai important atelier de cercetare de la Miercurea Ciuc, respectiv sociologii de la Odorhei sau de la Sfântu Gheorghe, de fapt nici nu au știut despre această manifestare.

Din scrisoarea anexă nu a reieșit ce se va întâmpla cu răspunsurile noastre. Toate acestea îmi amintesc de funcția „societății civile” în legătură cu această sferă tematică. Pisălogeala mea este fără sens, dat fiind că în România lipsesc instituțiile de cercetare „profesioniste” din sfera academică și a fundațiilor, menite să studieze această chestiune. Trebuie totuși să formulez două îndoieli personale, care ar trebui avute în vedere și pe termen lung:

a) Cu câteva săptămâni în urmă am condus prezentarea autorilor „Provinciei” la Budapesta, unde a fost pusă întrebarea: De ce nu se ocupă această revistă de problemele cotidiene din Transilvania? S-a revenit de mai multe ori la această întrebare în cursul discuției: probleme economice, călătoria cu trenul, planuri temporale transilvănene deplasate, dacă nu ai o mașină etc. Eu aș fi uitat acest aspect, dacă studenții mei aflați în rândurile publicului nu mi-ar fi semnalat în mod independent unul de altul că, după părerea lor, cei de la „Provincia” sunt lipsiți de înțelegere în fața problemelor vieții de toate zilele. Or, acești studenți nici măcar nu se ocupă de societățile mino-

ritare. Plutirea deasupra realității s-a oglindit și în caracterul general al întrebărilor care își așteaptă acum răspunsul.

b) Cred însă că este mai esențial următorul fenomen: cercetările în științele sociale din Transilvania sunt preponderent interetnice, lipsind studiile asupra stratificărilor. Chiar dacă aceste investigații nu au precedente metodologice serioase în cercetarea societății din România, totuși aceasta este direcția principală a sociologiei din Ungaria, din anii 70 încoace, direcție recunoscută și la nivel internațional. Prin urmare, din punctul de vedere al metodologiei, există surse care pot fi utilizate. Asta se leagă pe de o parte de problema eșantioanelor în studiile interetnice, iar pe de altă parte ele ar putea ajuta la explorarea unor fenomene, cum ar fi de exemplu: în ce mediu din Transilvania s-au născut rezultatele lui Vadim Tudor? Nu știm însă aproape nimic despre structura sărăciei, a cartierelor, a mobilității tinerilor etc. Această problemă își revendică atât din perspectiva cercetărilor interetnice¹, cât și din cea a cunoașterii de sine a minorităților, o concepție a „drumului mai lung, dar mai scurt”. În plus, acest lucru este imposibil de realizat cu cercetători exclusiv maghiari sau din Ungaria. Iar studiul permanent al paneelelor de strat care ar lua naștere, ar ajuta și la deplasarea cercetării sociale din Transilvania de la „nivelul interviurilor”.

Poate că din aceste analize dure am putea afla mai multe decât din disertațiile despre politica identitară ale unor intelectuali ca mine. Iar de aici ne putem întoarce la întrebarea: la ce ar putea folosi, de fapt, eventualele răspunsuri...

B. Răspunsurile

1. În sens istoric, chestiunea româno-maghiară a fost, în secolele XIX și XX, istoria a două construcții naționale paralele, care până acum s-au exclus reciproc sub aspectul a două problematici specifice („chestiunea Transilvaniei” și „chestiunea maghiară”). *Din punct de vedere istoric* (presupunând două structuri/rețele și spații de viață de sine stătătoare) putem vorbi despre o *trăire alăturată* și caracter exclusiv (cuvintele „noi” și „ei”, linia de falie etnică au fost totdeauna determinante în ultimele două secole), în timp ce despre conviețuire în sens sociologic (despre un înveliș rezultat din caracterul comun al structurilor determinante – materiale, juridice, politice, precum și pentru strategiile individuale) putem vorbi de un „cotidian comun” ca stare de fapt.

Punctele de ruptură ale acestui sistem de relații: a) 1791 – Supplex Libellus; b) 1848; c) cumpăna dintre secole, când chestiunea națională s-a transformat în Ungaria dintr-o problemă internă într-una internațională, iar în România chestiunea românilor de peste hotare a devenit problema-cheie a statului făuritor de națiune; d) Trianonul; e) al doilea dictat de la Viena;

¹ Pe aceste paneele sociale am putea baza viitoarele cercetări etnice, mai precis astfel am putea cu adevărat măsura asemenea fenomene.

f) 1989 – când atât din perspectiva Ungariei, cât și din cea a României, problemele celei din urmă (și nu numai cele ale minorităților) au fost legate de înlăturarea unei singure persoane; g) martie 1990 – în primul rând din perspectiva maghiarilor –, când a reapărut teza tradițională: „cu românii nu avem ce face, toată conștiința lor națională este construită pe anti-maghiarism”.

În acest sistem de relații există însă și *puncte de apropiere*: a) „Maghiarizarea lingvistică” de la Blaj din anii 1820–1830, care a fost împiedicată prin legea referitoare la învățământul în limba maghiară din licee, adoptat de către Dieta din Transilvania după modelul din Ungaria. b) Măsurile de reformă ale sașilor și românilor, luate cu ocazia Dietei de la Sibiu în anii 1863–1865, au fost din ce în ce mai mult acceptate de către opinia publică maghiară din Transilvania, dar începând cu 1868 supremația maghiară a fost reinstaurată prin compromisul austro-ungar, care a stabilizat pozițiile elitei maghiare în Transilvania. c) Dezvoltarea burgheziei române la cumpăna secolelor a declanșat o nouă integrare cetățenească a românilor în viața socială a Ungariei. Politica mișcării naționale românești, axată pe autonomie, iar mai târziu pe unire, nu a mai îngăduit însă ca această tendință să se instituționalizeze. Integrarea, cu trecerea timpului, a fost însoțită tot mai mult de distanțarea față de comunitatea națională românească. În același timp, încercările de acord ale lui István Tisza (1910–1913) au fost zădărnicate de opoziția sa parlamentară. d) Lărgirea legăturilor româno-maghiare între disidenți (la sfârșitul anilor '80) și între intelectuali (după 1989) a fost de asemenea stopată de evenimentele din 1990 de la Târgu Mureș. e) Actualmente, cea mai importantă diferență între Ungaria și țările vecine, în planul desfășurării vieții de zi cu zi, rezidă după părerea mea în faptul că în Ungaria majoritatea oamenilor consideră că își determină ei înșiși performanțele, în timp ce în țările vecine numai câte un strat subțire al populației a început să gândească în termenii unor traiectorii de viață, ai construirii conștiente de strategii. În Ungaria acest lucru s-a generalizat în cadrul păturii mijlocii, care este incomparabil mai largă față de cea din România, Ucraina sau Iugoslavia. Acesta este faptul care influențează și funcționarea tineretului ca grup social. Acest model, împreună cu modelele de consum (de exemplu utilizarea centrelor de cumpărături, preluarea unor obiceiuri de petrecere a vacanțelor estivale etc), a ridicat valoarea Ungariei și a infrastructurilor din această țară. La urma urmei ar putea fi vorba despre faptul că în această zonă a Europei, în societățile din Ungaria și Polonia, s-a manifestat cel mai puternic ruptura cu sentimentul politic general central-european: „supraviețuim la orice, numai să fim lăsați în pace în micul nostru univers”. În aceste țări a apărut – cu cea mai marcantă și penetrantă forță – voința indivizilor și a micilor comunități de a-și lua viața în propriile lor mâini, crezând cu adevărat că își pot influența soarta. Acest lucru a dat naștere unor noi modele, diferite de imaginea tradițională a ungarului „îngâmfat”. La asta s-au adăugat și noile roluri ale reprezentanților societăților maghiare de peste hotare (popularitatea lui Béla Bugár sau a lui György Frunda).

S-ar putea însă ca acest lucru să fi fost influențat și de imaginea „ungurului orgolios” care s-a putut reconstrui în jurul dispuței pe marginea legii facilităților (sau a statului maghiarilor dincolo de granițe).

Din cele de mai sus reiese în mod evident că procesele de cooperare firești, practice, care demarează la nivelul cotidianului și al localității, sunt oprite de valorizarea câte unui interes central de stat. Marea întrebare este dacă procesele locale și cooperările economice consolidate după 1989 vor fi influențate în aceeași măsură de marea politică? Sau se vor crea în cele două țări structuri interne, care vor face imposibilă această influență.

Așteptările de la începutul deceniului, în majoritatea lor, s-au născut într-o situație în care nimeni nu a intuit încă ce fel de diferențe se vor manifesta între situația de dinainte și de după 1989, respectiv între sistemele sociale ale țărilor în cauză. Schimbările din 1989, în cazul nostru, sunt importante pe de o parte din cauza deschiderii frontierelor și din cauza proceselor de integrare a modelelor de consum central-europene, iar pe de altă parte pentru că a crescut rolul inițiativelor locale și al raționalității de piață. Acestea pot genera o mulțime de programe mici care trec peste liniile de falie etnice și formulează interese locale sau economice comune.

Eu consider că, în aceste chestiuni, *pozițiile ocupate pe piața forței de muncă* au un rol determinant la nivelul cotidianului, atât în ce privește aprecierea maghiarilor din România, cât și a românilor din Ungaria. În ambele cazuri poate fi vorba și de lupta concurențială, la nivelul căreia pot fi oricând transpuse și prejudecățile. În mod paradoxal însă, tocmai aceste relații – care nu sunt pur ideologice, ci „privesc probleme de pâine”, pot ajuta pentru ca, în interpretarea și îmbunătățirea lor, problemele să se reducă la nivelul tehnic și să se poată decoji partea ideologică („naționalizantă”). Un bun exemplu în acest sens ar fi poluarea Tisei, caz în care *s-a reușit* – cu excepția MIÉP – ca problema să fie ținută la distanță de antiromânismul tradițional din Ungaria, datorită acțiunii autonome a presei. (În cazul părții române s-a adoptat mai ales ofuscarea națională și reclusiunea defensivă.)

De partea maghiară este un fenomen foarte important – ca o concluzie a sondajelor referitoare la migrație (studiile lui Endre Sík) – faptul că la aceiași indivizi care își fac griji pentru soarta maghiarilor de peste hotare, în cazul în care maghiarul de peste hotare apare pe piața forței de muncă din Ungaria, se declanșează sistemul de prejudecăți privind forța de muncă străină, imigranții, indiferent de raporturile etnice.

În discursul public al intelectualității care modelează opinia publică, de ambele părți au rămas valabile tezele fundamentale: a) maghiarul este orgolios, are o conștiință de superioritate culturală și un mod de a gândi imperial; b) principiul conștiinței naționale a românilor este construit de la bun început pe exclusivism, tocmai de aceea maghiarii nu-și pot găsi aliați credibili de partea cealaltă. Cu toate acestea, mentalitățile s-au schimbat într-o oarecare măsură. Să considerăm punctele nodale: a) Elita politică românească este și ea tot mai dispusă să accepte că problema cheie a relațiilor dintre cele două

țări o reprezintă situația minorității maghiare din România². b) Prin aceasta, intelectualitatea maghiară din România și UDMR au ajuns în situația de a-și asuma și un rol de mediator. c) Din partea Ungariei se acceptă din ce în ce mai mult că există un strat îngust de intelectuali români, cu care te poți, totuși, înțelege, între anumite limite. Din acest punct de vedere, memorandumul „Provincia” este un fel de apă tare. d) În special, în viața artistică este tot mai frecventă căutarea legăturilor în care problema-cheie nu mai este minoritatea maghiară din România, ci problemele artistice mai generale, de exemplu revista „Balkon” sau expoziția școlii băimărene, sau programul de renovare a unui monument. În mass-media există de asemenea fenomene inedite³. e) Cu toate acestea, se generalizează tot mai mult ideea *de a trata separat universul propriu al minorității maghiare, de a recunoaște separarea sa instituțională*. Acest lucru înseamnă însă și excluderea sa – în anumite cazuri – din procesele de modernizare a României. Un exemplu ar fi rămânerea liceelor maghiare din Transilvania în afara sistemului și examenelor de asigurare a calității, inițiate de către București. În afară de asta, organizațiile pedagogilor maghiari și școlile maghiare din Transilvania refuză și examenele de asigurare a calității de la Budapesta, conservând în același timp teama de competiție. f) Acest sentiment de separare înseamnă și că în multe cazuri se vorbește de probleme interetnice/multiculturale și dacă este vorba de probleme simple, legate de dreptul la proprietate sau de statul de drept. Vezi cazul școlilor maghiare separate, al facultăților maghiare din universități.

Bineînțeles, schimbările au creat de ambele părți *mecanisme de reacție*. În noua situație, conflictul între procesele de construcție a națiunilor creează și în domeniul mentalităților mecanisme proprii de apărare și de justificare, dar acestea înseamnă și o evoluție în același timp. Din partea românilor am putea evidenția transformarea și utilizarea noțiunii de *multiculturalism*. În această accepțiune, noțiunea nu înseamnă colaborarea între două culturi autonome și instituționalizate, ci un fel de amalgam, de amestec. Vezi disputa care se desfășoară în cadrul Universității „Babeș-Bolyai” în legătură cu noțiunile de „linie” și „secție”, sau opinia atât de des întâlnită în cercurile intelectuale românești, potrivit căreia „Frunta ar fi un președinte excelent, dacă n-ar fi ungar”.

Din partea maghiarilor, în cursul procesului de construcție a națiunii din ultimii zece ani, s-a format o imagine despre maghiarimea din România potrivit căreia, din punctul de vedere al sistemului de valori și al lumii sale habituale, aceasta ar exista în totală independență față de societatea românească, „calitatea de a fi din România” neavând aproape nici un efect asupra

² Este vorba aici despre opinia elitei intelectuale, pe care politica românească o consideră uneori ca fiind reprezentativă (vezi exemplul coaliției), iar alții – e drept, din ce în ce mai rar – o pune la îndoială.

³ Prezentarea volumului Andreea Andreescu, Lucian Nastasă, Andrea Varga (ed): *Minorități etnoculturale. Mărturii documentare. Maghiarii din România (1945–1955)*, Cluj Napoca: CRDE, 2002 pe Pro TV, de exemplu.

societății maghiare din România. Chiar dacă asta nu s-a formulat explicit, problema nu a fost abordată în discursul public intern. Deoarece maghiarimea utilizează în general mass-media românească, structurile habituale românești exercită și asupra ei un anumit efect socializator, și – bilingvă fiind – trebuie să-și elaboreze în această structură strategiile cotidiene și cele referitoare la carieră⁴.

În *perspectivă istorică*, relațiile româno-maghiare – dincolo de construcțiile de națiune în paralel (care, degajate de ideologie, devin construcții ale societății și nu mai pot fi interpretate doar în exclusivitatea lor)⁵ – sunt determinate și de „chestiunea Transilvaniei” și de „chestiunea maghiară”. Dincolo de lumea de „jos”, consider că este important ce s-a întâmplat în această privință în chestiunile mai generale. *Prin „chestiunea transilvană” înțeleg sistemul de legături între apartenența Transilvaniei, așezarea ei administrativă în cadrul unei țări date, modul de gestionare a relațiilor etnice din Transilvania*. Pentru ultimul aspect, s-au creat în ultimii două sute de ani *trei modalități de tratare*: a) Voința de supremație (exproprierea puterii principale de către o națiune) până în 1848 sub forma Stărilor, mai târziu prin conceptul de națiune politică a statului național, iar după Trianon în cadrul statului național unitar omogen. După al doilea dictat de la Viena, acestea s-au schimbat doar în sensul că s-au făcut unele concesii în politica lingvistică. După 1944, toa-

⁴ Complexitatea problemei poate fi sesizată prin următorul exemplu: părerea generală este că opinia publică maghiară din România este mai informată în ceea ce privește problemele politice din Ungaria decât despre politica națională din România. Aceasta ar însemna oare că ea participă mai mult la viața politică a Ungariei? Dacă însă intrăm un pic mai în adâncime, reiese că până și intelectuali se informează în primul rând de la radio și televizor, în timp ce citesc rar sau nu citesc deloc cotidienele și revistele săptămânale maghiare, fie ele din Ungaria sau din România. Aceasta este o diferență esențială față de obiceiurile intelectuale ale clasei de mijloc din Ungaria, situația corespunzând obiceiurilor generale de informare din România.

⁵ Vezi de exemplu problema dezvoltării Secuimii, care ar putea porni de la caracterul periferic și de la capacitatea de întreținere a populației, și nu de la teza „opresiunii românești”. O chestiune asemănătoare este și ameliorarea poziției maghiarilor pe piața forței de muncă cu ajutorul Ungariei. În aceste chestiuni însă statul român ar trebui efectiv să intervină în totală neutralitate (ca un stat național liberal modern).

Cea mai larg dezbătută problemă de acest gen din Europa Centrală este cazul decretelor lui Beneš. Dacă statul ar fi abrogat aceste decrete și în teritoriile în cauză retrocedarea bunurilor ar fi avut loc, atunci în Cehia sau Slovacia, aceste teritorii n-ar trebui să se confrunte cu un șomaj de 40%. În plus, în sudul Slovaciei, în special în regiunea Csallóköz, terenurile luate de la maghiari se află în mâinile vechii nomenclaturi cooperativiste slovace, astfel încât societățile maghiare locale, cu ocazia alegerilor locale și (în parte) la cele generale, îi votează pe patronii lor foști comuniști, pe diriguitorii lor economici apropiați lui Mečiar. Așadar (din cauza șomajului), nu numai economia slovacă este dezavantajată, dar și elita politică slovacă, adeptă a integrării euroatlantice.

te acestea au continuat prin procesul de omogenizare socialistă. După 1989, cadrul statului național s-a deplasat din ce în ce mai mult de la accentuarea unității spre principiul statului neutru din punct de vedere lingvistic – în primul rând pe scena internațională. b) Voința *de autonomie națională*, în Transilvania, a fost întotdeauna o imagine a viitorului pentru cei din afara puterii. Până în 1905, ea a fost asociată de către români și cu autonomia Transilvaniei, în timp ce maghiarii au încercat între 1918 și 1928 să creeze transilvanismul politic (gândindu-se la autonomia Transilvaniei, în care s-ar putea înfăptui o egalitate de rang la nivel regional: Károly Kós, József Sándor și Partidul Național Român). Pentru elita politică maghiară din România, alternativa politică realistă a perspectivei revizioniste care a existat – dar care nu a putut fi realizată până la sfârșitul anilor '30 – a devenit, în anii treizeci, autonomia Țării Secuilor. După 1989, de partea maghiară a apărut autonomia națională ca perspectivă de viitor și ca obiectiv politic de atins, iar mai târziu (cam din anul 1996 încoace), ca urmare a imposibilității de a realiza acest deziderat, au intrat în prim plan federalizarea și autonomia regională. c) Asumarea *ideologiilor universale care trec peste liniile de falie etnice* (marxism-leninismul, ideea comunității popoarelor – ca principiu director) sau *a identităților locale* (transilvanismul regional sau național, poporanismul secuiesc, identitatea harghiteană) ca soluții de viitor pentru rezolvarea problemelor. Scopul a fost crearea opiniilor majoritare regionale, în speranța de a alcătui din ele un model de dezvoltare interioară față de aspirațiile statului național.

Astăzi putem observa, la o parte a intelectualității ardelenе, o conexiune între regionalism și aspirația spre un model consociativ, în urma unor inițiative predominant maghiare. Acest regionalism însă, pentru maghiari, înseamnă deja federalism, în timp ce pentru simpatizanții români este mai mult o manifestare a specificităților culturale. Bineînțeles, nu pot avea decât impresii cu privire la aceste chestiuni. Una dintre problemele cele mai interesante este, după mine, în ce măsură se vor crea rețele separate maghiare și românești în domeniul muncii, sau piața economică trece deja peste liniile de falie etnice? Probabil că în unele domenii lucrurile avansează în ultima direcție, iar în altele în cea dintâi. Dar care sunt aceste domenii?

O altă întrebare fundamentală a perspectivei istorice este evoluția „chestiunii maghiare” în privința relațiilor româno-maghiare. Prin „chestiune maghiară” putem înțelege, până la sfârșitul secolului al XIX-lea, construirea pozițiilor Ungariei în cadrul dualismului. În continuare, în primele decenii ale secolului XX, problema a devenit internaționalizarea chestiunii minoritare, ca efect al politicii naționale maghiare. După Trianon, „chestiunea” a fost, pe plan intern, diferența între națiunea maghiară și frontierele Ungariei, iar pe scena internațională, împiedicarea intențiilor revizioniste ale acestei țări. După 1940, politica marilor puteri nu prea a ținut cont de „chestiunea maghiară”. În primii ani ai deceniului nouă, din perspectiva Occidentului, validarea intereselor minorităților maghiare din Bazinul Carpatic a periclitat stabilitatea regiunii. Ceea ce, spre sfârșitul deceniului, s-a schimbat ca o consecință a faptului că partidele minoritare maghiare din țările respective s-au

dovedit a fi cei mai neclintii reprezentanți ai economiei de piață, ai statului de drept și ai integrării euroatlantice, devenind, datorită electoratului sigur (pe bază etnică), forțe politice stabile. Prin urmare, ele joacă astăzi un rol stabilizator în România, Slovacia și Iugoslavia. Acesta este punctul de vedere internațional.

Din perspectiva societăților minoritare, până în 1993-1995 s-a format ca imagine a viitorului autonomia națională și relația de co-națiune. Realizarea acesteia necesită însă, în actualul cadru al statului național, elaborarea unor strategii aparte. S-au născut patru concepții, care coexistă în paralel până astăzi:

a) Fostul Partid Civil Ungar, Csaba Tabajdi, Erika Törzsök, László Végel – în concepțiile lor – *au pornit de la introducerea proceselor de modernizare în societățile minoritare* și ar fi dorit să consolideze societățile civile ale minorităților prin crearea unor insule ale modernizării. Universul minoritar, bazat pe performanță și pe organizațiile civile, ar putea să ia parte la procesele de modernizare ale țării date. Politica minoritară ar putea fi și ea subordonată acestui proces. Din spatele concepției de politică maghiară a lui Tabajdi a lipsit însă voința politică (despre orientarea strategică a PSU vom vorbi mai târziu), precum și posibilitățile politicii de sprijin.

b) Miklós Duray, Csaba Lőrincz și János Vékás au pornit – independent unul de altul – de la premisa că dacă autonomia nu poate fi realizată (societățile maghiare de peste hotare nu pot fi transformate în entități sesizabile din punct de vedere juridic), atunci acest lucru trebuie efectuat în țările vecine din exterior, *prin dezvoltarea și consolidarea sistemului instituțional cultural al națiunii maghiare în legătură cu cel din Ungaria*. Astfel s-a ajuns la legea statutului maghiarilor din afara granițelor Ungariei (numită și „legea facilităților” oferite de statul maghiar etnicilor maghiari din țările vecine) și la strategia de reintegrare națională.

c) În locul obiectivelor naționale, accentul a fost pus pe *interesele regionale* de către Gusztáv Molnár și de grupul „Provincia” condus de el. Ei văd garanția dezvoltării societăților minoritare maghiare în descentralizarea structurilor unitare de stat național ale țărilor vecine, în federalizare, în demararea proceselor devolutive.

d) În politica guvernamentală de la București, Bratislava și Belgrad – în interesul îmbunătățirii imaginii externe și al asigurării superiorității parlamentare – a avut loc și o anumită turnură în politica referitoare la maghiari, prin asigurarea participării în coaliție a partidelor maghiare. S-a început astfel *integrarea politică a elitelor minoritare*. Spre deosebire de politica față de maghiarime, purtătoare de elemente discriminative, toate acestea au însemnat și demararea unei politici integrative, asigurând avantaje în domeniul folosirii limbii maghiare în aceste țări. Ca antecedente istorice am putea evoca politica minoritară a Republicii Cehoslovace și a Iugoslaviei lui Tito. În același proces se înscrie – cu precedente și profunzime diferite – și alianța dintre Fidesz și Lungo Drom. Căci politicianul rom, mult timp susținut de

János Báthory și Csaba Tabajdi (în 2001), s-a integrat în constelația puterii actuale atunci⁶.

Pe lângă aceste căutări de drum, *concepțiile de politică maghiară din Ungaria* pot fi și ele grupate în patru categorii: a) „Ideologia Edenului” se referă la o lume care nu a existat niciodată și care se concentrează doar pe Transilvania, mai precis pe o Transilvanie maghiară din punct de vedere etnic, care nu a existat *poate niciodată*, dar din secolul al XVIII-lea nu mai există cu siguranță. b) Politica reintegrării naționale, care raționează în termenii națiunii maghiare unitare, de pe poziția națiunii-stat în interiorul Ungariei și a națiunii culturale în afara ei. c) Stânga din Ungaria se gândește în mod fundamental în termenii *relațiilor interstate*: dacă legăturile cu țările vecine sunt bune, atunci și maghiarii de peste hotare pot fi ajutați. d) Punctul de vedere regionalist pornește în fond de la ideea că națiunea maghiară poate avea mai multe centre, că elitele sale minoritare diferite pot construi diferite societăți regionale, împreună cu instituțiile naționale proprii. Această poziție este aproape necunoscută în Ungaria, ea este o opinie periferică, în timp ce în rândurile elitelor de peste hotare, *poate* că cel mai larg consens există în această problemă.

După grupările care urmăresc descrierea structurilor, trebuie să atragem atenția asupra a două chestiuni de actualitate din punctul de vedere al studiului „chestiunii maghiare”:

a) „Accentuarea caracterului național” minoritar este mai categorică în Voivodina și în Ucraina Subcarpatică, în anii nouăzeci⁷. Prin acest proces de „naționalizare” cu începutul în 2000, vizând legitimarea imaginii viitorului din Ungaria, precum și din cauza posibilităților mai rele de existență din țările vecine cu Ungaria (lipsa perspectivelor de mobilitate), *maghiarimea de peste hotare se orientează mai ales spre și dinspre Budapesta*. În societățile minoritare maghiare, centrele instituționale tradiționale înființate de către elită au pierdut din forța lor, iar „oamenii”, în locul condițiilor create de către aceste centre, își planifică strategiile gândindu-se tot mai mult în termenii condițiilor din Ungaria. Societatea minoritară se stratifică și se divizează și din acest punct de vedere.

b) Elitele politice minoritare își asumă în paralel reprezentarea intereselor comunitare spre exterior (politică de partid) și organizarea, conducerea internă (caracterul autoguvernării – distribuția resurselor, manageriat). Cele două sfere de atribuții s-au contopit, nu s-a creat un control social efectiv. Astăzi, alegerile parlamentare și locale nu controlează partidele politice ale minorităților, deoarece în *societățile maghiare minoritare există un sistem unipartidic*

⁶ În acest caz este paradoxal faptul că dintre cele două concepții de sprijinire a romilor din Ungaria (integrare individuală sau integrare colectivă), susținătorii primei concepții sunt reprezentanții celeilalte în sfera politicii maghiare.

⁷ De care a fost mai puțină nevoie în Slovacia și România, dat fiind caracterul separat al maghiarimii, ca grup al societății, față de majoritate.

(etnic). Iar alături de acest partid unic nu s-a constituit sistemul controlului social (al administrației locale, al organelor mass-media, al specialiștilor).

Toate acestea sunt importante din punctul de vedere al relațiilor româno-maghiare de astăzi, pentru că această rețea și acest sistem de probleme produce răspunsurile în situații de conflict etnic.

„*Chestiunea românească*” este și ea un element al perspectivei istorice. Relevarea acesteia ar însemna însă efectiv „curajul ignoranței” din partea mea. Munca de critică ideologică începută în cercurile intelectualității românești (Lucian Boia, Sorin Antohi și discipolii lor) poate avea însă rezultate – privind criticile interne ale altor construcții de națiune din Europa Centrală – numai dacă se ajunge până la cercetările comparative și de istorie a societății, dacă „problemele destinului națiunii” vor fi studiate în sistemul de relații al localității și al condițiilor de viață cotidiană. Deocamdată eu nu văd aceste schimbări. Tinerii intelectuali români cu orizont european, care sunt capabili de această sarcină, se află fie în poziții periferice în România, fie își caută locul în afara patriei lor.

2. Comparația cu valoare de model a tratării relațiilor româno-maghiare cu cele franco-germane are un trecut de câțiva ani. Ea a apărut la mijlocul anilor nouăzeci, începând cu primul plan Balladur și cu declarația de reconciliere româno-maghiară a lui Iliescu. Așadar a luat ființă în atelierul politicii externe românești, și nu este vorba de un model acceptat de ambele părți.

Ce fel de confuzii poate cauza în sens istoric? Cazul franco-german se referă la două puteri dominante ale Europei, care, între Statele Unite și Uniunea Sovietică, au avut interesul comun de a crea împreună un centru de putere cu greutate. În cazul relațiilor noastre este vorba despre două state mici din Europa Centrală. Războiul rece a luat sfârșit, ne aflăm într-o situație geopolitică complet nouă.

De partea maghiară se pune mereu problema dacă reconcilierea franco-germană a implicat și dispariția – transformarea identității – germanilor din Franța. Din acest punct de vedere ar fi un exemplu mai potrivit conviețuirea multiseculară a germanilor și francezilor din Elveția.

Baza modelului de reconciliere franco-germană este că se reglementează mai întâi cooperarea în economie, după care pot urma problemele mai complicate istorice și sociale. Asta se referă la o poziție de negociere în stilul Micii Antante, când în schimbul îmbunătățirii relațiilor bilaterale țara vecină i-a cerut întotdeauna Ungariei să lase deoparte chestiunea minoritară. Ceea ce însă nu a fost realizabil la Budapesta, din motive de politică internă (din cauza „patriotismului” partidelor care se supralicitau), nici între cele două războaie mondiale, nici în anii nouăzeci. Iar atunci când guvernul ungar a recunoscut că problema minorității maghiare din România este afacerea internă a României (aproximativ între 1948 și 1980), relațiile nu au putut fi ameliorate din cauza integrării CAER (1963-1968), care i-a fost defavorabilă României. În anii următori, datorită politicii de omogenizare a lui Ceaușescu, cele două țări au evoluat pe căi diferite și pe planul conducerii și dezvoltării economiei.

Tocmai politica comercială oficială a României a fost cea care nu a avut nevoie de bunurile de consum și de produsele alimentare din Ungaria.

Dacă considerăm relațiile celor două țări din punctul de vedere al istoriei economiei, vedem că, începând cu secolul al XIX-lea, integrarea economică a Bazinului Carpatic, sub îndrumarea statului ungar, s-a aflat în opoziție cu modernizarea economiei românilor, care urmărea alinierea, modernizarea cu centrul la București. În acest caz, încercările Bucureștiului de a diminua rolul de centru financiar regional al Budapestei joacă un rol decisiv (vezi transformarea sistemului de credite la Cluj și în Valea Jiului între cele două războaie mondiale). Toate acestea au în istoria relațiilor româno-maghiare o importanță asemănătoare cu conflictul celor două construcții naționale paralele.

Un alt aspect care face ca poziția română referitoare la reconcilierea franco-germană să nu pară veridică: dacă ne gândim la cel mai des evocat aspect al modelului: concertarea manualelor de istorie, cum s-ar realiza oare în practică după campania contra manualului coordonat de Sorin Mitu? (Față de aceasta, în România, tratarea problemei se realizează într-o cu totul altă manieră. De exemplu, studenții maghiari la istorie, spre deosebire de colegii lor români, nu învață teoria continuității. Iar dacă maghiarii pun întrebări în acest sens, răspunsul este totdeauna același: de ce trebuie neapărat să creăm tensiuni? Un asemenea mecanism a putut duce și la acceptarea tacită a manualului independent de cunoștințe despre poporul maghiar – László/Vincze. Toate acestea însă nu sunt un rezultat al procesului critic al conștiinței istorice, ci mai degrabă o consecință a faptului că minoritatea maghiară din România este tratată – nedeclarat, dar din ce în ce mai frecvent – ca un grup separat din punct de vedere social și instituțional.)

Partea maghiară nu este receptivă la modelul franco-german în primul rând din cauza chestiunii minoritare. Această parte evidențiază cu precădere modelul Tirolului de Sud ca model de autonomie. Mai nou au apărut în prim plan proiectele de reglementare nord-irlandeze, ca un model de dorit din cauza controlului comun al Regatului Unit și al Irlandei de Nord, și a dorinței Ungariei de a obține *statutul de putere apărătoare* (vezi János Kis).

Problema este însă mai adâncă și nu poate fi tratată ca o simplă chestiune politică. *Relațiile româno-maghiare pot fi concepute și ca un catalog de probleme, care se lărgește la modul asemănător cu al tezaurului unei biblioteci, având ca punct de pornire trei probleme de bază.* Acestea sunt: problemele date de *vecinătate*; *chestiunea minoritară*; *complexele istorice*. Ar părea o pedanterie să începem să etalăm aici rețeaua problemelor, dar dacă, printr-o analiză de conținut, cineva ar studia articolele de referință din HVG și, poate, din „22” și „Dilema”, ar putea să editeze acest catalog.

Complexul istoric este problema cea mai complicată. *Aici ar putea fi vorba de un sistem de relații al fricii.* Simplificând foarte mult: ofensele suferite de minoritatea maghiară pot fi trăite în Ungaria ca niște ofense naționale, iar dacă Ungaria își ridică glasul, de cealaltă parte acest lucru poate fi considerat, dacă se vrea, ca o lezare a suveranității... În acest caz nu este interesant cine are „dreptate”, ci prezența nesiguranței ca rezultat al fricii. În acest sis-

tem de relații hipersensibil, la români funcționează o anumită „sensibilitate maghiară”, în timp ce opinia publică maghiară se apără de obicei prin ignorarea țărilor vecine (cu aroganța superiorității culturale). În această privință ar putea veni în ajutor, de ambele părți, dezideologizarea problemelor proprii și plasarea lor într-un cadru comparativ mai larg. (Un exemplu în acest sens este studiul istoric al rămânerii în urmă a Secuimii, care în scurt timp a ieșit din cercul magic „al responsabilității românești”, iar prin „prevalarea” unei concepții socio-istorice comparative, în prim plan au intrat noi strategii de dezvoltare locală la scară redusă, de tip incubator, vizavi de intervențiile macroeconomice tradiționale ale modernizării concentrate pe rolul statului.)

3. După părerea mea, relațiile româno-maghiare nu pot fi scoase dintr-un sistem mai amplu de corelații central-europene. Important aici este ca acest sistem de relații să nu constituie o piedică în procesul mai larg de transformare a zonei. În plus, asistăm ca martori oculari la procesul de asimilare a comunității românești din Ungaria și la căutările de drum ale unui grup social care își mută perspectivele și afirmarea din ce în ce mai mult în țara-mamă. Tinerile generații din Transilvania nu rămân în România din cauza patriotismului lor, ci doar dacă nu pot pleca sau dacă acolo își pot realiza cu succes propria lor carieră. Întrebarea-cheie este aici viitorul României. În ce măsură este capabilă (și) această țară să-și adapteze sistemul de drept și cultura muncii din Europa modernă? În acest cadru și-ar putea găsi locul și Transilvania și maghiarimea din România, dacă dispune de poziții corespunzătoare pe piața forțelor de muncă. Introducerea cunoștințelor, pentru cei având ca limbă maternă maghiara, ar putea fi făcută în mod decisiv și cu cea mai mare ușurință din Ungaria, ceea ce ar putea consolida în mare măsură și structura de cunoștințe a societății românești.

Toate acestea au realitate și în cazul în care România ar rămâne în afara Uniunii pentru o perioadă îndelungată de timp, deoarece ea va avea nevoie de un strat de mediatori. Dar în acest scop calitatea și funcționarea sistemului instituțional al maghiarimii din România nu sunt adecvate în prezent.

Societatea de tranziție a ultimilor zece ani este determinată de trei procese fundamentale: a) *procesele de integrare* (în UE, din punct de vedere politic, național și al puterii de consum); b) *transformarea rolului statului*: din cel de dominație, în „putere infrastructurală”; din sistemul unitar, centralizat, într-unul pluricentral, spre descentralizare; c) *transformarea imaginilor despre sine*: a imaginilor formate despre situația noastră și a altora. În cadrul unei structuri comparative mai ample, limbajul modernității devine dominant (cu exigența reflectării, a diferențierii și a obiectivității). Dacă privesc toate acestea din punctul de vedere al maghiarilor din România, problema-cheie este dezvoltarea în continuare a celor două state, a celor două societăți.

Toate acestea sunt legate de faptul că în anii nouăzeci în *structurile politice din jurul sistemului de relații româno-maghiar a avut loc o schimbare fundamentală*. În vederea elaborării unei strategii eficiente de acțiune, este strict necesar să conștientizăm această schimbare.

a) Integrarea în UE nu este doar o chestiune de politică externă, performanțele economice și politice interne ale țărilor respective sunt de asemenea evaluate. *Pe când în Ungaria acest fapt a devenit motorul transformărilor interne, în România el este tratat în continuare ca o problemă a politicii externe.*

b) În relațiile româno-maghiare, pentru a doua oară în ultimii optzeci de ani, guvernul de la Budapesta se află într-o poziție de inițiativă și pe plan internațional. Spre deosebire de 1940, partea maghiară nu mai este un instrument în mâna unei mari puteri care divizează, ci o participantă recunoscută a procesului integrării europene. Politica sa europaționalistă (integrare pentru validarea eficientă a intereselor naționale) a surprins diplomația țărilor vecine, care până acum s-au aflat totdeauna în poziții de creare a situațiilor. După semnarea tratatelor de bază și aderarea Ungariei la NATO, politica externă slovacă și română este nevoită să ia măsuri în replică față de măsurile de politică externă maghiare privind maghiarimea, fără a mai avea posibilitatea de a șantaja Budapesta folosindu-se de situația maghiarilor care trăiesc în țara respectivă, deoarece partidele maghiare fac parte din coaliția guvernamentală.

c) *Activitatea elitelor politice maghiare de peste hotare nu mai poate fi interpretată în cadrul statelor naționale.* De exemplu, Conferința Permanentă a Maghiarilor este convocată de primul ministru al Ungariei, care o prezidează, în timp ce miniștrii maghiari și șefii unor partide de coaliție din alte state iau parte și ei la consfătuire. A vorbi despre ingerința politicianilor maghiari de peste hotare în politica Ungariei este deja o chestiune depășită. Ei sunt părtași și ai acestei politici interne. Vezi de exemplu rolul lui Béla Markó în realizarea declarației-acord româno-maghiare, sau rolurile de consilieri în comisiile de specialitate ale Conferinței Permanente a Maghiarilor, chiar și în problemele guvernării.

d) Până în anul 1944, comunitățile maghiare de peste hotare – cu excepția Iugoslaviei – aveau o stratificare socială completă. În epoca următoare, a dispărut clasa moșierilor, a capitaliștilor, precum și clasa mijlocie a burgheziei. Funcțiile acestor straturi au fost preluate pretutindeni de intelectuali, cu precădere de primă generație. O evoluție importantă a ultimului deceniu a fost apariția unei noi elite economice maghiare mai restrânse, care este fundamental legată ori de țara-mamă, ori de statul majorității. În același timp, o structură economică maghiară separată nu se poate dezvolta decât pe teritoriile locuite de maghiari în bloc.

Toate aceste procese pot fi ideologizate, pot îmbrăca un caracter național dacă în relațiile româno-maghiare nu există o suprafață de cooperare firească permanentă. Cu ocazia unei discuții științifice, Pál Tamás a ilustrat clustrarea minorității maghiare după 1989 prin exemplul Uniunii Scriitorilor care, înainte, organiza cu frecvență anuală meciuri de fotbal oficiale româno-maghiare, care nu mai au loc acum. El nu a avut de unde să știe că meciuri între oamenii de litere au loc frecvent, dar echipele nu se mai constituie pe baza apartenenței românești sau maghiare, ci pe bază de grupuri redacționale... Obligația modernității este motivul pentru care maghiarii nu

ar trebui să se gândească în termeni etnici, ci mai degrabă de performanțe. (Despre partea cealaltă nu pot să mă pronunț).

4. Impedimentele le-am semnalat prin unele elemente ale sistemului de relații pe care l-am schițat mai sus. Acum aș dori să evidențiez doar o singură chestiune. Nu este vorba de un obstacol direct, pentru maghiari însă acesta este determinant în ce privește evoluția proceselor sistemului de relații. Dintre cele trei domenii strategice ale politicii externe maghiare, procesul integrării se desfășoară în condiții normale. Acum intră în prim plan tratarea politicii de vecinătate și politica privind comunitatea maghiară. În cele ce urmează, voi încerca să *grupez din punct de vedere sociologic persoanele cu rol determinant în politica Ungariei referitoare la comunitatea maghiară*. Care este acea rezervă de cunoștințe, de care politica guvernamentală de la Budapesta se poate servi în acest domeniu? (În privința politicii de vecinătate nu aș putea să alcătuiesc grupuri separate, deoarece la aceasta participă în general aceleași persoane, dar oricum pentru politica față de maghiarime interesul este mult mai puternic – și eu voi semnală cazurile contrare.)

a) *Patrioții*: László Tókéș, Miklós Duray, Zsolt Németh. Ei nu activează conform regulilor politice sau ale politicii de partid. Ei sunt euronaționaliști, care au în vedere îndeosebi „naționalizarea” anilor nouăzeci, reintegrarea culturală și politică a maghiarilor. Ei au în vedere latura politică și juridică a ocrotirii minorităților și nu aspectul de construcție a societății, considerând autonomia națională pe baza dreptului natural și asigurarea acesteia ca pe o obligație imediată a statului în cauză.

b) *Politicienii de specialitate*: politicienii partidelor din Ungaria, care sunt experți în problemele maghiarilor de peste hotare: Géza Entz, Miklós Csapody, Csaba Tabajdi, László Lábódy, Erika Törzsök, Csaba Lórinčz. Este vorba de politicieni bine pregătiți, angajați, care cunosc domeniul și se orientează bine printre rețele. Nu există deosebiri insurmontabile între vederile lor. Capitalul lor în interiorul partidelor este redus, deoarece relațiile de care dispun nu pot fi schimbate pe poziții de putere economică. Despre fiecare dintre ei putem spune că văd politica țărilor vecine în general prin prisma relațiilor cu maghiarii de peste hotare. Aceste relații limitează în același timp spațiul lor de mișcare, deoarece prin ei se desfășoară validarea intereselor și obținerea resurselor din Ungaria de către elitele politice de peste hotare. Din acest motiv, precum și din cauza politicii privind comunitățile maghiare ale anilor nouăzeci, care se ocupau mai mult de „stingerea incendiilor”, punctul lor forte este cu precădere tratarea conflictelor – în ceea ce privește managementul programelor; ei se tem de conflictele maghiaro-maghiare. Nu au legături cotidiene directe, independente de politicienii maghiari minoritari, cu viața politică internă a țărilor vecine. Fiecare din ei este capabil să definească măsurile de politică în probleme maghiare și în condițiile Uniunii Europene, dar nu reiese că ar face planuri și în legătură cu politica socială central-europeană.

c) *Manifestanții* sunt acei politicieni pentru care politica maghiarimii este un prilej de a-și arăta valorile ideologice, fără consecințe deosebite. De

exemplu, chiar dacă pentru mine Tamás Bauer este mai simpatic și cu o ținută incomparabil mai elevată decât István Csurka, amândoi folosesc ca pretext politica privind maghiarii de peste hotare și politica de vecinătate.

d) Indiferenții: simpli politicieni parlamentari ai PSU și ai Fidesz, nu au în fond nici un interes în aceste treburi. Fidesz este însă singurul partid care consideră chestiunea maghiarilor de peste hotare ca o temă fundamentală, iar aparatul acestui partid conține în număr mare colaboratori originari din țările vecine.

e) Specialiștii din Ungaria proveniți de peste hotare: în majoritatea lor trăiesc și azi în sistemele de relații de acasă. De aici rezultă că ei cunosc mai puțin validarea pe cale administrativă a intereselor în Ungaria, respectiv faptul că se sprijină cu precădere pe rețeaua de relații de acasă. Ei nu reușesc să țină pasul cu schimbările sociale rapide din fosta lor societate, nefiind prea sensibili la acest aspect. Mulți dintre ei trăiesc experiența de funcționar ca o reprezentare a celor de acasă. Din sistemul de relații minoritate/majoritate nu reușesc să iasă nici în ceea ce privește analizele politicii de vecinătate.

f) Tehnocrații: acei tineri care, în parte, sunt originari de peste hotare și sunt capabili să gândească potrivit ambelor logici (cea a Budapestei și cea a minorității). Deja o parte din ei consideră până și relațiile maghiaro-maghiare din perspectiva relațiilor politice ale țării în cauză. În loc de dispute ideologice, ei preferă aspectul tehnic, executiv. Încetul cu încetul se numără cu duzinele acei tineri specialiști care, datorită exportului de capital maghiar (MOL, OTP, Danubius, Tunggram), caută posibilitățile de cooperare nu prin politică, ci prin intermediul sarcinilor lor economice.

Consider că principalul obstacol este faptul că elita politică maghiară vede zona prin prisma chestiunii minoritare⁸ și astfel nu reușește cu adevărat să situeze problema nu numai la nivelul Europei, dar nici la cel al zonei carpato-balcanice. *Din acest punct de vedere* este foarte edificatoare politica orientală a Poloniei. În această țară, în Institutul Orientului și la Academia Orientală s-a format o pătură a experților care consideră politica răsăriteană ca o chestiune regională/economică și este capabilă să deosebească problemele trecutului Poloniei (kresy ca regiune istorică) de consolidarea politică, juridică și economică a țărilor în cauză. De aici rezultă caracterul clar al politicii lor: în zona intermediară dintre nemți și ruși, crearea unui spațiu mediator în alianță cu ei. În ceea ce privește Ungaria, aici nu s-a creat o concepție de program care să alimenteze un sistem de parteneriat strategic atât de eficace. Astfel, relațiile *româno-maghiare* vor continua – în loc de mici construcții de interes comun – mai degrabă cu acțiuni și reacții.

⁸ Fără să considere minoritățile maghiare ale societăților din zonă, ceea ce nu înseamnă că nu aceasta ar fi problema cheie a politicii de vecinătate a Ungariei. Înseamnă doar că reflectăm asupra națiunii în cadrul dezvoltării societății și al sistemului de relații în legătură cu modernizarea.

Cu privire la ceea ce este de făcut, nu mă pot pronunța decât asupra sarcinilor Ungariei. Și în acest caz, atribuțiile posibile au mai multe nivele.

a) Munca de expertiză politică:

– Realizarea unui inventar al problemelor din sfera relațiilor *româno-maghiare*, cu analiză de conținut și cu interviuarea funcționarilor și specialiștilor guvernamentali care se ocupă de această chestiune. Din acest repertoriu de teme ar putea fi alese acele priorități pentru tratarea cărora pot fi prezentate tehnici și propuneri de soluții în fiecare an. (Ar fi deosebit de interesant ca acestea să fie elaborate de maghiari și de români deopotrivă, și să fie comparate.)

– Inventarierea efectelor pe care materialul juridic legat de integrarea în UE îl are asupra relațiilor româno-maghiare, mai precis asupra minorităților maghiare și a vieții zonelor de frontieră. Acest lucru înseamnă analiza materialului juridic concret referitor la economie și la administrația publică.

b) Modelarea cunoașterii celuilalt:

– Este nevoie de un program bilateral de traduceri, în care nu informarea directă este esențială, ci accesibilitatea informațiilor conform necesităților. În acest caz nu ar trebui să se traducă numai cărți, ci în primul rând studii scurte referitoare la condițiile din Ungaria, care pot fi plasate în anumite reviste și publicații de specialitate românești. 30-40 de materiale pe an ar fi deja în stare să modifice semnificativ structura de până acum a traducerilor (numărul traducerilor s-ar dubla), mai important este însă faptul că, dacă programul ar fi bine conceput din punct de vedere profesional, el ar putea satisface și suscita interesul românilor într-un mod mai eficient. Ar fi foarte importantă publicarea regulată – sub forma unor culegeri de texte – a literaturii și a istoriei ideilor maghiare. Un plan de program bun ar fi posibil de realizat fără dificultăți deosebite, problema este mai mult de ordin material. Din partea Ungariei nu există resurse pentru așa ceva, deoarece așa-numita „imagine a țării” este și ea cu precădere anglofonă, iar România nu face parte din sistemul de relații culturale al țărilor de la Visegrád.

– Un alt program ar putea fi invitarea reciprocă a unor specialiști și politicieni români, respectiv maghiari, de 5-6 ori pe an, pentru a discuta cu ei în emisiunile politice TV ale celeilalte țări asupra unor tematici (frontiere, integrare, învățământ), altele decât cea a minorității.

– Un element fundamental pentru Ungaria, în vederea creării unei noi imagini a țării, ar trebui să fie înființarea *unor bănci de date pe internet*, în limba țărilor vecine, care ar conține o prezentare cât mai amplă a sistemului de relații în cauză. Acest lucru s-ar putea începe cu câte o pagină web, de exemplu în limba română, chiar și cu participare transilvană.

c) Cooperarea științifică:

– S-ar putea iniția în Transilvania o cercetare în comun a stratificărilor sociale.

– S-ar putea iniția o cercetare comună a calității învățământului, printr-un studiu comparativ al liceelor din Transilvania de limbă română și maghiară.

– Interesul elementar al Ungariei este ca tânăra generație de cercetători din România să poată cunoaște cât mai îndeaproape instituțiile și rezultatele științifice de la noi. Aici ar fi o mare nevoie de posibilități de burse (de un an) pentru cercetătorii sub 35 de ani, în număr de cel puțin 15-20 persoane anual. Trebuie să se creeze în Ungaria infrastructurile profesionale pentru acei experți străini care vor fi în legătură cu ea pe o perioadă mai îndelungată.

– Interesul elementar al institutelor de cercetare a minorităților, respectiv al instituțiilor în care se învață politica minoritară, este primirea sistematică a celor interesați din rândurile tinerilor universitari și profesioniști din România, precum și sprijinirea cercetărilor (să se inițieze burse, programe de cercetare internaționale).

d) Ungaria are cele mai mari datorii în domeniul contactului cotidian. Tot aici există și cele mai mari posibilități, dat fiind că în acest domeniu se poate crea o imagine de țară model, prin gesturile făcute în direcția celuilalt.

– Ar fi nevoie de un concurs deschis pentru ca diferitele instituții, auto-governări să-și poată publica în limba română prospectele, materialele lor referitoare la Ungaria.

– De mulți ani lipsește un manual de limbă maghiară pentru cei cu limba maternă română. (Manualul elaborat pentru ceangăi a dispărut până și din anticariate.)

– Astăzi, la punctele de trecere a frontierei maghiare nu există materiale informative în limba română despre condițiile din Ungaria. Lipsesc pur și simplu toate informațiile, de la returnarea TVA până la informațiile privind circulația rutieră.

– Ar fi nevoie de un concurs deschis pentru administrațiile locale, în vederea tipăririi tablelor informative locale și a imprimatelor în limbi străine. Ar avea valoarea unui gest, de exemplu, dacă în stațiile de metrou mai aglomerate ale Budapestei, ar exista material informativ și în limbile țărilor vecine, ca să nu mai vorbim de marile orașe de lângă graniță, de traficul feroviar etc.

Am încercat prin răspunsurile mele să raționalizez acest ansamblu de probleme. Totuși, în perspectivă istorică, trebuie să opun rezistență – la figurat – așteptărilor care speră în schimbări mari. Despre această dezvoltare cred că ea funcționează ca multe alte lucruri în lumea Balcanilor. Cândva, lângă Skopje, s-a cântat o melodie de nuntă pe un cimpoi balcanic, apoi a fost prelucrată în timpul dominației turcilor, și s-a cântat la fluierul turcesc. Rolul a fost preluat mai apoi de un acordeon, modificându-se din nou și melodia și dansul. Iar astăzi, răsună la saxofon, și zilele trecute l-am auzit sub forma unei piese de world music.

Există însă un anumit punct, după care problema nu mai poate fi lăsată pe seama timpului. Or, nici nu știm precis ce rezolvă el, fie și într-un deceniu întreg. Este vorba despre problema-cheie, despre societatea maghiară din România. Dacă lipsa de perspectivă va persista în România, dacă nu se vor

efectua mișcări în direcția structurii multinaționale, iar în cazul maghiarilor societatea minoritară va fi în continuare o construcție eminentamente politică și nu un grup instituționalizat al societății, care funcționează conform regulilor interne proprii, atunci stratul de mijloc al acestui grup se va subția⁹, își va pierde vigoarea și în loc de o conducere internă, conflictele permanente interne și interstatale îl vor atomiza, isteriza și obliga să migreze în continuare.

⁹ Un exemplu în acest sens este destinul comunităților slovace din Voivodina și Ungaria: astăzi putem vorbi deja de grupuri etnice rurale, omogenizate. Același proces s-a manifestat din ce în ce mai evident în ultimii ani și la maghiarii din Ucraina Subcarpatică și din Voivodina.

A ROMÁN–MAGYAR KAPCSOLATOK, MÚLT ÉS JELEN

A. A válaszadó pozíciójáról

A válaszadó magyarországi szaktörténész, aki a társadalom- és nemzetépítés összefüggéseivel foglalkozik. Ma a magyar kisebbségek történetével kapcsolatban alapvetően négy értelmezési szemlélet létezik: a) vannak, akik *szenvedéstörténet*nek tekintik, és a Trianon-problematikát traumatizálják tovább, b) mások a nyolcvan év történetét *konfliktustörténet*nek tekintik, amelyben egyszerre vannak jelen a konfliktuskezelés irodalmából kialakított toposzok, a „nem ismerik egymást az etnikai csoportok” és „a mindennapi életben minden rendben van, de az etnikai elitek érdeke a konfliktusok újraélesztése”, c) magam is azokhoz tartozom, akik a kisebbségtörténetet a *közösségek újra- és újbóli építkezésének folyamataként* értelmezik, d) s remélhetően eljön az idő, amikor egy új kutatói generációnak adottak lesznek a feltételek ahhoz, hogy a témát az *összehasonlító társadalomtörténet* keretei között vizsgálja.

Úgy élem meg, hogy a kérdezők alapvetően a konfliktuskezelés oldaláról fogalmazták meg kérdéseiket.

Furdalt a kíváncsiság, hogy vajon Erdélyben kiket szólítottak meg ugyanezekkel a kérdésekkel. Utánaérdeklődtem, és kiderült, hogy helyi szinten éppen azokat nem keresték meg, akiről azt gondoltam, hogy egy ilyen akcióban célszerű lenne kikérni a véleményüket. Persze lehetséges, hogy én vagyok az, aki vakvágányon jár. Erre azóta vagyok különösen érzékeny, mióta kiderült, hogy a tusnádi Székelyföld-konferenciára Pécsről, Budapestről tucatszámra hívták meg az embereket, ám a legfajsúlyosabb csíkszeredai kutatóműhely, valamint az udvarhelyi, a sepsiszentgyörgyi társadalomkutatók döntően nem is tudtak a dologról.

A kísérőlevélből nem derült ki, hogy mit kezdenek a válaszokkal. Mindez számomra a „civil társadalmiság” funkcióját veti fel ebben a kérdéskörben. Okvetetlenkedésemmel ellentétben áll, hogy Romániában hiányoznak az e területtel foglalkozó akadémiai, alapítványi világ „profi” kutatóintézetei. Két hosszabb távon is megfontolandó kételyemnek azonban hangot kell adnom:

a) Néhány hete a *Provincia* szerzőinek budapesti bemutatkozását vezettem, ahol felvetődött, hogy a lap nem foglalkozik a mindennapi erdélyi problémákkal. Erre a beszélgetés során többször is visszatértünk: gazdasági kérdések, vasúti közlekedés, elmozduló erdélyi idősíkok, ha nincs autód stb. Magam el is felejtettem volna a dolgot, ha a közönség soraiban ülő diákjaim egymástól függetlenül nem azt jelezték volna vissza, hogy szerintük a provinciások értetlenül álltak a mindennapi életviszonyok problémái előtt. Pedig ezek a diákok nem is a kisebbségi társadalommal foglalkoznak. Ezt a fajta valóság feletti lebegést tükrözte a most megválaszolandó kérdések általános mivolta is.

b) Lényegesebbnek tartom azonban a következő jelenséget: az erdélyi társadalomtudományi kutatások döntően interetnikusak, és hiányoznak a rétegződésvizsgálatok. Ha ezeknek a vizsgálatoknak a román társadalomkutatásban nincs is komoly módszertani előzménye, a magyarországi szociológiának a hetvenes évek óta ez a nemzetközileg is számon tartott fő iránya. Tehát módszertanilag van hova nyúlni. Ez egyrészt az interetnikus kutatások mintavételi problémáihoz is kapcsolódik, másrészt egyes jelenségek feltárását segíthetné, pl. hogy milyen társadalmi közegben születtek meg Vadim Tudor eredményei Erdélyben. Szinte semmit nem tudunk a szegénység, a lakótelepek, az ifjúsági mobilitás stb. szerkezetéről. Ez az interetnikus kutatások felől¹⁰ és a kisebbségi önismeret szempontjából is a „hosszabb, de rövidebb út” szemléletét követeli magának. Ráadásul ezt nem lehet kizárólag magyar vagy magyarországi kutatókkal véghezvinni. A kialakított rétegpanelek folyamatos vizsgálata az erdélyi társadalomkutatást is segíthetné abban, hogy elmozduljon az „interjúszintről”.

Talán többet tudnánk meg ezekből a kemény vizsgálatokból, mint a magamféle értelmiségiek identitáspolitikai fejtegetéseiből. S itt lehetne visszakanyarodni ahhoz, hogy az esetleges válaszokkal mit is lehet kezdeni...

B. A válaszok:

1. A magyar–román kérdés történeti értelemben a XIX. és a XX. században két párhuzamos nemzetépítés története, amelyek két sajátos kérdéskörben (az „erdélyi kérdés” és a „magyar kérdés”) eddig kizárták egymást. *Történeti értelemben* döntően (két önálló szerkezet/hálózat és életvilág feltételezésével) *együttélésről* és kizáró jellegről (a „mi” és „ők”, az etnikai törésvonal az utóbbi két évszázadban mindig meghatározó volt), míg *szociológiai értelemben együttélésekről* (az anyagi, jogi, politikai, valamint az egyéni stratégiákat meghatározó szerkezetek közös voltából adódó burokról), „közös mindennapiságról” beszélhetünk.

Ennek a viszonyrendszernek a *töréspontjai*: a) 1791 – Suplex Libelus; b) 1848; c) a századforduló: amikor a nemzetiségi kérdés Magyarországon belügyből nemzetközi kérdéssé, Romániában pedig a határon túli románság kérdése a nemzetépítő állam kulcskérdésévé lett; d) Trianon; e) a második bécsi döntés; f) 1989 – amikor magyarországi és romániai részről egyaránt döntően egy személy bukásához kötötték a romániai (nem pusztán nemzeti-ségi) problémákat; g) 1990 márciusa – elsősorban magyar részről –, amikor visszatért a hagyományos „a románokkal nem lehet mit kezdeni, mert egész nemzettedatuk a magyarellenességre épül” tétel.

Ebben a viszonyrendszerben azonban vannak *közeledési pontok* is: a) Az 1820-as–30-as évek balázsfalvi „nyelvi magyarosodása”, amelyet a magyarországi minta után az erdélyi országgyűlés által elfogadott, a középiskolák ma-

¹⁰ Hiszen ezekre a társadalmi panelekre lehetne alapozni a további etnikus vizsgálatokat, pontosabban így lehetne igazán mérni ezeket a jelenségeket.

gyar nyelvű oktatásáról szóló rendelet akasztott meg. b) Az 1863–65-ös nagyszebeni országgyűlés szász és román reformintézkedéseit az erdélyi magyar közvélemény egyre inkább elfogadta, 1868-ban azonban a kiegyezés révén bekövetkezett unióval visszaállt az erdélyi magyar szupremácia, amely stabilizálta az erdélyi magyar elit pozícióit. c) A századforduló román polgárosodása újra elindított egy román polgári integrációt a magyarországi társadalmi életbe. Ezt azonban a román nemzeti mozgalom autonómia-, majd egyesüléspárti politikája nem engedte intézményesülni. Az integrálódás az idő haladtával egyre inkább a román nemzeti közösségtől való távolodással is járt. Ugyanakkor Tisza István megegyezési kísérleteit (1910–1913) parlamenti ellenzéke megakadályozta. d) A 80-as évek végének magyar–román disszidens, majd '89 utáni értelmiségi kapcsolatainak bővülését is megrekesztették az 1990-es marosvásárhelyi események. e) Ma Magyarország és a környező országok között a legfontosabb különbséget a mindennapi életvezetés terén abban látom, hogy Magyarországon az emberek döntő módon úgy gondolják, hogy saját teljesítményeiket maguk határozzák meg. A környező országokban csak szűk rétegek kezdtek el életpályákban, tudatos stratégiaépítésben gondolkodni, ám Magyarországon a románaitól, ukrainaitól, jugoszláviaitól összehasonlíthatatlanul szélesebb középrétegekben ez az általános. Ez határozza meg az ifjúság mint társadalmi csoport működését is. Ez a minta a fogyasztási mintákkal együtt – pl. bevásárlóközpontok használata, nyaralási szokások átvétele stb. – felértékelte Magyarországot és az ottani infrastruktúrákat. Végső soron arról lehet szó, hogy a régióban a lengyel és a magyarországi társadalomban a legerősebb a szakítás a közép-európai „mindent túlélünk”, csak „hagyjanak békén a mi kis világunkban” általános politikai érzületével. Ezekben az országokban jelent meg a legmarkánsabban és áttörő erővel, hogy az egyes emberek és a kisebb közösségek maguk akarják kézbe venni az életüket, és igenis hisznek abban, hogy befolyásolni tudják sorsukat. Ez a hagyományos „dölyfös” magyar képpel szemben új mintákat alakított ki. Ehhez járultak a határon túli magyar társadalmak reprezentánsainak új szerepei is (Bugár Béla vagy Frunda György népszerűsége).

Nem zárható ki a kedvezménytörvény körüli, újrakonstruálhatóvá tett „dölyfös magyar” kép befolyása sem.

Az előbbiekből nyilvánvaló, hogy a mindennapiság és a lokalitás szintjén meginduló természetes, praktikus kooperációs folyamatokat egy-egy központi, állami érdek érvényesülése állítja le. A nagy kérdés az, vajon a '89 utáni megerősödő helyi folyamatokat, gazdasági kooperációkat is ennyire befolyásolja-e a nagypolitika, vagy olyan belső szerkezetek alakulnak ki a két országban, amelyek ezt már lehetetlenné teszik.

Az évtized eleji várakozások döntően egy olyan helyzetben születtek, amikor még senki nem érzékelte, hogy a '89 előtti és utáni helyzet, illetve az adott országok társadalmi berendezkedése között milyen különbségek alakulnak ki. A '89-es változások esetünkben egyrészt a határok megnyílása és a közép-európai fogyasztási mintákat integráló folyamat miatt, másrészt azért fontos, mert megnőtt a helyi kezdeményezések és a piaci racionalitás szerepe.

Ezek sok olyan apró programot indíthatnak el, amelyek átlépik az etnikai törésvonalakat, és közös lokális vagy gazdasági érdekeket fogalmaznak meg.

Ezekben a kérdésekben a mindennapok szintjén a *munkaerő-piaci pozíciókat* tartom meghatározónak mind a romániai magyarságot, mind a román-ság magyarországi megítélését illetően. Mindkét esetben konkurenciaharcról is szó lehet, amelyre az etnikai előítéleteket is bármikor rá lehet telepíteni. Paradox módon azonban ezek a nem tisztán ideologikus viszonyok, hanem „kenyérkérdések” segíthetnek abban, hogy a viszony értelmezésében és javításában minél több esetben a problémák technikai szintre redukálódjanak, és lehánthatóvá válják az ideológiai (nemzetiesített) oldal. Erre jó példa a Tiszaszennyezés ügye, amikor – a MIÉP kivételével – a hagyományos magyarországi románellenességtől sikerült távol tartani az ügyet. Köszönhető ez a média önmozgásának. (A román oldal esetében sokkal inkább fennállt a nemzeti sértettség és a védekező összezárkózás jelensége.)

Magyar részről nagyon fontos jelenség a migrációs közvéleménykutatások tanulságaként (Sík Endre vizsgálatai), hogy ugyanazoknál, akik agódnak a határon túli magyarság sorsáért, ha a határon túli magyar a magyarországi munkaerőpiacon jelenik meg, beindul a vendégmunkás bevándorlók-kal szembeni előítéletrendszer, az etnikai viszonyoktól függetlenül.

A közvélemény-formáló értelmiségi közbeszédben mindkét oldalról megmaradtak az alaptézisek: a) a magyar dölyfös, kultúrfölnény tudattal, birodalmi gondolkodással, b) a román nemzettudat eleve kizárólagosságra épül, a magyaroknak éppen ezért nem lehetnek hiteles szövetségeseik a másik oldalon.

Ám ezek a nézetek részben átalakultak. Csomópontonként: a) A román politikai elit is egyre inkább elfogadja, hogy a két ország közti kapcsolatok kulcsa a romániai magyar kisebbség helyzete.¹¹ b) Ennek révén a romániai magyar értelmiség és az RMDSZ egyfajta mediátori szerepbe is szorult. c) Magyarországi részről egyre inkább elfogadják, hogy van egy szűk román értelmiségi réteg, amellyel mégis szót lehet érteni, bizonyos korlátokon belül. Ebből a szempontból a *Provincia*-memorandum egyfajta választóvíznek számít. d) Elsősorban a művészeti életben egyre gyakoribb az olyan kapcsolatkeresés, amikor már nem a romániai magyar kisebbség a kulcskérdés, hanem általánosabb művészeti problémák merülnek fel, pl. a *Balkon* című folyóirat megjelentetése vagy a nagybányai iskola kiállítása, a műemlék-felújítási program. A médiában is tapasztalhatók új jelenségek.¹² e) Ezzel együtt egyre általánosabb nézet, hogy *a magyar kisebbség életvilágát külön kezelik, elfogadják intézményi különállásukat*. Ám ez bizonyos esetekben a romániai modernizációs folyamatokból való kiesését is jelenti. Erre példa az erdélyi ma-

¹¹ Ez az értelmiségi elit véleménye, amelyet egyes esetekben reprezentatívnak tekint a román politika (pl. koalíciókötés), máskor – igaz, egyre ritkábban – megkérdőjelezi azt.

¹² Pl. a Pro Tv-n az Andreea Andreescu, Lucian Nastasă, Andrea Varga (ed): *Minorităţii etnoculturale. Mărturii documentare. Maghiarii din România (1945–1955)*, Cluj Napoca: CRDE, 2002 kötet bemutatása.

gyar középiskolák kimaradása a Bukarestből kezdeményezett minőségbiztosítási rendszerből és vizsgálatokból. Ugyanakkor az erdélyi magyar pedagógusszervezetek és iskolák a budapesti minőségbiztosítási vizsgálatokat is elutasítják. Ezzel egy megméretéstől való félelmet konzerválnak. f) Ez az elkülönülésérzet azzal is jár, hogy sok esetben ott is interetnikus/multikulturális problémákról beszélnek, ahol valójában tulajdonjogi, a jogállamisággal kapcsolatos kérdésekről van szó. Lásd a külön magyar iskolák, magyar egyetemi karok ügyét.

A változások természetesen mindkét részről *válaszmechanizmusokat* indukáltak. Az új helyzetben a nemzetépítések konfliktusa a szemléletek, beállítódások terén is megteremti a maga védekező, igazoló mechanizmusait, ezek azonban már egyben elmozdulást is jelentenek. Román részről a *multikulturalizmus* fogalmának átalakítását és használatát lehetne kiemelni. Ebben a felfogásban ez a fogalom nem két önálló és intézményesített kultúra együttműködését jelenti, hanem egyfajta egyveleget, keveredést. Lásd a BBTE-n folyó „vonal” és „tagozat” fogalmi vitáját vagy a román értelmiségi körökben oly sokszor elhangzó véleményt, miszerint „Frunda kitűnő államelnök lehetne, ha nem volna magyar”.

Magyar részről az utóbbi tíz év nemzetesítése során olyan kép alakult ki, miszerint a romániai magyarság értékrendjét, habituális világát tekintve teljesen külön létezik a román társadalomtól, a „romániaiságnak” a romániai magyar társadalomra szinte semmi hatása. Ha ezt így nem is mondták ki, a létező problémáról nem vettek tudomást a belső közbeszédben. Miközben a magyarság alapvetően a romániai médiát használja, szocializációs hatással vannak rá a romániai habituális szerkezetek, és döntően ebben a szerkezetben kell – kétnyelvűként – kidolgoznia a napi és az életpálya-stratégiáit.¹³

Történeti perspektívában a magyar–román viszonyt a párhuzamos nemzetépítésekén túl (amelyeket ha azt társadalomépítésként deideologizáljuk, akkor nemcsak kizárólagosságukban értelmezhetjük)¹⁴ az „erdélyi kérdés” és

¹³ A probléma összetettségét a következő példával jelezhetem. Általános vélemény, hogy a romániai magyar közvélemény politikai kérdésekben tájékozottabb Magyarországot tekintetében, mint a romániai országos politikát illetően. Akkor inkább a magyar politikában él? Ha mélyebbre megyünk, kiderül, hogy az értelmiség is elsősorban a rádióból, a tv-ből informálódik, a napi- és hetilapokat – mind magyart, mind románt – nem vagy csak rendszertelenül olvassa. Ez lényegesen eltér a magyarországi középosztálybeli, értelmiségi szokásoktól, sokkal inkább a romániai általános tájékozódásoknak felel meg.

¹⁴ Pl. a Székelyföld fejlesztésének a kérdése, ami a periferikusságból, az eltartóképeségéből indulhat ki, nem pedig a „román elnyomás” tételéből. Ilyen kérdés a magyarság munkaerő-piaci pozícióinak magyarországi segítséggel való javítása is. De ezekben a kérdésekben a román államnak tényleg semlegesként kellene eljárnia (mint egy modern liberális nemzetállam).

Közép-Európa legfrekvenciáltabb ilyen jellegű kérdése a Beneš-dekrétumok ügye. Ha az állam ezeket semmissé teszi, és az érintett területeken megtörtént volna a vagonvisszaadás, akár csak a csehországi vagy szlovákiai érintetteknek, biztosan

a „magyar kérdés” is meghatározza. A „lent” világán túl fontosnak tartom, hogy e tekintetben mi történt ezekben az általánosabb kérdésekben. Az „erdélyi kérdés” alatt Erdély hovatartozásának, egy adott országon belüli közigazgatási elhelyezkedésének, az erdélyi nemzetiségi viszonyok kezelési módja kérdésének összekapcsolódó rendszerét értem. Erre az utóbbi kétszáz évben három kezelési mód alakult ki: a) A szupremácia akarása (a főhatalom egy nemzet általi kisajátítása) 1848-ig a rendi formák között, majd a nemzetállam politikai nemzet fogalmán keresztül, Trianon után pedig az egységes homogén nemzetállam keretében. A második bécsi döntés után ez csak annyiban változott, hogy nyelvpolitikai engedményekre került sor. 1944 után mindez a szocialista homogenizációs folyamatban folytatódott. 1989 után a nemzetállami keret az egységesség hangsúlyozásától egyre inkább – elsősorban a nemzetközi szintéren – a nyelvileg semleges állam elve felé ment el. b) A *nemzeti autonómia* akarása mindig a hatalmon kívüliek jövőképe volt Erdélyben. Ez 1905-ig a román oldalon Erdély autonómiájával is párosult, majd 1918 után magyar részről 1928-ig próbálkoztak a politikai transzszilvanizmus megteremtésével (Erdély autonómiájában gondolkodva, amelyen belül ki lehetne alakítani a regionális egyenrangúságot; ezt képviselte Kós Károly, Sándor József és az RNP). A romániai magyar politikai elit számára a meglévő – de a harmincas évek végéig elérhetetlen – revíziós jövőkép reálpolitikai alternatívája a harmincas években a székelyföldi autonómia lett. 1989 után magyar részről előbb a nemzeti autonómia mint jövőkép és elérendő politikai cél jelent meg, majd (kb. 1996-tól) a megvalósíthatóság kilátástalansága nyomán a föderalizálás, a régió autonómiája került előtérbe. c) Az *etnikai törésvonalon túllépő egyetemes ideológiák* (marxizmus-leninizmus, népközösségi eszme – a vezér elvvel) vagy *lokális azonosságtudatok* (táj- és országtranszszilvanizmus, székely népiesség, hargitaiságtudat) felvállalása problémamegoldó jövőképeként. A cél a regionális többségi vélemények kialakítása, amelyekre támaszkodva a nemzetállami törekvésekkel szemben egy belső fejlődési modell megteremtését remélték.

Ma részben a regionalizmus és a konszociális modell akarásának összekapcsolódását tapasztaljuk, az erdélyi értelmiség egy részénél, döntően magyar kezdeményezésre. De ez a regionalizmus a magyarok számára már föderalizmus, míg az ezzel szimpatizáló románoknál inkább a kulturális sajátosságok manifesztálódása. Természetesen e kérdésekről inkább csak benyomásaim lehetnek. Az egyik legizgalmasabb problémának azt tartom, hogy a

nem kellene ezeken a területeken 40%-os munkanélküliséggel számolni. Ráadásul Dél-Szlovákiában, elsősorban a Csallóközben a magyaroktól elvett földek a régi szlovák szövetkezeti nomenklatúra kezében vannak, így a magyar helyi társadalmak a helyhatósági és (részben) az országos választásokon a munkaadó volt kommunistákra, Mečiarhoz közeli gazdasági irányítóikra szavaznak. Így tehát (a munkanélküliség miatt) nemcsak a szlovák gazdaság, hanem az euroatlanti integrációt vállaló szlovák politikai elit is hátrányt szenved.

munka világában vajon mennyiben alakulnak külön magyar és román hálózatok, avagy a gazdasági piac épp túllép az etnikai törésvonalakon? Valószínűleg bizonyos területeken az utóbbi, más területeken pedig az előbbi irányban haladnak a dolgok. No de melyek ezek a területek?

A történeti perspektíva másik alapkérdése a „magyar kérdés” alakulása a magyar–román viszony tekintetében. A „magyar kérdés” alatt a századfordulóig Magyarország dualizmuson belüli pozícióinak kiépítését érthetjük. Ezt követően a XX. század első évtizedeiben a probléma a nemzetiségi kérdés nemzetközivé válása, a magyar nemzeti politika hatása. Trianon után befelé a magyar nemzet és Magyarország határainak eltérő volta, míg a nemzetközi szinten Magyarország revíziós szándékainak megakadályozása volt „a kérdés”. 1940 után a nagyhatalmi politika nemigen számolt a „magyar kérdéssel”. A kilencvenes évtized első éveiben nyugatról nézve a Kárpát-medencei magyar kisebbségek érdekeinek érvényesítése a régió stabilitását veszélyeztette. Ez az évtized végére megváltozott annak következtében, hogy a magyar kisebbségi pártok az adott országokban a piacgazdaság, a jogállamiság és az euroatlanti integráció legszilárdabb képviselőinek bizonyultak, és biztos (etnikai alapú) szavazataikkal stabil politikai erőkké váltak. Tehát ma már stabilizáló szerepet töltenek be Romániában, Szlovákiában és Jugoszláviában. Ez a nemzetközi nézőpont.

A kisebbségi társadalmak felől nézve 1993–95-ig kiépült a nemzeti autonómia és a társnemzeti viszony mint jövőkép. Ennek a megvalósítása azonban a jelenlegi nemzetállami keretek között külön stratégiák kidolgozását igényelte. Erre nézve négy koncepció alakult ki és van jelen egymással párhuzamosan napjainkban:

a) A volt MPP, Tabajdi Csaba, Törzsök Erika, Végel László elképzeléseiben a modernizációs folyamatoknak a *kisebbségi társadalmakba való beviteléből indultak ki*, és a modernizációs szigetek megteremtésével szerették volna a kisebbségi civil társadalmakat megerősíteni. Egy ilyen teljesítményen és civil szerveződésekben alapuló kisebbségi világ vehetne részt az adott ország modernizációs folyamataiban. A kisebbségpolitika is ennek rendelődhetne alá. Tabajdi magyarságpolitikai koncepciója mögül azonban hiányzott a politikai akarat (az MSZP stratégiai irányultságáról később lesz szó) és a támogatáspolitikai lehetőségek.

b) Duray Miklós, Lőrincz Csaba, Vékás János egymástól függetlenül alapvetően abból indultak ki, hogy ha az autonómiát nem lehet megvalósítani (jogilag megragadhatóvá tenni a határon túli magyar társadalmakat), akkor ezt kívülről kell a szomszédos országokban megtenni *a magyar nemzet kulturális intézményrendszerének a magyarországihoz kapcsolódó fejlesztésével és megerősítésével*. Ez vezetett a kedvezménytörvényhez és a nemzeti reintegrációs stratégiához.

c) A nemzeti célkitűzések helyett a *regionális érdekekre* helyezte a súlyt Molnár Gusztáv, majd az általa vezetett Provincia Csoport. A környező országok egységes nemzetállami berendezkedésének decentralizálásában, a föderalizálásban, a devolúciós folyamatok beindításában látják a kisebbségi magyar társadalmak fejlődésének biztosítékát.

d) A bukaresti, pozsonyi, belgrádi kormánypolitikában a nemzetközi kép javításának, illetve a parlamenti fölény biztosításának érdeke mellett egyfajta magyarságpolitikai fordulat is lejátszódott a magyar pártok koalíciós részvételének biztosításával. Ezzel megkezdődött a *kisebbségi elitek politikai integrációja*. Mindez a döntően diszkriminatív elemeket hordozó magyarságpolitikával szemben egy új nyelvpolitikai kedvezményeket biztosító integratív magyarságpolitika elindítását is jelentette ezekben az országokban. Ennek történeti előzményeként a polgári Csehszlovák Köztársaság, valamint a titói Jugoszlávia nemzetiségpolitikáját lehetne felidézni. Ugyanebbe a folyamatba tartozik – más előzményekkel és mélységgel – a Fidesz–Lungo Drom szövetség is, hisz a Báthory János, Tabajdi Csaba által hosszú ideig támogatott roma politikus (2001-ben) az épp aktuális hatalmi konstellációhoz integrálódott.¹⁵

Ezen útkeresések mellett a *magyarországi magyarságpolitikai elképzeléseket* is négy csoportba lehet sorolni: a) A „Tündérkert *ideológia*” egy olyan sosem volt világról szól, amely már csak Erdélyre koncentrál, mégpedig egy olyan etnikailag magyar Erdélyre, amely talán soha, de a 18. század óta biztosan nem létezik. b) A *nemzeti reintegráció politikája*, amely az egységes magyar nemzetben gondolkodik Magyarországon belül államnemzeti, azon kívül kultúrnemzeti alapállásból. c) A magyarországi baloldal alapvetően az *államközi viszonyokban* gondolkodik: ha jók a szomszédos országokkal kialakított viszonyok, akkor lehet segíteni a határon túli magyarokon is. d) A *regionalista* szempont alapvetően abból indul ki, hogy a magyar nemzet többközpontú lehet, különböző kisebbségi elitjei különböző regionális társadalmakat építhetnek saját nemzeti intézményeikkel együtt. Ez az álláspont Magyarországon szinte ismeretlen, periferikus vélemény, míg a határon túli elitek körében talán ebben a kérdésben van a legszélesebb konszenzus.

A szerkezetek leírására irányuló csoportosítások után két ma aktuális kérdésre kell felhívni a figyelmet a „magyar kérdés” állása szempontjából:

a) A kilencvenes évek Vajdaságban és Kárpátalján legerősebb kisebbségi nemzetesítése¹⁶; a 2000-ben elindított, magyarországi jövőkép-legitimálást el-látó nemzetesítő folyamat révén, valamint a Magyarországgal szomszédos országok rosszabb életlehetőségei (mobilitási perspektívátlansága) miatt a *határon túli magyarság döntően Budapest felé/felől/ről tájékozódik*. A magyar kisebbségi társadalmak hagyományos, az elitek által megteremtett intézményes központjai meggyengültek, az ezek alakította viszonyok helyett „az emberek” egyre inkább a magyarországi viszonyokban gondolkodva tervezik meg stratégiáikat. Ebből a szempontból is rétegződik, szétválik a kisebbségi társadalom.

b) A kisebbségi politikai elitek egyszerre vállalják a közösségi érdekek képviseletét kifelé (pártpolitika) és a belső szervezést, irányítást (önkormányzati

¹⁵ Ebben az a paradox, hogy a két magyarországi romapolitikai elképzelés (egyéni vagy közösségi integráció) közül az előbbi támogatói a magyarságpolitika terén az utóbbi képviselői.

¹⁶ Erre a magyarságnak mint társadalmi csoportnak a többségtől meglévő elkülönültsége miatt Szlovákiában és Romániában kevésbé volt szükség.

jelleg – forráselosztás, menedzselés). A két feladatkör összeolvadt, tényleges társadalmi kontroll nem alakult ki. Ma a kisebbségi politikai pártokat a parlamenti és a helyhatósági választások nem kontrollálják, hisz a *magyar kisebbségi társadalmakban (etnikai) egypártrendszer van*. Emellett pedig nem épült ki a társadalmi (önkormányzati, média-, szakértői) ellenőrzés rendszere.

Mindez azért fontos a mai magyar–román viszony szempontjából, mert ez a hálózat- és problémarendszer termeli ki a válaszokat egy-egy etnikai konfliktusban.

A történeti perspektíva eleme a „román kérdés” is. Ennek feltárása azonban már tényleg a „tudatlanság bátorsága” volna részemről. A román értelmiség körében megindult ideológiakritikai munka (Boia, Antohi és tanítványai) azonban, más közép-európai nemzetépítések belső kritikáit tekintve, csak akkor járhat eredménnyel, ha eljut a társadalomtörténeti és az összehasonlítható vizsgálatokhoz. Ha a lokalitás és a mindennapi életviszonyok viszonyrendszerében vizsgálják a „nemzet sorskérdéseit”. Ezeket a változásokat egyelőre nem látom. Az erre a feladatra képes európai látókörű fiatal román értelmiségiek vagy periferikus pozícióban vannak Romániában, vagy hazájukon kívül keresik a helyüket.

2. A magyar–román viszony kezelésének modellértékű összehasonlítása a francia–német viszonytal néhány évre tekint vissza. Az első Balladur-tervtől kezdődően, Iliescu román–magyar megbékélési nyilatkozatával merült fel a kilencvenes évek közepén. Tehát a román külpolitika műhelyében jött létre, nem kölcsönösen elfogadott mintáról van szó.

Történeti értelemben milyen félreértésekre adhat okot? A francia–német eset Európa két meghatározó hatalmáról szól, amelyeknek az Egyesült Államok és a Szovjetunió között együttes érdeke volt a közös hatalmi súly megteremtése. A mi viszonyaink között két közép-európai kisállamról van szó. A hidegháborúnak vége, teljesen új geopolitikai helyzetről van szó.

Magyar részről mindig felmerül, hogy a francia–német megbékéléssel együtt járt a franciaországi németiség eltűnése, identitásának átalakulása. Eből a szempontból jobb példa lehetne a svájci németek és franciák több évszázados egymás mellett, illetve együttélése.

A francia–német megbékélési modell alapja az, hogy először a gazdasági együttműködést rendezik, majd jöhetnek a bonyolultabb történelmi, társadalmi kérdések. Ez egyfajta kisantant tárgyalási helyzetre vonatkozik, amikor a kétoldalú viszonyok javításáért cserébe mindenkor a kisebbségi kérdés mellőzését kérte a Magyarországgal tárgyaló szomszédos ország. Ezt azonban Budapesten belpolitikai okokból (az egymásra licitáló pártok „hazafisága” miatt) sem a két világháború között, sem a kilencvenes években nem lehetett keresztülvinni. Amikor pedig a magyar kormányzat elismerte, hogy a romániai magyar kisebbség problémája Románia belügye (kb. 1948–1980 között), akkor a KGST-integráció Romániát hátrányosan érintő volta miatt (1963–1968) nem sikerült a kapcsolatokat javítani. Majd a későbbi években a ceaușescui homogenizációs politika miatt a gazdaságirányítás és -fejlesztés terén is más

úton fejlődött a két ország. A magyar fogyasztási, élelmiszer-ipari cikkekre épp a hivatalos román kereskedelempolitikának nem volt szüksége.

Ha gazdaságtörténeti szempontból vizsgáljuk meg a két ország viszonyát, akkor látjuk, hogy a XIX. század óta a magyar állami irányítású Kárpát-mendencei gazdasági integráció ellentétes a románság felzárkózásra törekvő, Bukarest központú gazdasági modernizációjával. Ebben döntő szerepet játszanak azok a bukaresti törekvések, amelyek a Budapest regionális pénzügyi központ szerepének csökkentésére irányulnak (lásd Kolozsvár és a Zsil völgye hitelviszonyainak átalakulását a két világháború között). Mindezeknek a két párhuzamos nemzetépítés konfliktusához hasonló jelentősége van a magyar–román viszony történetében.

A francia–német megbékélésre hivatkozó román álláspont azért sem hiteles, mert vajon miként menne végbe a gyakorlatban a legtöbbet emlegetett tankönyvgyeveztetés a Mitu-féle tankönyvkampány után. (Ezzel szemben a problémakezelésnek teljesen más módja valósul meg Romániában. Pl. a magyar történész hallgatók román társaiktól eltérően nem tanulnak kontinuitás-elméletet. S ha erre rákérdeztek magyar részről, akkor mindig az volt a válasz, hogy miért kell azonnal feszültséget gerjeszteni. Hasonló mechanizmus vezethette az önálló magyar népismereti tankönyv – László/Vincze – csendes tudomásulvételét is. Mindez azonban nem a történeti önismeret kritikai folyamatából következik, hanem sokkal inkább abból, hogy a romániai magyar kisebbséget nem deklaráltan, de egyre inkább külön társadalmi/intézményi csoportként kezelik.)

Magyar részről döntően a kisebbségi kérdés miatt nem fogékonyak a francia–német modell iránt. Erről az oldalról alapvetően a dél-tiroli modellt hangsúlyozzák autonómiamodellként. Újabban pedig az észak-írországi rendezési tervek kerültek előtérbe óhajtott mintaként az Egyesült Királyság és Észak-Írország közös felügyelete (az áhított *magyarországi védhatalmi státus elérése*) miatt (ld. Kis János).

A probléma azonban mélyebb, és nem is lehet ezt pusztán politikai kérdésként kezelni. *A magyar–román viszonyt egy olyan problémakatalógusként is fel lehet fogni, amely három alapkérdésből indul ki, és a könyvtári tezauszus rendszerhez hasonlóan bővül. Ez a három kérdés: a szomszédságból adódó problémák; a kisebbségi kérdés; a történelmi komplexusok.* Itt most fontoskodásnak tünne elkezdni a problémák hálóját kitergetni, de ha pl. tartomelemzéssel megvizsgálnák a HVG és talán a 22 meg a *Dilemma* vonatkozó írásait, az kiadhatná ezt a katalógust.¹⁷

A történelmi komplexus a legbonyolultabb kérdés. *Itt egy félelmi viszonyrendszerrel lehet szó.* Nagyon leegyszerűsítve: a magyar kisebbségi sérelmeket Magyarországon nemzeti sérelemként élhetik meg, ha ezek miatt Magyarországot felszólal a másik oldalon, azt pedig a szuverenitás sérelmeként élhe-

¹⁷ Mennyivel hasznosabb volna ennek elkészítése, mint a magamféle bölcsködések közreadása!

tik meg... ha akarják. Itt most nem az az érdekes, hogy kinek van „igaza”, hanem a félelemből adódó bizonytalanság jelenléte. Ebben a túlérzékeny viszonyrendszerben a román oldalról egyfajta „magyar érzékenység” működik, míg a magyar közvélemény döntően a környező országokról való elfelejtkezéssel, (kulturálféltéssel) nem tudással védekezik. Ebben a vonatkozásban mindkét oldalról a saját problémák dezideologizálása és egy nagyobb összehasonlító keretben való elhelyezése segíthet. (Erre példa a Székelyföld elmaradottságának történeti vizsgálata, amely rövid idő alatt kikerült a „román felelősség” bűvköréből, és egy összehasonlító társadalomtörténeti szemlélet „eluralkodása” nyomán, a hagyományos államközpontú modernizációs makrobeavatkozásokkal szemben, új, kisléptékű, inkubátor szemléletű, helyi fejlesztési stratégiák kerültek előtérbe.)

3. Véleményem szerint a magyar–román viszonyt nem lehet kiemelni egy nagyobb közép-európai összefüggésrendszerből. Ebben az a fontos, hogy a régió nagyobb átalakulási folyamatában ez a viszonyrendszer ne játsszon hátráltató szerepet. Ráadásul szemtanúi vagyunk a magyarországi románság asszimilációs folyamatának és egy, a perspektíváját, érvényesülését egyre erőteljesebben az anyaországába áthelyező társadalmi csoport útkeresésének. Az erdélyi fiatalabb nemzedékek nem hazaszeretetből maradnak Romániában, hanem akkor, ha nem tudnak eljönni, vagy saját életpályájukat helyben sikeresen tudják megvalósítani. Itt Románia jövője a kulcskérdés. Mennyire képes ez az ország (is) adaptálni a modern európai jogrendszert és munkakultúrát? Ebben találhatja meg helyét Erdély és a romániai magyarság, ha megfelelő munkaerő-piaci pozíciókkal rendelkezik. A tudásbevétel a magyar anyanyelvűek számára legkönnyebben és döntően Magyarországról történhet. Ez a román társadalom tudásszerkezetét is nagyban erősítheti.

Mindennek akkor is van realitása, ha Románia hosszabb ideig az Uniótól kívül marad, hisz szüksége lesz egy mediátori rétegre. Erre azonban a romániai magyarság intézményrendszerének minősége és működése miatt ma nem alkalmas.

Az utóbbi tíz év átmeneti társadalmát három alapvető folyamat határozza meg. a) *Az integrációs folyamatok* (EU, politikai, nemzeti, fogyasztói). b) *Az állam szerepének átalakulása*: az uralmi szerepből az „infrastrukturális hatalom” felé; az egységes, centralizált rendszerből a többközpontú, decentralizáció felé. c) *Az önképek átalakulása*: a saját magunk helyzetéről és a másokérol alkotott képek átalakulása. Egyre inkább egy nagyobb összehasonlító szerkezetben a modernitás nyelve válik uralkodóvá (a reflektáltsággal, a differenciáltsággal és az objektivitás igényével). Ha mindezt romániai magyar nézőpontból nézem, akkor ezek kulcskérdése a két állam és a két társadalom további fejlődése.

Mindez összefügg azzal, hogy a kilencvenes években *a magyar–román viszonyrendszert övező politikai szerkezetekben alapvető változás történt*. Ezek tudatos figyelembevételre a hatékony cselekvési stratégia kidolgozásához elengedhetetlen.

a) Az *EU-integráció* nem pusztán külpolitikai kérdés, hanem az egyes országok belső gazdasági és politikai teljesítményeit is értékeli. Míg *Magyarországon ez az ügy a belső változások mozgatójává vált, Romániában továbbra is külpolitikai kérdésként kezelik.*

b) A magyar–román viszonyban *nyolcvan éve másodszor van a budapesti kormányzat nemzetközileg is kezdeményező pozícióban.* 1940-től eltérően a magyar fél már nem egy megosztó nagyhatalom eszköze, hanem az európai integráció folyamatának elismert résztvevője. Euronacionalista politikája (integráció – a nemzeti érdekek hatékony érvényesítése érdekében) felkészületlenül érte a szomszédos országok eddig mindig helyzetteremtő szerepben lévő diplomáciáját. Az alapszerződések megkötése és Magyarország NATO-felvétele óta a szlovák és a román külpolitika kénytelen a magyar külpolitika magyarságpolitikai intézkedéseire válaszlépéseket tenni, miközben nem zsarolhatja Budapestet az országában élő magyarság helyzetével, hisz a magyar pártok a kormánykoalíció tagjai.

c) *A határon túli magyar politikai elitek tevékenysége már nem értelmezhető a nemzetállami keretek között.* Pl. a Máértet a magyar miniszterelnök hívja össze, és ő elnököl, miközben más államok magyar miniszterei, koalíciós pártvezetői a tanácskozás résztvevői. Túlhaladott kérdés a határon túli magyar politikusok beleszólásáról beszélni a magyarországi politikába. Ők ennek a belpolitikának is részesei. Lásd pl. Markó Béla szerepét a magyar–román egyetértési nyilatkozat létrehozásában vagy tanácsadó szerepeket – akár kormányzati kérdésekben is – a Máért-szabizottságokban.

d) A határon túli magyar társadalmak 1944-ig, Jugoszláviát kivéve, teljes társadalmi rétegzettséggel bíró társadalmak voltak. Ezt követően eltűnt a magyar földbirtokos, tőkés, polgári középosztály. E rétegek funkcióit a mindenhol döntően elsőgenerációs értelmiség váltotta fel. Az utóbbi évtized fontos fejleménye, hogy *megjelent egy új, szűkebb magyar gazdasági elit, amely alapvetően vagy az anyaországhoz, vagy a többségi államhoz kapcsolódik.* Miközben külön magyar gazdasági szerkezet inkább csak a tömbterületen alakulhat ki.

Míndezek a folyamatok átideologizálódhatnak (át nemzetiesedhetnek), ha a magyar–román viszonyban nincs állandó, természetes kooperációs felület-teremtés. Egy tudományos vitán Tamás Pál azzal illusztrálta a '89 utáni magyar kisebbség bezárkózását, hogy az Írószövetség által azelőtt évente hivatalosan szervezett magyar–román focimeccs már megszűnt. Nem tudhatott róla, hogy labdarúgómeccsre gyakran kerül sor az irodalmárok között, csakhogy már nem aszerint állnak fel a csapatok, hogy ki a román, és ki a magyar, hanem baráti alapon, alkalmi szerkesztői csoportok szerint. A modernizációs kényszer az, ami miatt magyar oldalról nem etnikai szempontokban, hanem inkább teljesítményekben kell gondolkodni. (A másik oldalról nem nyilatkozhatok.)

4. Az akadályokat az eddig vázolt viszonyrendszer egyes elemeiben jeleztem. Most egyetlenegy kérdést szeretnék ennek kapcsán kiemelni. Nem közvetlen akadályról van szó, de magyar oldalról alapvetően ez határozza meg a viszonyrendszer folyamatainak alakulását. Az önálló magyar külpolitika három stratégiai területe közül az integrációs folyamat rendezett körül-

mények között halad. Most a szomszédságpolitika és a magyarságpolitika kezelése kerül előtérbe. A következőkben arra teszek kísérletet, hogy *szociológiai szempontból csoportosítsam azokat, akik meghatározzák Magyarország magyarságpolitikáját*. Mi az a szemléleti, kapcsolati tudáskészlet, amiből e téren gazdálkodhat a budapesti kormányzati politika? (A szomszédságpolitika tekintetében nem tudnék külön csoportokat alkotni, hisz döntően ezekben is ugyanazok a személyek szerepelnek, de mindenképp a magyarságpolitika iránti érdeklődés az erősebb, ahol pedig nem, ott jelezni fogom.)

a) Hazafiak: Tőkés László, Duray Miklós, Németh Zsolt. Nem politikai, nem pártpolitikai szabályok szerint tevékenykednek. A kilencvenes évek nemzetesítésében, alapvetően a magyar kulturális és politikai reintegrációban gondolkodó eurónacionalisták. A kisebbségvédelem politikai, jogi és nem társadalomépítő oldalában gondolkoznak. A nemzeti autonómiát természetjogi alapon fogják fel, annak biztosítását az adott állam azonnali kötelezettségének tekintik.

b) Szakpolitikuskok: az egyes pártok határon túli szakértő politikusai, Entz Géza, Csapody Miklós, Tabajdi Csaba, Lábod László, Törzsök Erika, Lőrincz Csaba. Jól felkészült, a terepet ismerő, a hálózatokat átlátó elkötelezett politikusokról van szó. Nézeteik között nincs áthidalhatatlan különbség. A párton belüli tőkékjük csekély, hisz az itteni kapcsolatokat nem lehet gazdasági, hatalmi pozíciókra váltani. Valamennyiükről elmondható, hogy döntően a határon túli magyar kapcsolataik révén látják a környező országok politikáját. Ezek a kapcsolatok egyben behatárolják mozgásterüket, hiszen rajtuk keresztül folyik a határon túli politikai elitek magyarországi érdekérvényesítése és forrásszerzése. Ezért, illetve a kilencvenes évek döntően „tűzoltással” foglalkozó magyarságpolitikája miatt döntően a válságkezelés az erősségük, a programmelezésben tartanak a magyar–magyar konfliktusoktól. A szomszédos országok belpolitikai életével nincs napi – a kisebbségi magyar politikusoktól független – közvetlen kapcsolatuk. Valamennyien EU-s viszonyok között is képesek értelmezni a magyarságpolitikai lépéseket, de nem érzékelhető, hogy közép-európai társadalompolitikai összefüggésekben is terveznének.

c) Manifesztálók: azok a politikusok, akiknek a magyarságpolitika alkalom arra, hogy ideológiai értékeiket különösebb következmények nélkül manifesztálhassák. Pl. még ha Bauer Tamás szimpatikusabb és összehasonlíthatatlanul színvonalasabb is számomra, mint Csurka István, mindketten ürügyként használják fel a határon túli és a szomszédsági politikát.

d) Közömbösek: az MSZP és a Fidesz egyszerű parlamenti politikusai alapján véve egyénileg érdektelenek ezekben az ügyekben. Ugyanakkor a Fidesz az egyedüli párt, amely a határon túli magyarok kérdését törzstémájának tekinti, és apparátusán belül nagy számban található a szomszédos államokból származó munkatársak.

e) Határon túlról származó magyarországi szakértők: még mindig döntően az úgymond otthoni kapcsolatrendszerekben élnek. Ebből következik az a jelenség, hogy kevésbé ismerik a magyarországi közigazgatási érdekérvényesítést, valamint az, hogy döntően még otthoni kapcsolathálójukra támaszkodnak. A gyors társadalmi változásokat volt társadalmukban nem tud-

ják követni, erre nemigen érzékenyek. Sokuk az otthoniak képviselőiként éli meg tisztviselői munkáját. A kisebbségi/többségi viszonyrendszerből a szomszédságpolitikai elemzésekben sem igen tudnak kilépni.

f) Technokraták: azok a fiatalok, akiknek egy része a határon túlról származik, és mindkét logikában (budapesti, kisebbségi) képes gondolkodni. Egy részük már a magyar–magyar viszonyt is az adott ország politikai viszonyai felől vizsgálja. Ideológiai viták helyett technikai, végrehajtó beállítottságúak. Lassan több tucatra tehető azon fiatal szakértők száma, akik a magyar törekvétel révén (MOL, OTP, Danubius stb.) nem politikai, hanem gazdasági feladataikon keresztül keresik a kooperációs lehetőségeket.

A legfőbb akadálnak azt tartom, hogy a magyar politikai elitek a kisebbségi kérdésen keresztül látják a térséget¹⁸, és így nem tudják igazán nemcsak európai, hanem Kárpát–Balkán régió szinten sem elhelyezni a problémát. Nagyon tanulságos ebből a szempontból a lengyel keleti politika. Ott a Keleti Intézetben és a Keleti Akadémián kialakult egy olyan szakértői réteg, amely a keleti politikát döntően regionális-gazdasági kérdésnek tekinti, és külön tudja választani a lengyel múlt (a kresy mint történelmi régió) problémáit az adott országok politikai, jogi, gazdasági megerősödésétől. Ebből adódik politikájuk világos volta: a német–orosz köztes térben egy köztes, velük szövetséges zóna létrehozása. Magyar vonatkozásban nem alakult ki ilyen hatékony stratégiai partnerségi rendszert működtető programkoncepció. Így most a magyar–román viszonyt a közös érdekű apró építkezések helyett inkább az akciók/válaszok követik.

A teendők vonatkozásában csak a magyar oldalról tudok nyilatkozni. Ebben az esetben is több szintje van a lehetséges feladatoknak.

a) Politikai szakértői munka:

– Problémakatalógus-készítés a magyar–román viszonyrendszerrel tartalomelemzéssel és a kérdéssel foglalkozó kormányzati tisztviselők, szakértők interjúzásával. Az így kialakult témarendszerből előre ki lehetne jelölni azokat a prioritásokat, amelyek kezelésére évente technikákkal, megoldási javaslatokkal lehetne előállni. (Igen érdekes volna magyar és román oldalról egyaránt elkészíteni és összehasonlítani ezeket.)

– Az EU-integrációval kapcsolatos joganyag hatásának feltérképezése a magyar–román viszonyra, pontosabban a magyar kisebbségekre és a határmenti régiók életére. Ez a konkrét gazdasági és közigazgatási joganyag elemzését jelenti.

b) Az egymásról kialakított ismeretek formálása:

– Szükség van egy kétirányú fordítói programra, amelyben nem a közvetlen felvilágosítás a lényeg, hanem az, hogy ha szükséges, elérhetővé váljanak

¹⁸ És nem a térség társadalmában a magyar kisebbségeket, ami nem azt jelenti, hogy nem ez a kérdés kulcsa a magyar szomszédságpolitikának. Csupán azt, hogy a nemzetről a társadalomfejlődés és a modernizációs viszonyrendszer keretei között gondolkodunk.

az információk. Ebben nem pusztán könyveket kellene fordítani, hanem elsősorban olyan rövid tanulmányokat, amelyek a magyarországi viszonyokkal foglalkoznak, és el lehet helyezni bizonyos román folyóiratokban, szaklapokban. Már évi 30-40 anyag jelentősen megváltoztatná az eddigi fordítási szerkezetet (duplájára nőne a fordítások száma), de ennél is fontosabb, hogy ez a program – ha szakmailag jól van összeállítva – a romániai érdeklődést is hatékonyabban kielégíthetné, felkelthetné. Nagyon fontos volna a magyar irodalom, eszmetörténet szöveggyűjtemény-szerű rendszeres publikálása. Egy jó programtervet különösebb nehézség nélkül el lehet készíteni, a dolog inkább anyagi kérdés. Erre magyar oldalról nincsenek források, hiszen az ún. országimázs is döntően angolul zajlik, a visegrádiak kulturális kapcsolatrendszerében pedig nincs ott Románia.

– Külön program lehetne egymás politikai tévéműsoraiba évi 5-6 alkalommal román, illetve magyar szakértőket, politikusokat meghívni, s velük nem kisebbségi tematikáról, hanem más (határ, integráció, oktatás) kérdésekről beszélgetni.

– Egy új Magyarország-kép formálásának alapeleme kellene, hogy legyen internetes adatbankok létrehozása a szomszédos országok nyelvén, az adott kapcsolatrendszer lehető legkiterjedtebb bemutatásával. Ezt egy-egy weboldallal lehetne elindítani pl. román nyelven, akár erdélyi közreműködéssel.

c) Tudományos együttműködés:

– Közös társadalmirétegződés-kutatást lehetne kezdeményezni Erdélyben.

– Közös oktatásminőség-kutatást lehetne kezdeményezni az erdélyi román és magyar középiskolák összehasonlító vizsgálataként.

– Magyarországnak elemi érdeke, hogy a fiatal román kutatói nemzedék minél közelebből ismerhesse meg az itteni tudományos intézményeket és eredményeket. Ebben nagy szükség lenne 35 év alatti kutatók számára három hónapos – 1 éves ösztöndíj-lehetőségekre, évente legalább 15-20 főnek. Magyarországon meg kell teremteni azon nem magyar szakértők számára a szakmai infrastruktúrákat, akik hosszabb távon kapcsolatban lesznek vele.

– A magyarországi kisebbségi kutatóintézeteknek, illetve kisebbségpolitikát oktató intézményeknek elemi érdekük a fiatal román egyetemi, szakértői érdeklődők rendszeres fogadása, kutatásaik támogatása (ösztöndíjak, nemzetközi kutatási programok kezdeményezése).

d) Magyarországnak a legnagyobb adósságai a mindennapi érintkezésben vannak. Ugyanitt adottak a lehetőségei, hiszen lehetne a másik felé gesztusokkal egyfajta „minta-modell” országgépet kialakítani.

– Nyílt pályázatra volna szükség ahhoz, hogy különböző intézmények, önkormányzatok megjelentethessék román nyelven ismertetőiket, Magyarországgal kapcsolatos anyagaikat.

– Évek óta hiányzik magyar nyelvkönyv román anyanyelvűek számára. (A csángóknak kidolgozott tankönyv teljesen eltűnt még az antikváriumokból is.)

– Ma a magyar határátkelőkön nincsenek román nyelvű tájékoztató anyagok a magyarországi viszonyokról. (Az áfa-visszatérítéstől egyáltalán a közlekedési információkig minden hiányzik.)

– Nyílt pályázatra volna szükség a önkormányzatok számára helyi idegen nyelvű tájékoztató táblák, nyomtatványok készítésének támogatására. Pl. gesztusértékkel bírna, ha Budapest forgalmasabb metrómegállóiban a szomszédos országok nyelvén is szerepelne tájékoztató anyag, nem beszélve a határ menti nagyvárosokról, a vasúti forgalomról stb.

Válaszaimmal a kérdéskör racionalizálására törekedtem. Történeti perspektívában mégis képletesen kell ellenállnom a nagy változásokban bizakodó elvárásoknak. Erről a fejlődésről azt gondolom, hogy úgy működik, mint oly sok minden a balkáni világban: valaha Szkopje mellett egy balkáni kecskedudán fújtak egy lakodalmi dallamot, amit a török világban finomítottak, és töröksípon játszottak, majd a szerepet a harmonika vette át, és megint alakult a dallam és a tánc is. Ma pedig szaxofonon szól, és a minap világzene-ként hallottam viszont.

Azonban van egy pont, ahol nem hagyhatjuk a dolgot az időre. Vagy pontosan nem tudjuk, hogy mit is old meg, akár egy évtizeden belül. A probléma kulcsáról van szó, a romániai magyar társadalomról. Ha marad a romániai perspektívatlanság, ha nincs elmozdulás a multinacionális berendezkedés felé, és magyar oldalról a kisebbségi társadalom továbbra is döntően politikai konstrukció és nem egy belső szabályai szerint működő intézményesült társadalmi csoport lesz, akkor e csoport középrétege elvékonyodik¹⁹, elerőtlenedik, és saját irányítása helyett az állandó belső és államközi konfliktusok fogják további migrációra kényszeríteni, atomizálni és hiszterizálni.

¹⁹ Erre példa a vajdasági, magyarországi szlovák közösségek sorsa: ma már falusi, homogenizálódott nemzetiségi csoportokról beszélhetünk. Ugyanez a folyamat vált az utóbbi években egyre nyilvánvalóbbá a kárpátaljai és a vajdasági magyarság esetében is.

ROMANIAN-HUNGARIAN RELATIONS BETWEEN PAST AND FUTURE

A. The position of the enquired

The present replies were given by a Hungarian historian specialized in the correlations of society and nation-building. Today there are basically four ways of interpretation with respect to the history of Hungarian minorities: a) there are the ones who regard it as a *history of suffering* and they insist on the trauma of Trianon; b) there are the others who regard the history of the last eighty years as a *history of conflicts*, in which there are simultaneously present the various topoi taken from the literature of conflict resolution, namely 'the ethnic groups do not know each other' and 'in the daily life everything is in order, however the interest of the ethnic elites is to revive conflicts'; c) I consider myself as belonging to the ones who regard the history of minorities as a *continuous community building and rebuilding process*; d) and hopefully there will be a time when a new generation of researchers are given the conditions for analysing this subject in the framework of *comparative social history*.

I consider that these questions were formulated from a conflict resolution approach.

I was very curious about who was asked the same questions in Transylvania. I started inquiring and it turned out that on the local level they left out exactly the ones whose opinion on this subject I would have considered valuable. But I may be pursuing a dead end. I am especially sensitive to this since it came to light that tens of people from Pécs and Budapest were invited to the conference on the future of the Szeklerland, organized in Tuşnad, while the most important research workshop from Csíkszereda (Miercurea Ciuc, Romania) and the sociologists from Udvarhely (Odorheiu Secuiesc, Romania) and Sepsiszentgyörgy (Sfântu Gheorghe, Romania) (one researcher from each place) actually did not know about this event.

It is not clear from the invitation letter what the present answers will be used for. This context raises the question of the role of 'civil society' in this issue. My objections are not grounded since in these matters Romania lacks the 'professional' research institutions in the world of academies and foundations. However, I have to give voice to my doubts that are worth considering in the long term:

a) A few weeks ago I was conducting the presentation of the authors of *Provincia* in Budapest, where the following question was raised: Why is this publication not involved in the daily problems in Transylvania? The same topic was raised over and over again: economic issues, railway transportation, displaced Transylvanian temporal planes, if you are not a car owner etc. I would have forgotten about this whole issue if my students in the audience

had not signalled independently of each other how much the authors of *Provincia* were at a loss with respect to the raised questions. And these were not even the students involved in minority society issues. The same type of 'floating above reality' was reflected in the questions at hand, formulated in a very general manner.

b) However, I find the following phenomenon even more important: the research conducted in the field of social science in Transylvania is mostly interethnic research and stratification analyses are missing. Even if these kinds of analyses do not have serious methodological precedents in the research of the Romanian society, in the field of Hungarian sociology this has been the internationally accepted main direction since the seventies. Consequently, this offers a methodological background. This is related on the one hand to the issue of sampling in the field of minority research, on the other hand it would be helpful in exploring various phenomena, such as what is the social environment in Transylvania that led to the results achieved by Vadim Tudor. However, we know close to nothing about the structure of poverty, housing, mobility of youth etc. This requires the 'longer, but shorter road' approach both from the perspective of interethnic research²⁰ and the self-knowledge of minorities. Moreover, this cannot be achieved solely with the help of Hungarian analysts or researchers from Hungary. The continuous analysis of the strata panels taking shape during this process would help in shifting social research in Transylvania from the 'interview level'.

Most probably we would find out more from these serious analyses than from the political identity discussions of intellectuals like myself. This leads us back to the role that should be given to these possible answers...

B. Answers

1. In the historical sense, the Hungarian-Romanian issue has been the history of two parallel nation building processes during the course of the 19th and 20th centuries, which so far have excluded each other in two particular matters (the 'Transylvanian issue' and the 'Hungarian issue'). In a *historical sense* we can talk about *living side by side* (presupposing the existence of two independent structures/networks and living spaces), with an exclusive character (the categories of 'we' and 'they', the ethnic fault line have always been decisive during the last two centuries), while in a sociological context we can talk about *co-existence* (a shell deriving from the common structures determining the financial, legal, political, and the individual strategies), a 'common everyday life'.

²⁰ These social panels would serve as a ground for further ethnic analyses, more precisely this is how these phenomena could be measured.

The *breaking points* of this relation: a) 1791 – *Supplex Libellus*; b) 1848; c) the turn of the century, when in Hungary the nationality problem changed from an internal issue to an international one, while in Romania the problem of Romanians abroad became the key issue of the nation building state; d) Trianon; e) the second Vienna decision; f) 1989 – when from the perspective of both Hungary and Romania, the latter's problems (not solely national minorities) were connected to the fall of one person; g) March 1990 – especially on the Hungarian side – when the traditional thesis according to which 'there is nothing to do with the Romanians, since their whole national conscience is built on anti-Hungarian considerations' was revived.

There are also points of *closeness* in this relation: a) the 'linguistic Magyarization' of Balázsfalva (Blaj, Romania) in the 1820s and 1830s, which was taken off the agenda by an amendment referring to education in Hungarian language in high-schools adopted by the Transylvanian Diet, based on a pattern taken from Hungary; b) the reform measures of the Saxons and Romanians taken at the Diet of Sibiu in 1863-65 were more and more readily accepted by the Hungarian public opinion in Transylvania; however, together with the establishment of the union as a result of the conciliation in 1868 the Hungarian supremacy in Transylvania was restored, stabilizing the positions of the Hungarian élite in Transylvania; c) the emergence of the Romanian bourgeoisie at the turn of the century started a new wave of integration of the Romanians into the social life of Hungary. However, the autonomy and later on the unification policy of the Romanian national movement prevented this tendency from taking an institutional form. In time, integration went together more and more with drawing away from the Romanian national community. At the same time, the attempts to reach an agreement initiated by István Tisza (1910-1913) did not meet with success, due to parliamentary opposition. d) The events of 1990 in Marosvásárhely (Târgu-Mureş, Romania) prevented the positive evolution of the relations between Hungarian and Romanian dissidents (at the end of the 1980s) and intellectuals (after 1989); e) in my opinion, today the main difference between Hungary and the neighbouring countries in the field of everyday life is that in Hungary people generally think that they themselves determine their achievements. While in the neighbouring countries only a thin stratum began to think in terms of a life project, a conscious strategy building, in Hungary this is a typical way of thinking for a very wide middle stratum, which is incomparably wider than in Romania, Ukraine or Yugoslavia. This is the fact that also determines the functioning of youth as a social group. This pattern, together with the consumption patterns (for example the use of shopping centres, taking over summer vacation habits etc.) raised the value of Hungary and of the infrastructures in this country. Ultimately, this could mean that in this region it is the Polish and Hungarian societies in which the break with the general political feeling 'we can survive anything, we just want to be left alone in our small world' of Central Europe is the strongest. These are the countries in which the mentality according to which individ-

uals and small communities want to take charge of their own lives and strongly believe that they can influence their own fate appeared in a very powerful and clear-cut way. This led to new models opposed to the traditional 'arrogant Hungarian' image. This has also been reiterated by the new role of the representatives of the Hungarian communities abroad (the popularity of Béla Bugár or György Frunda).

However, this could have been greatly influenced by the 'arrogant Hungarian' image reconstructed around the status law regarding Hungarians living in neighbouring countries.

It is becoming obvious from these events that the cooperation processes started on an everyday and local level have been overridden by a central, state interest. The main issue is whether the local processes and economic cooperation that have become stronger since 1989 will be influenced in the same way by politics, or internal structures will be established in both countries that render this impossible.

The expectations at the beginning of the nineties rose mostly in a situation in which no one sensed the differences that would come into being between the period before and after 1989, and between the social arrangements of the given countries. From a Hungarian perspective, the changes of 1989 were important on the one hand due to the opening of the borders and the process of integration of Central European consumption patterns, and on the other hand due to the growing importance of the local initiatives and the rationality of the market. These could generate many small programs that step over ethnic-based fault lines and formulate common local or economic interests.

With regard to these matters on an everyday level I consider the *labour force market positions* as having a determining character both with respect to the perception of the Hungarians in Romania and of the Romanians in Hungary. In both cases the issue of competition could rise, serving as a ground for ethnic prejudice building. Rather paradoxically, however, these relations – which are not merely ideological, but pertain to 'breadwinning issues' – could help in reducing problems to a technical level, ripping off the ideological (nationalizing) stratum. A good example is given by the case of the contamination of the Tisza River, when with the exception of MIÉP (the Hungarian Truth and Life Party), the traditional anti-Romanian attitude could be kept at bay, due to the autonomous action of the mass media. (As far as the Romanian side is concerned, the phenomenon of national hurt feelings and defensive withdrawal manifested itself in a more powerful way.)

From the Hungarian perspective the lesson of the public opinion polls conducted with regard to migration (the analyses of Endre Sík) is of paramount importance, namely that the same persons who are worried about the fate of Hungarians abroad become prejudiced against migrant workers and immigrants as soon as a person belonging to the Hungarian minority appears on the Hungarian labour force market, irrespective of ethnic relations.

In the discourse of the intelligentsia who also shape public opinion the basic theses have remained valid: a) the Hungarian is arrogant, with a cultural superiority conscience and an imperial thinking; b) the theory of Romanian national conscience is built on exclusiveness, this is why the Hungarians cannot have true allies on the other side.

However, these opinions have partly changed. The issues are: a) the Romanian elite is increasingly willing to accept that the key in the relation between the two countries is the situation of the Hungarian minority in Romania²¹; b) due to this the Hungarian intelligentsia in Romania and the Democratic Alliance of Hungarians in Romania are now acting as mediators; c) Hungary increasingly accepts the existence of a thin stratum of Romanian intelligentsia with whom, within certain limits, agreement can be reached. From this perspective the memorandum of the *Provincia* can be regarded as a kind of hard line; d) in the world of art there is a kind of relation building in which the key role is not played by the Hungarian minority in Romania, but by general art issues, for example *Balkon*, the exhibition of the Nagyányia (Baia-Mare, Romania) school, or monument restoration programs. There are also notable phenomena in the mass media that have not been present before²²; e) however, *the separate treatment of the world of the Hungarian minority and the acceptance of their institutional independence* is becoming an increasingly general viewpoint. However, in some cases this means being excluded from certain processes of modernization in Romania. This is the case for example of the exclusion of the Transylvanian Hungarian high schools from the quality assurance system and analyses initiated by Bucharest. In addition, the Hungarian educator organizations and schools reject the quality assurance analyses from Budapest as well. This leads to the preservation of the fear of competition; f) this feeling of separation also means that in many cases the issues of inter-ethnicity and multiculturalism are raised even when a simple problem of property right, or the rule of law is concerned. This is the case of the Hungarian schools, and of Hungarian university departments.

These changes were naturally followed by *answer mechanisms* on both sides. In a new situation the conflict between nation building processes establishes its own protection, justification mechanisms with regard to viewpoints and approaches, however, at the same time these mean evolution as well. On the Romanian side, the change and use of the notion of *multiculturalism* could be emphasized. According to this approach this notion does not mean the cooperation of two distinct and institutionalised

²¹ The opinion of the intelligentsia, that in some cases Romanian politics considers as being representative (for example when forming coalitions), and it questions in other cases – admittedly more and more rarely.

²² For example the presentation of the Andreea Andreescu, Lucian Nastasă, Andrea Varga (ed): *Minorităţi etnoculturale. Mărturii documentare. Maghiarii din România (1945–1955)*, Cluj Napoca: CRDE, 2002 volume on Pro Tv.

cultures, but some kind of mixture. See the theoretical debate on 'line' and 'section' at the Babeş-Bolyai University or the frequently heard opinion of the Romanian intelligentsia that 'Frunda could be an excellent president if he was not Hungarian'.

As a result of the nation-building process of the last ten years an image was established on the Hungarian side according to which the Hungarian community living in Romania exists totally independently from the Romanian society as far as its value system, habits, way of life are concerned and the fact that they live in Romania has almost no effect on the Hungarian minority community. Even if this statement has not been articulated, this problem has been ignored in the internal public discourse. As the Hungarians in Romania use mostly the Romanian mass media, the Romanian habitual structures manifest their socializing effect on them, and they have to elaborate – as bilinguals – their daily and long-term strategies in the framework of these given structures.²³

From a *historical perspective* the Hungarian-Romanian relations, beside the parallel nation building processes (which, if stripped of ideology, become society-building processes and can no longer be interpreted exclusively)²⁴, are also determined by the '*Transylvanian issue*' and the '*Hungarian issue*'. Besides the perspective of the 'below', I consider important what happened in

²³ The complexity of the problem could be illustrated by the following example: It is a general opinion that the Hungarian public opinion in Romania is much more informed about politics in Hungary than with respect to state politics in Romania. Does this mean that it participates more in the Hungarian politics? However, analysing this more thoroughly, it turns out that even the intelligentsia receives the information mostly from radio and television and it rarely reads – Hungarian or Romanian – daily or weekly newspapers. This is an important deviation from the middle class intelligentsia habits in Hungary and it follows the general pattern of information gathering in Romania.

²⁴ For example the development issue of Szeklar territories, that could start from the peripheral character, the capacity of sustainment, rather than from the thesis of 'Romanian oppression'. The same question rises with respect to the improvement of the labour force positions of the Hungarian minority with the help of Hungary. However, in these matters the Romanian state should manifest real neutrality (like a modern liberal nation state).

The most frequently raised question in this field in Central-Europe is the issue of the Benes decrees. If the state had abrogated these and the retrocession of property had taken place on the concerned territories, even if only to the ones in Czech Republic or Slovakia, most probably the current problem of 40% unemployment would not exist. Moreover, in South-Slovakia, primarily in the Csallóköz region, the lands confiscated from Hungarians are still in the hands of the old Slovakian cooperative nomenclature, therefore during the local and (partly) national elections the local Hungarian communities vote for their ex-communist employers, their economic directors being close to Meciar. As a result (due to unemployment) it is not only the Slovakian economy, but also the Slovakian political elite in favour of European integration that is disadvantaged.

this field in more general matters. *In my opinion the 'Transylvanian issue' means the interrelated system of the question of the belonging of Transylvania, its administrative position within a given country, the way national relations in Transylvania are managed.* As far as the latter question is concerned, during the past two hundred years three *methods of treatment* have been established: a) the wish for *supremacy* (the main power being monopolized by one nation) until 1848 among the various classes, after that through the notion of the political nation of the nation state and subsequent to Trianon, within the framework of a united homogeneous nation state. Following the second Vienna decision this was changed only with respect to concessions in the field of language politics. After 1944 this continued within the framework of the socialist homogenisation process. Subsequent to 1989 the nation state framework gradually moved – primarily in the international arena – from emphasizing the notion of unity toward the theory of a linguistically neutral state; b) the wish for *national autonomy* in Transylvania has always been the image of the future for the ones outside the power structures. Until 1905 on the Romanian side this went hand in hand with the autonomy of Transylvania as well, from 1918 to 1928 the Hungarian side tried to establish the notion of political Transylvaniam (the autonomy of Transylvania, in the framework of which regional equality could be developed: Károly Kós, József Sándor and the Romanian National Party). For the Hungarian political elite in Romania the realist political alternative for the existing – but until the end of the thirties non-attainable – revisionist image of the future became the autonomy of Szeklar territories during the thirties. Subsequent to 1989, for the Hungarian side national autonomy appeared as the image of the future and an attainable political goal, and later on (since 1996) as the realization of this endeavour became hopeless, federalization, and the autonomy of the region came into the limelight; c) the representation of the *universal ideologies beyond ethnic fault lines* (Marxism-Leninism, the idea of a community of peoples – as guiding principle) or *local identity consciousness* (regional and national Transylvaniam, Szeklar popular character, the Harghita identity) as solutions for the future. This was an attempt toward the establishment of a regional majority opinion, leading to the creation of an internal development model as opposed to the nation state aspirations.

Primarily based on Hungarian initiative, from the perspective of one part of Transylvania, today we are witnessing the junction of the regional and consociational models. However, this regionalism means already federalization for the Hungarians, but for the Romanians in favour of this idea, it is rather the manifestation of their particular culture. Obviously, these are only impressions as far as these issues are concerned. I consider that one of the most interesting problems is the field of work, namely whether there are Hungarian and Romanian networks developing separately, or the economic market overrides ethnic fault lines. Most probably there are certain domains in which the latter, and other ones in which the prior considerations are getting emphasis. But which are these domains?

The other basic question of the historical perspective is the change of the 'Hungarian issue' with respect to the Hungarian-Romanian relation. Until the turn of the century the 'Hungarian issue' can be interpreted as the position building of Hungary within the dual state. Subsequent to that, during the first decades of the 20th century the main problem was the national issue becoming an international one, the effect of the Hungarian national politics. After Trianon 'the issues' were, internally, the discrepancy between the Hungarian nation and the borders of Hungary, and internationally, the prevention of the revisionist attempts of Hungary. Following 1940 the politics of great powers was ignorant toward the 'Hungarian issue'. Looking at the Carpathian basin from a Western perspective during the first years of the nineties the enforcement of the interests of the Hungarian minorities seemed to be a threat to the political stability of this region. Toward the end of the nineties this viewpoint changed, mainly as a result of the activity of the Hungarian minority political parties in the concerned countries that proved to be the strongest representatives of market economy, of the rule of law and European integration. Having a steady (ethnic) voting base, these ethnic parties became providers of political stability in Romania, Slovakia and Yugoslavia. This is the international viewpoint.

From the perspective of the minority societies, by 1993-95, national autonomy and the co-national relation were established as the image of the future. However, the realization of this vision required the elaboration of separate strategies within the framework of the present nation states. In this respect four conceptions were established and they still exist simultaneously:

a) The former MPP (Hungarian Civic Party, Slovakia), Csaba Tabajdi, Erika Törzsök, László Végel – in their conceptions elaborated independently of each other – set as a starting point the *infiltration of modernization processes into minority societies* and they wished to strengthen the minority civil societies with the establishment of these islands of modernization. This kind of minority network based on achievements and civil contracts could take part in the modernization processes of the given country. The minority politics could also be subordinated to this. However, Tabajdi's conception of Hungarian politics was lacking political will (the strategic orientation of the Hungarian Socialist Party will be analysed later on) and the possibilities for assistance politics.

b) Miklós Duray, Csaba Lőrincz, János Vékás, independently of each other started from the premise that if the idea of autonomy cannot be attained (giving legal status to the Hungarian communities abroad), this has to be realized from the outside, within the neighbouring countries, by *developing and strengthening the attachment of the cultural institutional system of the Hungarian nation to that of Hungary*. This led to the enactment of the status law regarding the Hungarians living in neighbouring countries and to the strategy of national reintegration.

c) Instead of the national goals, Gusztáv Molnár and later on the *Provincia* circle led by him, emphasized the *regional interests*. They see the guarantee

of the development of the Hungarian minority societies in decentralization, the start of the devolution processes of the unified nation state systems of the neighbouring countries.

d) Together with the participation of the Hungarian political parties in the governmental coalition, in the government politics of Bucharest, Bratislava and Belgrade, besides the improvement of the international image, respectively the insurance of their majority in the parliament, a kind of turn has taken place in Hungarian politics. This change meant the beginning of the *political integration of the minority elite*. As opposed to minority policy characterised by discriminatory elements, this process also meant the beginning of an integrative minority policy insuring new linguistic rights in these countries. As a historical precedent the minority policy of the Czechoslovak Republic and of Yugoslavia led by Tito could be recalled. The Fidesz–Lungo Drom alliance – with different precedents and depths – belongs to the same process, since the Roma politician supported for a long time by János Báthory and Csaba Tabajdi (in 2001) integrated into the current political constellation.²⁵

Besides these path finding attempts, in Hungary the conceptions regarding the relationship between Hungary and the Hungarian minorities in neighboring countries could also be categorised in four groups: a) the *'Eden ideology'* is about an ethnically Hungarian Transylvania that, perhaps, never existed as such, or, at best, that stopped existing in the 18th century; b) the *politics of national reintegration* that reasons in terms of a unified Hungarian nation, within Hungary from a state-nation, outside Hungary from a culture-nation perspective; c) the left in Hungary basically thinks in terms of *inter-state relations*: if the relations established with the neighbouring countries are good, these can be helpful also for the Hungarians abroad; d) the *regional* perspective starts basically from the premise that the Hungarian nation could be multi-centered, its various minority elites could build up various regional societies, involving their own national institutions. This viewpoint is almost unknown – at least it is a peripheral one – in Hungary, while among the elites in neighbouring countries there is general consensus on this issue.

In addition to the categories aiming at the description of these structures I would like to draw attention to two current problems with respect to the present situation of the 'Hungarian issue':

a) The development of stronger attempts towards raising national feelings among the Hungarian minority in Voivodina and Sub-Carpathia in the nineties²⁶; due to the nationalisation process started in 2000 with the aim of legitimising the image of the minority future by Hungary, and also due to the

²⁵ This is a paradox in the sense that the two different ideas (individual integration and community integration) referring to Roma politics in Hungary is supportive as far as the first and representative as far as the latter is concerned with respect to Hungarian politics.

²⁶ This was less needed in Slovakia and Romania due to the separation of the Hungarian community from the majority.

worse living conditions (lacking mobility perspectives) of the countries bordering Hungary, the Hungarians abroad basically are oriented toward/from/about Budapest. The traditional institutional centres of the Hungarian minority established by the elites weakened and instead of the relations formed by these, 'people' increasingly plan their strategies based on the situation in Hungary. The minority society is stratified and fragmented also from this perspective.

b) The minority political elites simultaneously assume the representation of the community interests (party policy) and the internal organization and guidance (public administration character – distribution of resources, management). These two tasks mixed and a real control of the society did not occur. Today the minority political parties are not controlled by local or national elections since there is a *one (ethnic) party system in the Hungarian minority societies*. Besides, the control system (public administration, mass media, consultants) of the society has not developed.

All these aspects are important from the perspective of the Hungarian-Romanian relation, since this network and system of issues produce the solutions in various ethnic conflict situations.

One of the elements of the historical perspective is also the '*Romanian issue*'. Exploring this issue however would be in my case the 'courage of ignorance'. The work of ideology critique started among the Romanian intelligentsia (Lucian Boia, Sorin Antohi and his students), compared with other inner critiques of nation building in Central Europe, could give results only if it reaches the level of social history and comparative analysis, and only if the 'vital questions of a nation' are analysed in the context of locality and daily relations. I cannot see these changes right now. The young Romanian intelligentsia with a European thinking, who would be capable of fulfilling this task, are either in a peripheral position in their country or looking for a place to live outside Romania.

2. The Hungarian-Romanian relations have been compared to the French-German relations for a few years now. They started in the mid '90s with the first Balladur plan, and continued with the Romanian-Hungarian reconciliation statement made by President Iliescu. Therefore it came into being in the workshop of Romanian foreign policy, and it cannot be interpreted as a mutually accepted pattern.

What kind of misunderstandings could occur from a historical perspective? The case of French-German relation is about two great powers in Europe that had a common interest: the establishment of a common power position between the United States of America and the Soviet Union. As far as our relation is concerned, it is the case of two minor Central European countries. The cold war is over; this is an entirely new geopolitical situation.

The Hungarian side always reminds us of the fact that the French-German reconciliation went hand in hand with the disappearance or a change of identity of the Germans living in France. From this perspective it

would be better to look at the example of the Germans and French living side by side in Switzerland for centuries.

The basis of the French-German reconciliation model is the establishment of economic cooperation and after that finding solutions for more complex historical and social issues. This refers to a kind of Small Antante negotiation situation, when for the sake of improving bilateral relations, the country negotiating with Hungary always asked for the omission of the minority issue. For internal reasons (political parties making a bid on patriotism), however, this request could be met in Budapest neither between the two world wars, nor during the nineties. When the Hungarian government acknowledged that the issue of the Hungarian minority in Romania is the internal matter of Romania (approx. between 1948-1980), the relation between the two countries could not be improved due to the COMECON (Council for Mutual Economic Assistance) integration (1963-1968) putting Romania in a disadvantaged position. During the subsequent years, due to the homogenisation politics of Ceaușescu, the two countries improved differently in the field of economics and development. The official trade policy of Romania did not need Hungarian consumer goods or products of the Hungarian food industry.

Analysing the relation of the two countries from an economic history perspective, it is visible that since the 19th century the economic integration of the Carpathian basin directed by Hungary contradicts the Bucharest-centred economic modernization project, aiming at the economic alignment of the Romanian population. The attempts of Bucharest – for example the change of the credit system of Kolozsvár (Cluj-Napoca) and the Zsil valley (Valea Jiului) between the two world wars – targeting the decrease of the function fulfilled by Budapest as a financial centre in this region play a decisive role in this respect. These events are as significant as the conflict in the parallel nation-building processes as far as the relations between the two countries are concerned.

The lack of authenticity of the official Romanian position referring to the French-German reconciliation is manifest, especially if the following question is raised: how could the most frequently mentioned course book harmonization process be implemented, taking into consideration the campaign around the Sorin Mitu course book? (As opposed to this, Romania follows an entirely different problem solving model. For example, the Hungarian students in the history department, as opposed to their Romanian colleagues, do not study the theory of Daco-Roman continuity. When the Hungarian side raises this question, the reply is always that there is no need for exciting tensions. The same mechanism is applied when silently acknowledging the use of the course book presenting the history of the Hungarian people edited by László/Vincze. However, this is not the outcome of the critical process of historical self-knowledge, but rather of the fact that the Hungarian minority in Romania is increasingly regarded, though silently, as a distinct social/institutional group.)

The Hungarian side is not responsive to the French-German model basically because of the minority issue. From this perspective they emphasise the autonomy model of South Tyrol as an alternative. Nowadays the settlement plans in Northern Ireland came to the fore as a desirable pattern due to the common control of United Kingdom and Northern Ireland which is viewed as an example of Hungary's desired role as *protector* (see János Kis).

However, the problem is more complex and it cannot be regarded as a merely political one. *The Hungarian-Romanian relation can be interpreted as a problem catalogue based on three basic issues* and widens like the thesaurus system of a library. The three basic issues are: *the problems occurring from neighbour relations; the minority issue; the historical complex*. It could be interpreted as being officious to enumerate all the problems, but if one examined through a content analysis the relevant articles published by *HVG (Weekly World Economy)* in Budapest, and maybe *22* and *Dilema* in Bucharest, that would have as a result the above mentioned catalogue.

The historical complex is the most complicated matter. *It entails the existence of a fear relation*. In a very simplified approach: the harm suffered by the Hungarian minority could be interpreted as harm done to the nation in Hungary, if Hungary takes a stand in this respect, on the other side it could be interpreted as an affront to sovereignty... if they so desire. In this respect being 'right' is less important, it is more significant that there is uncertainty resulting from fear. In this oversensitive relation there is a kind of 'Hungarian sensitivity' functioning on the Romanian side, while the Hungarian public opinion protects itself by forgetting about the neighbouring countries, showing ignorance (justified by a sense of cultural superiority). In this respect it could be helpful for both sides to try to put aside the ideology of their own problems and to situate them in a larger comparative framework. (A relevant example is given by the historical analysis of the backwardness of the Szeklar territories that in a short period of time escaped the magic circle of the 'Romanian responsibility' and as a result of the 'spread' of a comparative social history perspective, instead of the traditional, state-centred macro modernization intervention, new, small scale local development strategies came to the surface.)

3. In my opinion Hungarian-Romanian relations cannot be extracted from a larger Central European relation system. In this respect it is important that in the larger changing process of the region this relation does not play a hindering role. Moreover, we are witnessing the assimilation process of the Romanians in Hungary and the path finding of a social group that is increasingly looking for its perspectives and successes in the mother country. The younger generations of Transylvania do not remain in Romania out of patriotism, but because they cannot leave or because they have a successful career there. The key issue is the future of Romania. How capable is this country of adopting the modern European legal system and work culture (as well). Transylvania and the Hungarians in Romania can find their place if they hold appropriate positions on the labour market. The input of knowl-

edge for the Hungarians is easiest and basically happens from Hungary. This could contribute to the strengthening of the knowledge structure of the Romanian society as well.

This remains relevant even if Romania is not integrated for a longer period of time into the European Union, since it would need a stratum of mediators. However, due to the quality of its institutional system, the Hungarian community in Romania is not capable of fulfilling this task.

The transitional society of the last ten years has been determined by three basic processes: a) the *integration processes* (EU, political, national, consumer); b) the *change of the role of the state*: from a domination role towards an 'infrastructure power' position, from a unified, centralised system towards a multi-centred decentralization; c) the *changes in the self-image*: the change in the image about our own situation and the change of the image formed about others. In a larger comparative structure the language of modernity is becoming increasingly dominant (making use of reflection, differentiation and objectivism). Considering this from the viewpoint of the Hungarians in Romania, this is the key issue of the development of the two states and two societies.

This is closely related to the fact that a basic change occurred in the *political structures surrounding the Hungarian-Romanian relation system* in the nineties. Taking this into consideration is indispensable in the development of an effective strategy.

a) *EU integration* is not exclusively an issue of foreign politics; the internal economic and political achievements of the concerned countries are also evaluated. While *in Hungary this matter has become the prime mover of the internal changes, in Romania it is still regarded as a matter of foreign politics.*

b) In the context of the Hungarian-Romanian relation the *present Hungarian government is for the second time in an initiator position in the last eighty years.* As opposed to 1940 the Hungarian side is not anymore the tool of a dividing great power, but an acknowledged participant of the European integration. The Euro-nationalist policy (integration – in the interest of the effective enforcement of national interests) of Hungary came as a surprise to the diplomacy of the neighbouring countries that have always been in a situation-creating position. Since the signing of the basic treaties and Hungary's accession to NATO, the Slovakian and Romanian foreign policy is compelled to take steps, while it cannot blackmail with the situation of the Hungarian minority living in the concerned countries since the Hungarian parties take part in the governmental coalition.

c) *The activity of the Hungarian political elites abroad cannot be interpreted in the framework of the national state.* For example the Máért (Hungarian Standing Conference) is convened and chaired by the Hungarian Prime Minister, while Hungarian ministers and coalition party leaders of other countries are participants in the conference. It is an outworn conception to talk about the intervention of Hungarian politicians abroad in the political life of Hungary. They are involved in internal politics as well. See

for example the role played by Béla Markó in elaborating the Hungarian-Romanian memorandum of understanding or their counselling role even concerning governmental issues in the various committees of the Hungarian Standing Conference.

d) The Hungarian societies abroad, with the exception of Yugoslavia, were entirely stratified societies until 1944. Subsequent to this the Hungarian landowner, capitalist, bourgeois middle-class disappeared. Generally, the first generation intelligentsia took over the functions of these strata. One of the significant developments of the last decade is the *appearance of a thin stratum of a new Hungarian economic elite that is attached either to the mother country or to the majority state*. At the same time, a distinct Hungarian economic structure can be established mainly on a territory where the minority is in a majority position.

All these processes can be ideologised (can take a national character) if in the Hungarian-Romanian relation there is no area of permanent, natural cooperation. In the framework of a scientific debate Pál Tamás illustrated the isolation of the Hungarian minority after 1989 with the following example: before 1989 the Writers' Association had an officially organized Hungarian-Romanian football cup every year and this ceased after that. He did not know that the literary men often organize football games, however, the teams are not organized based on ethnic, but editorial affiliation... On the Hungarian side the reason behind a thinking based on achievement, rather than on ethnic considerations is the pressure of modernization. (I cannot make a statement on behalf of the other side.)

4. I have pointed out the obstacles in each element throughout the relationships presented above. Now I would like to emphasise one issue in this context. This is not a direct obstacle, however, from the perspective of the Hungarian side, this is the issue that basically determines the development of the various processes in this relation. Out of the three strategic fields of the independent Hungarian foreign policy, the integration process follows its own natural course. Nowadays, policies relating to neighbouring countries and to Hungarians came to the fore. In the forthcoming analysis I will make an attempt at *categorising, using a sociological approach, those who determine the policy of Hungary on national issues*. Which are those assets of knowledge on attitude and relationships that the governmental power in Budapest relies on in this respect? (I could not create different categories in the field of neighbour policies, since these are basically made up of the same persons, anyway, the interest in Hungarian politics is stronger, if not, I will point that out.)

a) *Patriots*: László Tóké, Miklós Duray, Zsolt Németh. They do not act according to rules guiding policy or party politics. They are Euro-nationalists, thinking in terms of the nationalisation process of the nineties, in the cultural and political reintegration of the Hungarians. They approach the issue of minority protection from its political and legal, rather than its society building side. They comprehend national autonomy as being a natural

right and consider that it is the immediate obligation of the concerned state to ensure it.

b) Professional politicians: minority policy experts of Hungarian parties, Entz, Csapody, Tabajdi, Lábody, Törzsök, Lőrincz. They are well prepared, committed politicians, with very good knowledge of the field and the various networks. There is no irreconcilable difference between their viewpoints. They have no strong positions in their parties, since their relations abroad cannot be traded for internal power or economic positions. Generally it is valid for all of them that they basically regard the minority policy of the neighbouring countries through their relations with the Hungarians abroad. These relations delimit their own sphere of movement, since they are the contact persons for the Hungarian political elites abroad in asserting their interests and obtaining financial resources. For this reason and because of the nineties that were basically characterised by 'firefighting' policies as far as Hungarian communities are concerned, their strong point is finding solutions for critical stages and managing the Hungarian-Hungarian conflicts. Apart from their relations with the Hungarian minority politicians, they do not have daily direct relations with the neighbouring countries. They are all capable of interpreting the steps taken in the field of Hungarian politics in a European context, but it cannot be inferred that they would plan in a Central European social political context.

c) Manifesting politicians: those politicians who use the issue of Hungarian national policy for manifesting their ideological values without any serious consequences. For example even if I find Tamás Bauer more likeable and at an incomparably higher level than István Csurka, they both use the Hungarian policy abroad and neighbouring policy as a pretext.

d) Neutrals: the average parliamentary politicians of MSZP and Fidesz are neutral in these matters. However, Fidesz is the only political party that regards the issue of Hungarians abroad as a key problem and there are several activists working within its apparatus coming from neighbouring countries.

e) Hungarian experts coming from abroad: They still live decisively in relation systems existing in their home countries. This leads to the following phenomenon: they are not very familiar with asserting their interests within the public administration system in Hungary; they still rely on their networks at home. They cannot follow the rapid social changes occurring in their former societies, they are not very sensitive to that. Many of them consider their work as a civil servant like a representation of their former societies. They cannot disregard the minority/majority relation system even in the field of neighbouring policy.

f) Technocrats: young people, some of them coming from abroad and capable of thinking in a double logic (Budapest, minority). Some of them analyse even the Hungarian-Hungarian relation from the perspective of the given country. Instead of showing an ideological approach, they have a technical, practical attitude. There are dozens of young experts who, due to the Hungarian export of capital, are looking for cooperation possibilities not

through political, but through economic tasks (MOL, OTP, Danubius, Tungsram).

I consider it a main obstacle that the Hungarian political elite regards this region through the minority issue²⁷, therefore it cannot situate this problem in a European or at least in a Carpathian-Balkan context. From this viewpoint the Polish Eastern policy is very instructive. In the framework of the Eastern Institution and Eastern Academy a group of experts was formed who regard Eastern policy basically as a regional-economic issue and are capable of separating the problems of the Polish part (kresy) from the political, legal and economic strengthening of the concerned countries. This determines very clearly their policies: the establishment of an allied zone in the middle of the German-Russian common zone. In a Hungarian context no similar program conception, guiding an effective strategic partner relation, has been developed. Therefore the Hungarian-Romanian relation will be followed by actions/reactions instead of small developments of common interest.

As far as activities are concerned, I am aware only of the Hungarian side. The possible tasks have more levels in this context as well.

a) Political expert work:

– The elaboration of a problem catalogue with regard to the Hungarian-Romanian relation system involving a content analysis and interviews with governmental civil servants and experts. Out of the themes resulting from this analysis, priorities could be established and every year suggestions could be made for their solution. (It would be interesting to elaborate these both on the Hungarian and the Romanian side and then to compare them.)

– The analysis of the effect of the legal texts relating to EU integration in the context of the Hungarian-Romanian relation, more precisely with respect to Hungarian minorities and the regions situated near the border. This means the practical analysis of the legal texts in matters of economy and public administration.

b) Shaping the knowledge formed about each other:

– There is a need for a two-way translation program, the essence of which is not necessarily direct information, but making data available when requested. This program should involve not exclusively the translation of books, but primarily the translation of short studies concerning relations in Hungary that can be published in certain Romanian periodicals, specialized journals. 30–40 materials published yearly would considerably change the present structure of translations (it would double the number of translated materials); more significantly, a professionally organized program could more effectively satisfy the Romanian interest. I consider it very important

²⁷ They do not regard the Hungarian minorities in the societies of the region; however, this does not mean that this is not the key issue of the neighbouring policy. It only means that they think about the nation in the context of the development of society.

to have systematic publication of Hungarian literature and history of ideas in a collection of texts. A good program plan could be elaborated, which is rather a financial matter. The Hungarian side has no resources since the so-called 'state image' is built mostly in English, and Romania is not present in the cultural relationship laid down by Visegrád.

– A separate yearly program could be elaborated: Romanian and Hungarian experts, politicians could be invited on 5 or 6 occasions to each others' political broadcast programs to discuss about topics other than minority issues, like borders, integration, education.

– In forming the new image of Hungary, this country should consider as a basic element the establishment of Internet databases in the language of neighbouring countries presenting the relations built up with the concerned countries. This could be started with a web page for example in Romanian, with the cooperation of Transylvanian experts.

c) Scientific cooperation:

– Initiation of common stratification research in Transylvania.

– Initiation of common education-quality research as a comparison of Romanian and Hungarian high schools in Transylvania.

– It is the basic interest of Hungary that the Romanian young generations of researchers become familiar with the scientific institutions and results of Hungary. In this respect there is a particular need for three-month and one-year scholarship opportunities granted to researchers under 35, at least to 15–20 persons yearly. Professional infrastructures have to be established for non-Hungarian experts who would have longer-term relations with Hungary.

– It is the basic interest of the minority research institutions and that of the institutions involved in the teaching of minority politics to systematically educate the young Romanian experts and to support their research. (Initiation of scholarships, international research programs.)

d) Hungary has its greatest debts at the level of daily communication. This level offers at the same time the possibility of certain gestures made toward the other side that would lead to the formation of a model state image.

– An open system of application is needed for the various institutions to be able to publish their information materials relating to Hungary in Romanian.

– For years there has been a need for a Hungarian language course book for Romanian native speakers. The course book elaborated for Csángó people entirely disappeared even from second-hand bookshops.

– Today there are no information materials in Romanian at the Hungarian border relating to the situation in Hungary. Everything is missing, from data concerning VAT to traffic information.

– An open system of application is needed for public administrations supporting the elaboration of information boards, the publication of information papers. For example it would be a nice gesture if in the busy underground stations in Budapest there were information materials placed in the language of neighbouring countries as well.

My replies made an attempt at the rationalization of these issues. However, in a historical perspective I have to resist those who hope for relevant changes. I think about this development as working the same way as many other things in the Balkan world: a long time ago somewhere near Skopje they were playing a wedding song on a goat pipe. This was improved in the Turkish world and they were singing it on Turkish whistle. This was taken over by the harmonica and the melody and dance changed again as well. Today we can hear it on the saxophone played as a world song.

There is one point, however, that cannot be left to time. More precisely we cannot know what time would solve, even during a decade. This is the key of the whole problem, the Hungarian society in Romania. If the lack of perspectives does not change, if there is no move towards the multinational system and if the minority community remains a basically political construction instead of being a social group functioning according to its own internal rules, then the middle stratum of this group growing thinner²⁸ the community will be determined, by permanent internal and inter-state conflicts, to migrate further, to become atomized and occasionally hysterical.

²⁸ An example is given by the fate of the Slovakian community in Voivodina and Hungary: today we can talk about rural, homogeneous national groups. During the last few years the same process has become obvious in the case of the Hungarian community in the Carpathian basin and Voivodina.

Dan BERINDEI

DEZECHILIBRUL RELAȚIILOR ROMÂNNO-MAGHIARE

**EGYENSÚLYHIÁNY
A ROMÁN-MAGYAR KAPCSOLATOKBAN**

**DISEQUILIBRIUM IN ROMANIAN-HUNGARIAN
RELATIONS**

DEZECHILIBRUL RELAȚIILOR ROMÂNNO-MAGHIARE

Stimată Doamnă Președinte și stimate Domnule Președinte,

Răspund cu întârziere la ancheta Dvs, lipsind peste trei săptămâni din țară, în cursul acestei luni.

Personal sunt partizanul unei înțelegeri sincere, echilibrate și constructive între națiunile română și ungară, întrucât sunt vecine și mai ales pentru că și una și alta sunt națiuni-insule. Încă de prin 1969 am lucrat timp de decenii în cadrul comisiei mixte de istorie, organism care a înregistrat rezultate notabile chiar și în acea perioadă; am fost secretarul și apoi vicepreședintele acestei comisii a academiilor noastre, participând la reuniuni și după reluarea activității ei în anii '90 și când mi-a revenit, în calitate de președinte al Secției de Științe Istorice a Academiei, privegherea și susținerea lucrărilor ei.

Răspunsul la întrebări:

1. Au fost realizați niște pași spectaculoși, în comparație mai ales cu perioadele anterioare.

2. Comparația cu reconcilierea istorică franco-germană poate fi făcută, dar procesul este încă în desfășurare. Realizarea tratatului din 1996 și respectarea sa cinstită, de ambele părți, reprezintă o solidă temelie.

3. Neîndoielnic, o dinamică mai puternică a relațiilor româno-ungare, pe toate planurile, ar fi bine venită și chiar ar fi necesară, în condițiile proceselor generale de integrare euroatlantică. Aș vrea să mai evidențiez un aspect, de care ar trebui să țină seama mai ales partea ungară. Astăzi Ungaria se află într-o poziție cu mult mai bună, dar eu am trăit și situația inversă, spre sfârșitul anilor 60, când situația României era mult mai bună, pe toate planurile. În luarea în considerare a relațiilor dintre cele două țări și națiuni trebuie avute în vedere perspectivele istorice și, înainte de toate, să se țină seama de ce ar oferi o strânsă și constructivă colaborare, în aceeași perspectivă și nu judecând strâmt, în limitele unei situații actuale, neîndoielnic nefavorabilă încă României.

4. Un impediment este cel „tradițional”, acumulările seculare de iritare, în ceea ce îi privește pe români și cele de după 1918, în privința ungarilor, dar și a românilor.

Un altul este „dezechilibrul” actual în relațiile reciproce, pe care nu numai România, dar și Ungaria ar avea interesul de a-l vedea înlăturat și de a se ajunge pe toate planurile la strânse colaborări, dar între părți realmente egale.

Un altul este legat de limbă. După opinia mea, în această privință trebuie dată deplină satisfacție ungarilor din România, în sensul utilizării limbii, culturii și obiceiurilor lor, dar, totodată, nu pot considera firesc ca ungarilor cetățeni români, reprezentând ceva peste 7% din populația acestei țări, să nu cunoască limba majorității, limba țării și a statului. Oare minoritățile din

Germania sau din Franța nu cunosc limbile germană, respectiv franceză? Și nu este oare acest lucru în chiar interesul lor?

Mai există un impediment: insuficiențele străduințe pentru conlucrare activă, pentru colaborare efectivă, pentru cunoaștere reciprocă, pe toate planurile. Există chiar dăunătoare tendințe de separatism etnic, de respingere a colaborării, în fond de neacceptare a conlocuirii.

*Cu aleasă stimă,
Acad. Dan Berindei
31 martie 2002*

EGYENSÚLYHIÁNY A ROMÁN–MAGYAR KAPCSOLATOKBAN

Tisztelt Elnök Asszony és tisztelt Elnök Úr,

Megkésve válaszolok körkérdésükre, mivel ebben a hónapban több mint három hétig nem tartózkodtam az országban.

Személy szerint a román és magyar nemzet közötti őszinte, kiegyensúlyozott és építő jellegű egyetértés híve vagyok, hiszen szomszédosak egymással, főképp pedig azért, mert egyik is, másik is sziget-nemzet. Évtizedeken keresztül, kb. 1969-től, tevékenykedtem a történelmi vegyes bizottságban, amely még azokban az időkben is jelentős eredményeket ért el; előbb titkára, majd alelnöke voltam ennek az akadémiai bizottságnak, és a 90-es években újraindított megbeszélésein is részt vettem, amikor is az Akadémia Történettudományi Részlegének elnöki minőségében rám tartozott munkálatainak felügyelése és támogatása.

Válaszaim a kérdéseikre:

1. Látványos előrehaladás történt, főként az előző korszakokhoz képest.

2. Össze lehet hasonlítani a francia–német történelmi megbékéléssel, de a folyamat még tart. Az 1996-os egyezmény létrejötté és mindkét részről történő tisztességes betartása szilárd alapot jelent.

3. Kétségtelen, hogy a román–magyar kapcsolatok minden szinten történő dinamizálása hasznos, mi több, szükséges lenne az általános euroatlanti integrációs folyamatokban. Szeretnék hangsúlyozni még egy szempontot, amelyet különösen a magyar félnek kellene szem előtt tartania. Ma Magyarország sokkal jobb helyzetben van, mint Románia, de én a fordítottját is megéltem a 60-as évek vége felé, amikor Románia helyzete volt minden téren sokkal jobb. A két ország és nemzet közti viszony megítélésében figyelembe kell venni a történelmi távlatokat és mindenekelőtt azt, hogy mit nyújthatna egy szoros és építő jellegű közreműködés ugyanezekben a távlatokban és nem szigorúan ítélve, a jelenlegi – Románia számára kétségtelenül még hátrányos – helyzet korlátai közt.

4. A román–magyar kapcsolatok fejlődésének egyik akadály a „hagyományos”: az évszázados sérelmek felgyülemmlése a románoknál és az 1918 utániak a magyaroknál, de a románoknál is. Egy másikat az az „egyensúlyhiány” jelent a kölcsönös kapcsolatban, amelynek kiküszöbölése nemcsak Romániának, hanem Magyarországnak is érdekében kellene, hogy álljon, hogy minden téren szoros együttműködés születhessen, de valóban egyenlő felek között.

Egy másik a nyelvhez kapcsolódik. Véleményem szerint ebben a kérdésben teljes elégtételt kell nyújtani a romániai magyaroknak a nyelvhasználat, a kultúra és a szokások terén, de ugyanakkor nem tartom természetesnek, hogy a román állampolgárságú magyarok, akik a lakosság alig valamivel több mint 7%-át teszik ki, ne ismerjék a többség, az ország és az állam nyelvét. Va-

jon Németország vagy Franciaország kisebbségei nem ismerik a német, illetve a francia nyelvet? És vajon nem áll ez éppen az ő érdekükben?

Még létezik egy akadály: a nem kielégítő erőfeszítések az aktív, a tényleges közreműködés irányába a minden téren történő kölcsönös megismerés érdekében. Sőt előfordulnak ártalmas etnikai szeparatista törekvések az együttműködés, lényegében az együttélés elutasítására.

Kiváló tisztelettel

Dan Berindei akadémikus

2002. március 31.

DISEQUILIBRIUM IN ROMANIAN-HUNGARIAN RELATIONS

Dear Ms. President, Dear Mr. President,

I am answering your questions with some delay, as I have been away from the country for the last three weeks.

Personally, I am the partisan of sincere, balanced and constructive understanding between the Romanian and Hungarian nations, because they are neighbors and especially because both are insular nations. Beginning with 1969, I worked for decades in the mixed history commission, a body that recorded notable results back then; I was the secretary and later the vice-president of this commission of our Academies, participating in its reunions and also after it restarted its activities in the '90s, when in the position of vice-president of the Historical Sciences Section of the Academy, it was my responsibility to supervise and support its work.

Here are my answers:

1. Some spectacular steps have been taken, especially as compared to the previous periods.

2. One can make a comparison with the historical Franco-German reconciliation, but the process is in full evolution. The achievement of the 1996 treaty and its honest observance by both parties can be a solid foundation.

3. Undoubtedly, a more dynamic evolution of the Romanian-Hungarian relations on all planes would be welcome, even necessary, in the conditions defined by the Euro-Atlantic integration. I would like to highlight another aspect, which should be taken into account especially by the Hungarian side. Today, Hungary is much better situated than Romania, but I experienced the reversed situation toward the end of the '60s, when Romania was much better situated on all planes. When considering the relations between the two countries and nations, one must take into account the historical perspective, and principally what a close and constructive collaboration would offer, in the same perspective, and not judging narrowly, within the limits of the current situation, which undoubtedly is still unfavorable to Romania.

4. One of the impediments is the 'traditional' one, the secular accumulations of irritation as regards the Romanians, and those after 1918 as regards the Hungarians, but also the Romanians.

Another one is the current 'disequilibrium' in the mutual relations, which not only Romania, but also Hungary would be interested to remove and reach a close collaboration on all planes, but between genuinely equal sides.

Another one is connected to language. In my opinion, in this respect, full satisfaction must be given to the Hungarians in Romania, as regards the use of their language, culture and customs, but at the same time I do not find it

natural for the Hungarian citizens of Romania, representing somewhat over 7% of the population of this country not to know the language of the majority, the language of the country and of the state. Do the minorities in Germany and France not know German, and French respectively? And is this not in their very interest?

There is another impediment: the insufficient strive for active collaboration, for effective collaboration, for mutual knowledge, on all planes. There are damaging tendencies of ethnic separatism, of rejection of collaboration, in fact, of non-acceptance of co-existence.

Respectfully,
Dan Berindei, Academician
March 31, 2002

Vasile DÂNCU

MODELUL ROMÂNNO-MAGHIAR DE RECONCILIERE

A MEGBÉKÉLÉS ROMÁN-MAGYAR MODELLJE

**THE ROMANIAN-HUNGARIAN MODEL
OF RECONCILIATION**

MODELUL ROMÂNNO-MAGHIAR DE RECONCILIERE

Răspuns la întrebările Ligii Pro Europa și ale Centrului pentru Diversitate Etnoculturală privind instituționalizarea dialogului româno-maghiar:

1. Nu aş putea spune că aşteptările românilor și ungarilor privind apropierea dintre cele două națiuni au fost chiar atât de diferite. Cred, mai degrabă, că diferențele de opinie au fost și încă sunt perceptibile în interiorul fiecăreia dintre cele două comunități și mai puțin prin raportarea uneia la cealaltă. Și atunci, ca și acum, sunt convins că aşteptările românilor și ungarilor în acest sens sunt relativ identice și vizează consolidarea relațiilor dintre cele două țări și un viitor mai bun și mai prosper pentru ambele națiuni. În fond, 1989 a fost anul în care s-a produs colapsul regimului comunist, iar această schimbare evident că a fixat un orizont de aşteptare pentru toți cetățenii statelor foste comuniste, în care toleranța, pluripartitismul, libertatea de exprimare și de asociere, alegerile libere și economia de piață au redefinit universul cotidian al individului, al comunităților și în general al națiunilor. Din acel spațiu concentraționar în care am supraviețuit, în care diferența era inacceptabilă, trebuia să trecem într-un spațiu al toleranței și al acceptării diferenței și este clar că nu a fost ușor, iar acest lucru a implicat un efort de resocializare care s-a produs și în ceea ce privește relațiile interetnice și relațiile dintre state. Aș spune că România și Ungaria au trecut cu bine acest test spre deosebire de alte țări din spațiul ex-comunist, în care nu a existat o disponibilitate politică și socială de a rezolva pașnic această problemă în toate domeniile. Desigur, există radicali români și radicali unguri, care încă mai cred că singura raportare posibilă la celălalt este agresivitatea, ostilitatea, revendicarea. Aici sunt adevăratele diferențe, în sensul că aceste opinii se deosebesc clar de cele ale majorității. Important este, însă, că aceste voci sunt tot mai izolate și că atât românii cât și maghiarii și-au dorit, în ansamblu, o reconciliere istorică bazată pe minimalizarea diferențelor și apropierea dintre cele două țări prin stabilirea unor obiective comune, și mă refer aici la integrarea în NATO și în Uniunea Europeană. Cât despre împlinirea acestor aşteptări, este destul de greu de spus dacă situația de acum reflectă cu fidelitate tot ceea ce s-a crezut și s-a sperat atunci. Să nu uităm că vorbim despre momentul 1989, era atunci o euforie generală produsă de colapsul regimurilor comuniste din Europa Centrală și de Est. Toată lumea visa frumos la o Europă Centrală unită (momentul Visegrád), la o integrare facilă și neproblematică în structurile europene, la o instaurare subită a unui capitalism dezvoltat. Istoria ulterioară ne-a demonstrat însă că nimic nu este ușor. Revenind la aşteptările privind reconcilierea istorică româno-ungară, pot spune că anumite impasuri inevitabile au apărut în momentul în care ne-am conștientizat problemele și diferențele de abordare, ascunse până atunci sub cortina imbecilizantă a regimurilor totalitare. După aceea, însă, o apropiere

incontestabilă s-a produs gradual, atât la nivelul mentalităților din societatea civilă cât și la nivelul politic. Astfel că am ajuns acum poate nu la o apropiere perfectă și completă, dar cu siguranță la un dezgheț multilateral, bazat pe argumente pragmatice și pe identificarea intereselor comune concrete. Aș spune că cel mai important câștig este faptul că atât românii cât și ungurii au înțeles că în relația români-maghiari nu vorbim de un joc cu sumă nulă, în care ce câștigă unul pierde celălalt, ci de beneficii mutuale care nu pot rezulta decât din comunicare și negociere în spațiul politic și nu altfel.

2. Sigur, reconcilierea franco-germană sau cea italiano-austriacă sunt niște modele demne de luat în seamă, dar nu trebuie pierdute din vedere nici diferențele. Să nu uităm că relațiile româno-ungare se desfășoară într-o regiune a continentului mult mai problematică. Sunt alte mentalități și un alt tip de cultură civică, poate și pasiunile sunt ceva mai aprinse. Ne este utilă cunoașterea a ceea ce se poate importa din aceste modele de rezolvare a unor crize istorice, dar cred că trebuie să fim mai preocupați în găsirea propriului nostru drum. Budapesta și Bucureștiul au făcut deja pași foarte importanți pe calea reconcilierii și cred că vom putea fi noi înșine un model importat în această regiune, unde există foarte multe nuclee de conflict inter-etic. Românii și maghiarii au construit de fapt propriul lor model. UDMR – ca organizație reprezentativă a maghiarilor din România – a reușit, prin prezența parlamentară sau în guvern, să pună pe agenda publică și politică probleme majore ale comunității maghiare. Și ce este mult mai important este că prin această linie moderată practic au obținut mult mai mult decât în situația forțării unei schimbări radicale. În acest fel aș spune că extremiștii din ambele părți se văd excluși de pe scena politică și trebuie să își redefinească discursul public.

3. Cred că primul argument care impulsionează această dinamică de apropiere este *conștientizarea interesului* comun pe care România și Ungaria îl au în toate domeniile pe care le-ați menționat. Acesta este, de altfel, fundamentul pragmatic al eforturilor de apropiere la toate nivelurile. Atât românii cât și ungurii își doresc un climat politic stabil, în interiorul căruia se poate construi o cultură civică a toleranței și respectului reciproc. Indiferent de culoarea lor politică, guvernele ungare din anii '90 au avut o politică foarte corectă față de românii care trăiesc în Ungaria, după cum și Cabinetele de la București au dialogat și cooperat în permanență cu UDMR. Am ajuns să vedem această situație ca pe ceva firesc, ceea ce este foarte bine. Numai că trebuie să ținem cont, în același timp, că acest model de dialog politic inter-etic este de neimaginat în oricare alt stat din regiunea balcanică.

În ceea ce privește dimensiunea economică, nu este greu de observat că partea ungară s-a mișcat mai bine decât noi, dovedindu-se mai serioasă în aplicarea unor reforme și mai abilă în atragerea investitorilor străini. Și totuși, aici nu este vorba despre o competiție și o concurență directă; numai oamenii cu orgolii exagerate și lipsiți de pragmatism pot gândi astfel. Dimpotrivă, interesul Ungariei nu este acela de a avea un vecin instabil din punct de vedere economic, cu care nu se pot face afaceri și care exportă

mână de lucru pentru economia subterană. Potențialul economic al României trebuie să fie fructificat.

În sfârșit, dar la fel de important, identitatea culturală este un domeniu care poate fi exploatat în scopul apropierii dintre cele două state. Este adevărat că cele două națiuni, cea română și cea maghiară, au un specific cultural distinct și cred că fiecare dintre ele sunt datoare să respecte identitatea celeilalte, indiferent de cum se prezintă raportul majoritate-minoritate în diferite regiuni. Dincolo de această distincție culturală, însă, trebuie să avem în vedere că acolo unde a existat o conviețuire de secole, s-a format și un anumit tip de cultură comună. Avem identități separate, suntem români și maghiari, însă avem o istorie comună și sunt și foarte multe lucruri care ne unesc. Și așa mai spune că din perspectiva integrării europene sigur că suntem români sau maghiari, dar va veni o zi în care vom fi cetățeni europeni pur și simplu iar similaritățile vor fi mult mai importante decât diferențele.

4. Fără îndoială că cel mai periculos dintre aceste impedimente ține de sfera politică și se traduce printr-un anumit tip de raportare la trecut. Este o raportare afectivă, irațională, revanșardă și foarte îngustă. Ea nu este atributul exclusiv al românilor sau al ungarilor: în ambele societăți există încă această tendință, deși impresia generală este că acest tip de pasiuni a pălit mult față de începutul anilor '90. Probabil că acest tip de opinie ar deveni aproape insesizabil dacă nu ar exista anumite forțe politice extremiste care să îl întrețină, pentru a câștiga capital electoral. Nu este momentul să le mai numesc, se știe bine care sunt acestea, atât în România, cât și în Ungaria. Ceea ce poate face clasa politică moderată din ambele țări este să izoleze politic aceste grupări periculoase deopotrivă pentru stabilitatea democratică internă și pentru relațiile cu vecinii. Guvernele nu pot desființa aceste mișcări, pentru că democrația le oferă dreptul de a exista, dar pot încerca să canalizeze opiniile radicale spre o sferă moderată, spre un naționalism pozitiv care nu implică raportarea ostilă la concetățenii de altă etnie. Și societatea civilă este datoare să se implice în acest efort, prin răspândirea unei educații civice sănătoase.

Cred că o cale foarte bună de apropiere între România și Ungaria și implicit de discreditare a forțelor extremiste este strategia scopurilor și a proiectelor comune. Există deja povești de succes din domeniul colaborării politico-militare universitare și economice, în special în zona de graniță, și eu cred că proiectele de acest gen trebuie să continue. Astfel vom consolida relațiile româno-maghiare și vom reuși să ne ținem sub control extremismii, fie ei români sau unguri.

Vasile Dâncu
Ministrul Informațiilor Publice
15 martie 2002, București

A MEGBÉKÉLÉS ROMÁN–MAGYAR MODELLJE

Válasz a Pro Europa Liga és az Etnokulturális Kisebbségek Forrásközpontjának a román–magyar párbeszéd intézményesítésére vonatkozó kérdéseire:

1. Nem mondhatom, hogy a románok és a magyarok elvárásai a két nemzet közeledését illetően annyira különbözők lettek volna. Inkább azt hiszem, hogy a véleménykülönbségek nem annyira a szóban forgó közösségek egymáshoz való viszonyában, mint inkább a két közösségen belül voltak érzékelhetők és érzékelhetők ma is. Akkor is meg voltam győződve és most is meg vagyok győződve arról, hogy a románok és a magyarok elvárásai ebben az értelemben viszonylag azonosak, és a két ország közti kapcsolatok megszilárdítását, valamint a két nemzet jobb és szebb jövőjét célozzák. A kommunista rendszer voltaképpen 1989-ben roppant össze, és a bekövetkezett változás nyilvánvalóan az elvárások új távlatait nyitotta meg a volt kommunista országok állampolgárai előtt; távlatokat, amelyekben a tolerancia, a többpártrendszer, a szólás- és gyülekezési szabadság, a szabad választások és a piacgazdaság újrafogalmazta az egyén, a közösségek és általában a nemzetek mindennapjainak univerzumát. Abból a feszültséggel teli térből, amelyben túléltünk, amelyben a különbözőség elfogadhatatlan volt, át kellett lépnünk a türelem és a különbözőség elfogadásának térfelére, és egyértelmű, hogy ez nem volt könnyű, feltételezte az interetnikai és az államok közötti kapcsolatokban is a reszocializáció érdekében tett erőfeszítést. Azt mondhatnám, hogy Románia és Magyarország sikerrel tette le ezt a vizsgát, ellentétben a volt kommunista térség más országaival, amelyekben nem létezett politikai és társadalmi lehetőség a kérdés minden szinten való békés megoldására. Természetesen vannak még radikális románok és radikális magyarok, akik azt hiszik, hogy a Másikhoz való egyedül lehetséges viszonyulási mód az agresszivitás, az ellenségeskedés, a revendikatív hangnem. Itt valóban vannak különbségek, abban az értelemben, hogy ezek a vélemények világosan különböznek a többség véleményétől. A lényeges viszont az, hogy ezek a hangok mind elszigeteltebbek, és hogy egészében véve mind a románok, mind pedig a magyarok a különbségek minimalizálásán és a közös célok – gondolok itt a két országnak a NATO-ba és az Európai Unióba való integrálódására – megfogalmazásán alapuló közeledésére épülő történelmi megbékélést kívánják.

Ami ezeknek az elvárásoknak a teljesítését illeti, elég nehéz megmondani, hogy a jelenlegi helyzet tükrözi-e akkori hitünket és reményünket. Ne felejtjük el, hogy 1989-ről van szó, amikor Közép- és Kelet-Európa kommunista rendszereinek összeomlása általános eufóriát keltett. Mindenki az egységes Közép-Európáról szötte szép álmait (pl. a Visegrádi Négyek), az európai struktúrába való könnyű és gondtalan integrálódásról, a fejlett kapitalizmus azonnali bevezetéséről. Az utólag történtek azonban bebizonyították, hogy semmi sem megy könnyen. Visszatérve a román–magyar történelmi megbé-

kélessel kapcsolatos várakozásokra elmondható, hogy bizonyos kikerülhetetlen zsákutcák akkor jelentek meg, amikor tudatosítottuk a problémákat és a megközelítési módok különbözőségét, melyeket addig elrejtettek a totalitarizmusok hülyítő leplei. Később azonban vitathatatlanul végbement egy fokozatos közeledés mind a civil társadalom mentalitása, mind a politika szintjén. Ilyenformán mára eljutottunk, ha nem is a tökéletes és teljes közeledés megvalósításához, de kétségtelenül egy pragmatikus érveken és közös érdekek konkrét behatárolásán alapuló sokoldalú olvadási folyamathoz. A legnagyobb nyereségnek azt látom, hogy mind a románok, mind a magyarok megértették: a román–magyar relációban nem lehet zéró összegű játszmaról beszélni, amelyben az, amit az egyik fél megnyer, a másiknak el kell veszítenie, hanem kölcsönös előnyökben kell gondolkodnunk, amelyek a kommunikáció és az érdekegyeztetés politikai folyamatának eredményei.

2. Kétségtelen, hogy a francia–német vagy az osztrák–olasz megbékélés figyelemre méltó modellt jelenthet számunkra, de nem hunyhatunk szemet a különbségek fölött sem. Ne felejtjük el, hogy a román–magyar kapcsolatok helyszíne a földrész egy sokkal problematikusabb régiója. Itt mások a mentalitások, más típusú a polgári kultúra, talán a szenvedélyek is forróbbak. Nem fölösleges megismerni mindazt, ami ezekből a történelmi válságokat megoldani képes modellekből átvehető, de azt hiszem, többet kell foglalkoznunk saját utunk megtalálásával. Budapest és Bukarest nagyon fontos lépéseket tett már a megbékélés irányába, és azt hiszem, mi magunk lehetünk majd importálható modellek ebben a számtalan interetnikai konfliktusgóccal rendelkező régióban. A románok és a magyarok voltaképpen megalkották saját modelljüket. Az RMDSZ-nek – mint a romániai magyarok képviselői szervének – parlamenti, illetve kormányzati jelenlétével sikerült a közvélemény és a politika figyelmét felhívnia a magyar közösség legfontosabb problémáira. És ami még fontosabb, ezt a mérsékelt vonalat követve sokkal többet értek el, mint ha radikális változást erőszakoltak volna. Ilyenformán azt mondanám, hogy mindkét fél szélsőségesei lekerültek a politika színpadáról, és kénytelenek újrafogalmazni politikai diskurzusukat.

3. Úgy hiszem, hogy a legelső érv, amely serkentőleg hathat e közeledés dinamizálására, az Románia és Magyarország közös *érdekeinek tudatosítása* valamennyi említett területen. Ez jelenti tulajdonképpen a minden szinten történő közeledési erőfeszítések pragmatikus alapját. Mind a románok, mind a magyarok biztonságos politikai légkört kívánnak, amelyen belül felépíthetik a türelmen és a kölcsönös tiszteleten alapuló polgári kultúráját. A 90-es évek magyar kormányai, politikai színezetüktől függetlenül, nagyon tisztességes politikát folytattak a Magyarországon élő románokkal szemben, mint ahogy a bukaresti kabinetek is állandó párbeszédet folytattak és együttműködtek az RMDSZ-szel. Ma már ezt az állapotot természetesnek tekintjük, ami nagyon jól van így. De figyelembe kell vennünk, hogy ez az interetnikai politikai párbeszéd-modell ugyanakkor elképzelhetetlen a balkáni térség bármely másik államában.

Ami a gazdasági vetületet illeti, nem nehéz megállapítani, hogy a magyar fél jobban mozog, mint mi, komolyabbnak bizonyulván egyes reformok végrehajtásában, és ügyesebbnek a külföldi befektetők odavonzásában. És itt mégsem közvetlen versenyről és vetélkedésről van szó; csak a túlzott önhittségben és a pragmatizmus teljes hiányában szenvedők gondolkodhatnak eképpen. Ellenkezőleg, Magyarországnak nem érdeke, hogy olyan, gazdaságilag bizonytalan helyzetű szomszédja legyen, amellyel nem tud üzleteket kötni, és amely munkaerőt exportál a feketepiac számára. Románia gazdasági potenciálját gyümölcsöztetni kell.

Végül, de nem utolsósorban, a kulturális identitás olyan terület, amelyet ki lehet aknázni a két állam közeledésének céljából. Tény, hogy a két nemzet, a román és a magyar, különböző kulturális jelleggel bír, és hiszem, hogy mindenik köteles tiszteletben tartani a másik önazonosságát, függetlenül attól, hogy a többségi-kisebbségi arány hogyan jelentkezik a különböző régiókban. Azonban ezeken a kulturális különbségeken túl figyelembe kell vennünk, hogy ott, ahol az együttélés több évszázados, kialakult egy bizonyos típusú közös kultúra is. Identitásunk különböző, románok és magyarok vagyunk, de közös a történelmünk, és nagyon sok minden van, ami egyesít bennünket. És azt is elmondanám, hogy bár az európai integrálódás szempontjából persze hogy románok, illetve magyarok vagyunk, eljön a nap, amikor egész egyszerűen európai állampolgárok leszünk, és a hasonlóságok többet nyomnak majd a latban, mint a különbözőségek.

4. Kétségtelen, hogy a legveszélyesebb akadályok a politika szférájához tartoznak, és a múlthoz való viszonyítás bizonyos formájával fejeződnek ki. Érzelmi, ésszerűtlen, revansista és nagyon szűk látókörű viszonyulásról van szó. Ez nem csupán a románok vagy nem csupán a magyarok kizárólagos tulajdonsága: mindkét társadalomban jelen van még, bár az általános benyomás az, hogy a 90-es évek elejéhez viszonyítva ezek a szenvedélyek erősen elhalványodtak. Lehet, hogy ez a típusú vélemény elvesztené minden jelentőségét, ha nem léteznének szélsőséges politikai erők, amelyeknek érdekében áll, hogy fenntartásával választási tőkét kovácsoljanak. Nem szükséges, hogy megnevezzem őket, jól ismertek ezek mind Romániában, mind pedig Magyarországon. A két ország mérsékelt politikai osztálya azonban megteheti, hogy politikailag elszigetelje ezeket a belső demokratikus stabilitásra és a szomszédokkal való kapcsolatokra egyaránt veszélyes csoportokat. A kormányok nem oszthatják fel ezeket a mozgalmakat, mert a demokrácia biztosítja létjogosultságukat, de megkísérelhetik a radikális vélemények mérsékelt, azaz a pozitív nacionalizmus irányába való kanalizálásukat, ami nem vonja szükségszerűen maga után a más etnikumokkal szembeni ellenséges viszonyulást. A polgári társadalom is köteles osztozni ebben az erőfeszítésben egy egészséges civil társadalmi nevelés kialakításával.

Azt hiszem, hogy a Románia és Magyarország közti közeledés és közvetve a szélsőséges erők lehetetlenné tevésének egyik útja a közös célok és ter-

vezetek kidolgozásának stratégiája. Politikai-katonai, egyetemi és gazdasági téren, különösen a határvidékeken, már vannak sikertörténetek, és szerintem folytatni kell ezeket a projekteket. Így megerősítjük a román–magyar kapcsolatokat, ellenőrzésünk alá tudjuk majd vonni szélsőségeinket, legyenek azok románok vagy magyarok.

Vasile Dâncu
tájékoztatásügyi miniszter
Bukarest, 2002. március 15.

THE ROMANIAN-HUNGARIAN MODEL OF RECONCILIATION

Answer to the questions of the Pro Europe League and the Ethnocultural Diversity Resource Center, regarding the institutionalization of the Romanian-Hungarian dialogue:

1. I would not say that the expectations of Romanians and Hungarians concerning the development of closer relations between the two nations were so different. Rather, I believe that the differences in opinion have been and still are perceptible within each of the two communities and less so in their relations with one another. Then, like now, I am sure that the expectations of the Romanians and Hungarians in this sense were relatively the same and they regarded the consolidation of relations between the two countries and a better and more prosperous future for both nations. In fact, 1989 was the year when communism collapsed, and this change obviously set expectations for all the citizens of the ex-communist states, in which tolerance, the multi-party system, freedom of expression and of association, free elections and the market economy redefined the daily universe of individuals, communities and nations in general. From the concentrationist space in which we survived, in which differences were unacceptable, we had to move to the space of tolerance and acceptance of differences, and this was clearly not an easy thing; this involved efforts of resocialization, which had to be made as concerns interethnic relations and relations between the states. I would say that Romania and Hungary passed this test successfully, unlike other countries in the ex-communist space, where there was no political and social readiness to peacefully solve this problem in all domains. Of course, there are radical Romanians or radical Hungarians, who still believe that the only relation with the other is through aggression, hostility and claims. In this respect, there are differences, in the sense that these opinions are clearly different from those of the majority. It is important, however, that these voices are more and more isolated and that both Romanians and Hungarians wished, in general, for historical reconciliation based on minimizing differences and bringing closer the two countries through setting common objectives – in this respect I am thinking of the integration in NATO and the European Union.

As for how these expectations were met, it is hard to say whether the current situation reflects truly all that was believed and hoped for then. Let us not forget that we are discussing the year 1989, when there was general euphoria produced by the collapse of the communist regimes in Central and Eastern Europe. Everyone dreamt of beautiful things in a united Central Europe (the Visegrád moment), of easy and smooth integration in the European structures, of a sudden rise of a developed capitalism. Subsequently, history showed us that nothing is easy. Returning to the expectations concerning the historical

Romanian-Hungarian reconciliation, I would say that some inevitable moments of difficulty appeared when we became aware of our problems and differences in approach, hidden so far under the imbecile-breeding curtain of totalitarian regimes. Afterwards, however, an unquestionable closeness emerged gradually, both at the level of mentalities in the civil society, and at the political level. Thus, at present, we have developed maybe not perfect and complete closeness, but certainly a multilateral détente, based on pragmatic arguments, and on the identification of concrete common interests. In my opinion, the biggest gain is that both Romanians and Hungarians have understood that in the Romanian-Hungarian relations we are not discussing a game that has winners and losers, i.e. what one gains the other loses, but mutual benefits that can only result from communication and negotiation in the political sphere, and not elsewhere.

2. Naturally, the Franco-German reconciliation or the Italian-Austrian one are models worth taking into account, but we must not forget the differences that exist. Let us remember that Romanian-Hungarian relations have evolved in a region of the continent where there are many more problems. There are other mentalities and another type of civic culture, maybe passions are also somewhat more fiery. It is useful for us to know what we can import from these models of resolving historical crises, but I believe that we should be more concerned to find our own way. Budapest and Bucharest have already taken important steps for reconciliation, and I think we will be able to develop a model that can be imported in the region, where there are many nuclei of interethnic conflict. The Romanians and Hungarians have, in fact, built their own model. UDMR, as the organization that represents the Hungarians in Romania, has managed through its presence in the Parliament and in the government, to include in the public and political agenda major issues of the Hungarian community. Moreover, through this moderate line of action, it has gained much more than if it had pressed for radical changes. In this way, I would say the extremists on both sides see themselves excluded from the political scene and must redefine their public discourse.

3. I think the first argument that feeds the dynamics of developing closer relations is raising awareness of the common interest that Romania and Hungary have in all the domains that you have mentioned. This is, in fact, the pragmatic fundament of getting closer at all levels. Both Romanians and Hungarians wish for a stable political climate, within which a civic culture of tolerance and mutual respect can be built. Regardless of political color, the governments of Hungary in the '90s had a very correct political approach toward the Romanians that live in Hungary, just as the cabinets in Bucharest maintained permanent dialog and cooperation with UDMR. We look upon this situation now as something natural, which is very good. Only we have to keep in mind, at the same time, that this model of interethnic political dialog is hard to imagine in any other country of the Balkans.

As concerns the economic dimension, it is easy to notice that the Hungarian side moved better than we did, proving to be more determined to apply the reform, and more skilled at attracting foreign investors. And yet,

this is not a direct competition; only people with exaggerated vanity and lacking pragmatism can think that way. On the contrary, the interest of Hungary is not to have an economically unstable neighbor with whom no business can be done and which exports workforce for the black market. The economic potential of Romania must be made to bear fruit.

Finally, but not least importantly, cultural identity is a field which can be exploited for the benefit of closer relations between the two states. It is true that the two nations, the Romanians and the Hungarians, have distinct cultural particularities, and I believe that each of them must respect the other's identity, regardless of what the relations between the majority and the minority are in different regions. Beyond this cultural distinction, however, we must keep in mind that where there has been century-long co-existence, there is a type of common culture. We have separate identities, we are Romanians and Hungarians, but we have a common history and there are many things that unite us. And I would add that from the perspective of European integration of course we are Romanians and Hungarians, but there will come a day when we will be simply European citizens, and the similarities between us will be much more important than the differences.

4. Undoubtedly, the most dangerous of these impediments is related to the political sphere and is translated into a type of relating to the past. This is an affective, irrational, vengeful and very narrow relation. It is not the exclusive attribute of the Romanians or Hungarians: in both societies, there is this tendency, although the general impression is that these types of passions have faded a lot since the beginning of the '90s. It is likely that this type of opinion would be hard to notice were it not for certain extremist political forces that keep it alive, in order to gain electoral capital. This is not the place to name them, they are well-known, both in Romania and in Hungary. What the moderate political class can do in both countries is to politically isolate these dangerous groups, both for the sake of internal democratic stability and for the sake of relations with our neighbors. The governments cannot forbid these movements, because democracy offers them the right to exist, but they can try to channel radical opinions toward a more moderate sphere, toward a positive nationalism that does not involve hostile attitudes toward citizens of other ethnicity. Civil society must help in this effort, through disseminating a sound civic education.

I believe that a good way of bringing Romania and Hungary closer to each other and implicitly to discredit the extremist forces is the strategy of common goals and projects. There are already success stories in the field of political-military, academic and economic collaboration, especially in the border regions, and I believe that these types of projects must be carried on. Thus we will be able to consolidate Romanian-Hungarian relations and we will manage to better cope with our extremists, whether Romanians or Hungarians.

Vasile Dâncu
Minister of Public Information
March 15, 2002, Bucharest

Péter DEMÉNY

DIVERGENȚE ÎN RELAȚIILE ROMÂNNO-MAGHIARE

**ELLENTMONDÁSOK,
AMELYEK A ROMÁN-MAGYAR VISZONYT TERHELİK**

DIVERGENCE IN ROMANIAN-HUNGARIAN RELATIONS

DIVERGENȚE ÎN RELAȚIILE ROMÂNNO-MAGHIARE

După cum știți, pregătirea nu-mi îngăduie să reflectez asupra lucrurilor asemenea unui politolog sau unui specialist în filosofia politică – și vă rog să țineți cont de această deficiență. Nu am răspuns pe puncte, dar cred că scrisoarea de față dă răspuns doar la prima și la ultima întrebare (în cazul cel mai fericit).

Din păcate, mi se pare că ambele popoare lasă prea multe lucruri pe seama diferitelor simboluri, având prea multă încredere în ele și în *modul în care le interpretează* – ceea ce, în situația dată, înseamnă totodată că disprețuiesc simbolurile și interpretările celuilalt. Despre acest lucru au vorbit deja mai mulți, politicieni și publiciști deopotrivă. Ca să dau un singur exemplu: pentru națiunea română, respectiv cea maghiară, Trianonul înseamnă lucruri total diferite, și nici una dintre ele nu este dispusă să accepte ceea ce spune partea cealaltă. Problema se agravează din cauză că în discursul public, *nici una dintre părți nu prezintă argumente obiective și raționale*. Fiecare repetă obsesiv adevărurile sale numite „istorice”, se închide în aceste adevăruri și devine furios când aude cuvântul „rațional”. Poate că o anumită parte a științei și a discursului public maghiar sunt cât de cât înclinate spre luciditate, însă în ultima vreme (cam de multă vreme, din păcate), acesta din urmă a devenit destul de dur. În rândurile românilor însă (așa cum scrisoarea deschisă a lui Gáspár Miklós Tamás, în pofida cinismului său, a arătat foarte bine) nici măcar la nivelul intelectualilor nu există disponibilitate vizibilă pentru așa ceva.

Fiindcă tot ce am spus până acum nu prea s-a schimbat în ultimii doisprezece ani, cred că așteptările s-au realizat într-o măsură foarte mică. În primul rând, evident, pentru că așteptăm prea multe de la noi înșine și de la ceilalți; în al doilea rând pentru că, din diverse motive, forurile în cadrul cărora aceste probleme complexe și sensibilități ar putea fi discutate continuă să fie destul de puține; în al treilea rând, pentru că o asemenea abordare nu interesează decât un cerc restrâns de oameni și nu cred că în viitorul apropiat ar există șanse ca acest cerc să se lărgească, deși „reconcilierea” ar trebui să intereseze, totuși, mulțimile; în al patrulea rând, pentru că până și inițiativele excepționale pot pierde din forța lor când, dintr-o dată, devine clar că sunt dirijate din planul secund de intenții politice.

Am avea nevoie, deci, de inițiative care implică un număr mare de oameni în proiecte foarte bine gândite, iar la aceste proiecte ar trebui să ia parte nu numai intelectualii, ba mai mult: ar trebui să fie proiecte care și la nivelul calomniei ar fi greu de pus în legătură cu Puterea. Nu sunt naiv, știu că nu e ușor să inventezi așa ceva; dar e totdeauna suspect cineva care vrea reconciliere și apropiere, dorindu-și fotoliu de catifea.

ELLENTMONDÁSOK, AMELYEK A ROMÁN–MAGYAR VISZONYT TERHELIK

Első szavam legyen a köszöneté: köszönöm megtisztelő felkérésüket, vennék részt a Pro Europa Liga és az Etnokulturális Kisebbségek Forrásközpontja szervezte anketában. Mint azt nyilván tudják, képzettségem nem engedi meg, hogy politológusként vagy a politikai filozófiában jártas emberként gondolkodjam a dolgokról – kérem, tartsák szem előtt eme hiányosságomat. Nem bontottam föl a válaszomat, azt hiszem azonban, csak az első és az utolsó kérdésre érvényes, már ha egyáltalán.

Sajnos, úgy látom, mindkét nép túl sokat bízik és túlságosan megbízik a különféle jelképekben *és abban a módban, ahogy ezeket értelmezi* – ami ebben az esetben azt is jelenti, hogy lenézi a másik jelképeit és értelmezését. Többen szóvá tették ezt már, politikusok és újságírók egyaránt. Hogy csak egyetlen példát mondjak, a román, illetve a magyar nemzet tagjai számára nagyon mást jelent Trianon, és egyik sem hajlandó elfogadni azt, amit a másik mond. A dolog attól válik súlyossá, hogy a közbeszédben *egyik fél sem hangoztat olyan érveket, amelyek tárgyilagosaak és ésszerűek lennének*. Mindenki rögeszmésen mondja a maga „történelmi”-nek nevezett igazságait; bezárkózik ezekben az igazságokba, és az „ésszerű” szótól dührohamot kap. A magyar tudományban és a közbeszéd egy részében talán van némi hajlam a jőzanságra, de mostanában (sajnos, elég régóta) ez utóbbi nagyon is eldurvult. A románság körében viszont (mint Tamás Gáspár Miklós nyílt levele minden cinizmusa ellenére nagyon jól megmutatta) még az értelmiség szintjén sincs számottevő hajlandóság az ilyesmire.

Mivel mindaz, amit elmondtam, tizenkét év alatt nagyon kevésbé változott, úgy gondolom, a várakozások nagyon kis mértékben teljesültek. Egyfelől nyilván azért, mert túl sokat vártunk el magunktól és egymástól; másfelől azért, mert ilyen-olyan okok miatt még mindig elég kevés az olyan fórum, ahol ezeket a problémákat, komplexusokat, érzékenységeket ki/meg lehetne beszélni; harmadrészt, mert az ilyenfajta beszélgetés csak egy nagyon szűk kört érint, és nem látom, hogy a közeljövőben esélye volna tágabb körre is kiterjedni, márpedig a „megbékélésnek” mégiscsak tömegeket kellene érintenie; negyedrészt, mivel a kiváló kezdeményezések is veszíthetnek erejükből, ha hirtelen kiderül, hogy a háttérből politikai szándék irányítja őket.

Olyan kezdeményezésekre volna szükség tehát, amelyek nagyszámú embert vonnak be egy nagyon jól kitalált projektbe, s ezekben a projekteken nemcsak értelmiségieknek kellene részt venniük, sőt; és olyanokra, amelyeket még rágalmazás szintjén is nagyon nehéz kapcsolatba hozni a hatalommal. Nem vagyok naiv, tudom, hogy iszonyú nehéz ilyesmit kitalálni; de mindig gyanús az a megbékélő és közeledő, aki bársonyszékbe vágyik.

DIVERGENCE IN ROMANIAN-HUNGARIAN RELATIONS

As you may know, my qualification doesn't allow me to reflect on the subject like a political scientist or a political philosopher would – please take this into consideration. I didn't answer the questions one by one, yet I think the letter answers only the first and the last questions (at most).

It seems to me that unfortunately both nations give too much importance to different symbols, they trust them and *the way they are explained* too much – according to the present circumstances that also means that they despise the other's symbols and interpretations. Many people have already talked about this, both politicians and journalists. For example the pact of Trianon has totally different meanings for the Romanian nation and for the Hungarian one, and neither is ready to accept what the other says. The problem is even more difficult because neither of the parties *has objective and rational arguments*. Both of them repeat obsessively their “historical” truths, stick to them and become angry when hearing the word “rational”. Maybe a part of the Hungarian science and public discourse is a little bit more open to lucidity, but lately (for a rather long time, unfortunately) the latter has become quite coarse. Among Romanians there is no significant readiness, not even among intellectuals, (as the open letter of Miklós Gáspár Tamás, in spite of its cynicism, made it very clear) for such lucidity.

As all I've said until now hasn't changed much in the last twelve years, I think the expectations were met only to a small extent. This is, first of all, due to too high expectations from ourselves and others; secondly, because there aren't enough forums where these complex and delicate problems could be debated; the third reason for it is that only a small circle is interested in starting such a dialogue, and I don't think that in the near future this circle will widen, though “reconciliation” should concern people; finally, even outstanding initiatives can lose drive, when it suddenly becomes clear that there are obscure political interests in the background.

Thus, we need initiatives that involve many people in very well thought out projects; and not only intellectuals should participate in them, on the contrary: we need projects that could not be associated with power, even on the level of calumny. I'm not naive, I know very well that it is extremely hard to have such an initiative – but those people who fight for reconciliation and closer relations, while in fact they wish for positions for themselves always raise suspicions.

László DÉNES

DILEME ALE RELATIILOR ROMÂNNO-MAGHIARE

A ROMÁN-MAGYAR KAPCSOLATOK DILEMMÁI

DILEMMAS OF THE ROMANIAN-HUNGARIAN RELATIONS

DILEME ALE RELAȚIILOR ROMÂNNO-MAGHIARE

Răspunzând la invitația Dvs. care mă onorează, mă străduiesc să dau curs cât mai repede la întrebările care mi-au fost puse, cerându-vă totodată scuze dacă formulările mele nu vor fi nici amănunțite, nici cuprinzătoare, și nici nu se vor ridica pe culmi politologice, deoarece în prezent – iar această situație se menține deja de cinci ani – munca redacțională și responsabilitățile ce-mi revin din conducerea unei redacții absorb tot timpul și energia mea în așa măsură încât, pentru mine, din ce în ce mai mult, sensul și rostul istovirii de zi cu zi asumate din nevoie a devenit, în mod exclusiv, resuscitarea „experimentului” și „instituției mediaticе” denumite *Erdélyi Napló*. În ultimul timp nu prea am avut ocazia de a sparge această monotonie a cotidianului nici pentru literatură, nici pentru asumarea unui rol public, iar numele și persoana mea sunt încă prezente – atât cât se poate – în conștiința publică doar din cauza manifestărilor mele publicistice răsfirate aiurea. Tocmai de aceea, faptul că m-ați căutat ar putea fi considerat de mine chiar măgulitor – pe motivul celor expuse mai sus –, în același timp mă ispitește gândul ca la întrebările ce mi-au fost puse să vă dau răspunsuri lapidare, de o singură propoziție: opiniile mele despre cele expuse aici se găsesc în cele mai mult de o sută de articole pe care le-am publicat de la schimbarea regimului din 1989 în presa maghiară din România, cu predilecție în *Erdélyi Napló* și *Bihari Napló*, dar (pe alocuri) și în cea românească. Însă, pentru ca reacția mea să nu pară un refuz nepolitic la ancheta Dvs., iată că voi încerca să formulez o cvasisinteză a opiniilor mele pe baza întrebărilor puse:

1. În prealabil sunt nevoit să calific ca unilaterală sau, mai degrabă, lipsită de consistență premisa că eu aș fi fost „un susținător al cauzei apropierii româno-maghiare în ultimi doisprezece ani”, deoarece pentru mine distanța dintre popoare și națiuni nu este mai mult decât un simplu fapt geografic. Relația dintre două state constituie, după părerea mea, o problemă a politicii de actualitate, iar cea dintre doi cetățeni de naționalitate diferită poate fi doar o dilemă a socializării, a culturii, a religiei, una sentimentală sau sexuală eventual (pentru un mizantrop... nici atât). În ce privește așteptările Ungariei față de România după 1989: cea dintâi, adică națiunea maghiară (în totalitatea ei și partea care în 1918 a trecut sub autoritatea României), a avut față de cea din urmă așteptări reparatorii justificate istoric, care au fost îndeplinite doar într-o foarte mică măsură. În același timp, România și națiunea română au avut două feluri de așteptări față de toate țările (și nu numai față de Ungaria): să ne ajute, sau să ne lase în pace. Prima s-a realizat de regulă în relație (și) cu Ungaria, a doua însă nu, dat fiind că „ungurii” n-au fost dispuși să uite trecutul.

2. Modelul franco-german este un model al măturării sub covor a trecutului împovărat, a ofenselor, a problemelor, un exemplu al înghețării acesto-

ra, un model de tip *nu privi în urmă, ce a fost a fost*, și numai de aceea funcționează (așa cum funcționează, fără a putea fi generalizat pentru întreaga lume), pentru că într-o situație istorică dată, în ambele talere ale balanței, aporturile trecutului au avut o greutate aproximativ egală și am putea spune că succesele și eșecurile naționale s-au compensat. Acest model nu poate fi adaptat relațiilor româno-maghiare tocmai pentru că una dintre părți (în cazul nostru partea română) încearcă de pe poziția „marii națiuni victorioase, eficiente și descurcărețe” să impună principiul „ce a fost, a fost, uitați trecutul, desemnați-vă” celeilalte părți, care este considerată culpabilă și ostilă (ergo predestinată osândirii și ispășirii).

3-4. La aceste două întrebări ar merita să căutăm răspunsuri doar în cazul în care se va produce reparația istorică: dacă România va recunoaște că situația ei geopolitică conjuncturală avantajată decurge din complotul imperialist din 1920 și va renunța la aspirațiile sale de stat-națiune pe care maghiarii le resimt ca fiind agresive (asimilarea celorlalte etnii, stat național centralizat, ortodoxia în expansiune, politica balcanică bazată pe ideea de hegemonie, discursul naționalist, falsificarea istoriei, diplomație manipulativă etc). La nivel de inițiativă rămâne o sarcină actuală elaborarea și predarea unei istorii „credibile” a celor două popoare, națiuni și țări (care să fie cât mai aproape de adevăr și în același timp – mai mult sau mai puțin – acceptată de către ambele părți), precum și începerea dialogului politic româno-maghiar la nivelul majorității și minorității (adică între națiunea română și partea națiunii maghiare care trăiește pe pământul Transilvaniei), fără condiții prealabile, dar pe baza egalității și parității (vezi propunerea lui László Tőkés), extinderea dialogului pe toate domeniile vieții, fără a evita necesitatea modificării Constituției (în nenumăratele articole, pornind de la suveranitate până la garantarea proprietății private, de la autonomie până la drepturile colective ale etniilor).

A ROMÁN–MAGYAR KAPCSOLATOK DILEMMÁI

Megtisztelő kérésüknek eleget téve igyekszem mielőbb megválaszolni a hozzám intézett kérdéseket, egyben elnézésüket kérem, amiért a válaszaim nem lesznek sem kimerítőek, sem szerteágazóak, sem politológiai magasságokba emelkedőek, jelenleg ugyanis – és ez a helyzet immár öt éve tart – minden időmet és energiámat leköti a lapszerkesztői és szerkesztőségvezetői munka, olyannyira, hogy a hovatovább kínos kényszerűségből vállalt mindennapi gürcölés értelmévé és céljává kizárólag az *Erdélyi Napló* nevű „kísérlet” és „médiaintézmény” továbbéltetése vált számomra. E mókuserékből kilépni az utóbbi időben sem az irodalom, sem a közéleti szerepvállalás kedvéért nemigen állt módomban, jószerével csak a szórványos publicisztikai megnyilvánulásaim révén van még a nevem és a személyem – annyira, amennyire – a köztudatban. Éppen ezért akár hízelgőnek is mondhatnám az Önök megkeresését, ugyanakkor – a fentebb leírtak okán – megkísértett annak a gondolata, hogy a kérdéseikre egy-egy mondatos, lapidáris választ adjak: nézeteim a felvetettekről megtalálhatók abban a több száz cikkben, amit az 1989-es gengszterváltás óta a romániai magyar és (elvétve) román nyelvű sajtóban, főként az *Erdélyi Napló*ban és a *Bihari Napló*ban, de számos más lapban is publikáltam. Ám hogy ne tűnjék udvariatlanul elutasítónak egy ilyen reagálás az Önök megkeresésére, íme, megkísérlek egy kvázi nézet-összefoglalót megfogalmazni a felvetett kérdések kapcsán:

1. Előjáróban kénytelen vagyok egyoldalúnak vagy még inkább súlytalanannak minősíteni ama premisszát, hogy én „az elmúlt tizenkét évben a román–magyar közeledés ügye mellett elkötelezett” lettem volna, ugyanis számomra a népek, nemzetek közötti távolság nem több pusztá geográfiai ténynél. Két állam viszonya a megítélésem szerint mindig aktuálpolitikai kérdés, két különböző nemzetiségű polgáré pedig szocializációs, kulturális, vallási, érzelmi, szexuális stb. dilemma, ha egyáltalán az (egy mizantróp számára még csak az sem). Ami Magyarország és Románia egymással szembeni elvárásait illeti 1989 után: az előbbinek, a magyar nemzetnek (egészének és 1918 után román fennhatóság alá került részének) jogos történelmi reparációs elvárásai voltak az utóbbival szemben, s ezek csupán nagyon kis részben teljesültek. Romániának és a román nemzetnek pedig kétfajta elvárása volt mindenkivel (és nem csupán Magyarországgal) szemben: segítsenek, vagy hagyjanak békén minket. Az előbbi többnyire teljesült magyar relációban (is), az utóbbi viszont nem, ugyanis „a magyarok” nem voltak hajlandók fátylat borítani a múltra.

2. A francia–német modell a terhes múlt, a sérelmek, a gondok stb. szőnyeg alá seprésének, ezek jegelésének, a *ne nézz vissza*-nak, a *volt, ami volt*-nak a modellje, és csupán azért működik (jól, rosszul, de nem az egész világra általánosíthatóan), mert egy adott történelmi helyzetben a mérleg mindkét serpenyőjébe hozzávetőlegesen azonos súlyban került a múlt hozadéka, mondhatni ki-egyenlítődték a nemzeti sikerek és kudarcok. A román–magyar viszonyra éppen

azért nem alkalmazható e modell, mert az egyik fél (esetünkben a román) a „győztes, sikeres, életrevaló, nagy nemzet” pozíciójából próbálja a „volt, ami volt, felejtsetek el, törődjeteke bele” elvét rákényszeríteni a bűnösnek, ellenségesnek tartott (ergo megbüntetésre és bűnhődésre predestinált) másikra.

3-4. E két kérdésre csak akkor érdemes egyáltalán válaszokat keresni, ha megtörténik a történelmi igazságtétel: ha Románia elismeri előnyös konjunktúrális geopolitikai helyzetének egy 1920-as imperialista összeesküvésből fakadó mivoltát, és lemond a magyarság által agresszívnek érzett nemzetállami törekvéseiről (más etnikumok asszimilációja, központosított nemzetállam, terjeszkedő ortodoxia, hegemonisztikus Balkán-politika, nacionalista diskurzus, történelemhamisítás, manipulatív diplomácia stb.). A kezdeményezések rendjén máig aktuális a két nép, nemzet, ország „hiteles” (az igazsághoz legközelebb álló, de mindkét fél által többé-kevésbé elfogadott) történelmének megírása és tanítása, illetve a román–magyar politikai párbeszéd megkezdése többség-kisebbség (azaz: román nemzet – erdélyi magyar nemzetrészt) szintjén, feltételek nélkül, de egyenlőségi, paritásos alapon (lásd a Tőkés László-féle javaslatot), az élet minden területére kiterjesztve, meg nem kerülve az alkotmánymódosítás szükségességét sem (a szuverenitástól a magántulajdon-szavatolásig, az autonómiától a kollektív etnikai jogokig terjedő számtalan cikkelyben).

DILEMMAS OF THE ROMANIAN-HUNGARIAN RELATIONS

I am honored to act upon your request, and therefore hurry to answer your questions, begging for your forgiveness for not being able to provide more comprehensive or complex replies, or replies that bear the mark of a political scientist, as currently – and this situation has been lasting for five years – all my energy and time are being taken up by my editorial work and my position as chief editor to such an extent that the only and exclusive meaning and aim of my everyday toil has become to help survive the “experiment” and “media institution” called *Erdélyi Napló*. I have not been able to leave this rat race lately, either for reasons pertaining to literature, or for public roles, and – mainly – my sporadic essays keep my name and person alive, as much as that is possible, in the public sphere. Therefore, I could even consider your request flattering, and yet – based on the above – I have been tempted by the thought of providing brief, one-sentence answers: my opinions on the issue in discussion can be found in the several hundred articles that I have published in the Hungarian language – and occasionally in the Romanian language – press, especially in the *Erdélyi Napló* and the *Bihari Napló*, but also in other journals, since the change of regime in 1989. However, in order to avoid having an apparently impolite reaction to your request, I shall try to quasi-synthesize my opinions about the issues raised:

1. First of all, I would like to emphasize that premise that I have been “a supporter of the approach between Romanians and Hungarians in the last twelve years” is a one-sided, or in fact unconvincing statement, because I think the distance between people and nations is only a geographical fact. Developing relations between two states is a matter of current politics, the relations between two citizens of different nationalities can be the dilemma of socialization, culture, religion, sentiments or sex (at best – and for a misanthrope, not even that). Regarding Hungary’s expectations of Romania after 1989: the former, more precisely the Hungarian nation (the nation as a whole and that part which in 1918 was transferred under Romania’s authority) expected from the latter corrections justified by history, which were accomplished to some degree. In the meantime, Romania and the Romanian nation have shown two types of expectations toward all countries (not only toward Hungary): to get help or to be left alone. The first expectation was met in its relation to Hungary (too), the second one wasn’t, because the Hungarians didn’t seem willing to forget the past.

2. The Franco-German model is an example of concealing the burdened past, the offences, the problems, an example of an attempt to freeze them, a model for *not looking back at all* at what happened. This attitude works (as it can, without allowing us to generalize), because at a certain moment in history on both sides the sum of facts of history had the same weight, one

can say that the successes and failures of the two nations were balanced. This model can't be applied to the Romanian-Hungarian relationship, because one side (in this case the Romanians) tries, from the great "victorious, powerful and ingenious" nation's position, to make the other part, considered guilty and hostile (and therefore destined to punishment and repentance), accept the principle "what was done was done, accept the fact that it belongs to the past".

3-4. Answering these two questions could be appropriate only when historical correction is done: when Romania recognizes that its advantageous geopolitical situation emerges from the imperial plot in 1920, and when it gives up its tendencies to become a nation-state (the assimilation of other ethnic groups, the centralized nation-state, the expanding orthodoxy, the Balkan-type politics based on the idea of hegemony, the nationalist discourse, the falsification of history, manipulative diplomacy etc.), tendencies that Hungarians find aggressive. At the level of initiatives it remains a current task to elaborate and to teach a "credible" history of the two peoples, nations and countries (a history as close to the truth as possible and also accepted – more or less – by both sides), to start a political dialog between the Romanian majority and the Hungarian minority living in Transylvania, an unconditional dialog based on equality and parity (see the proposal of László Tőkés) to be extended to all fields of life, without avoiding the necessity of modifying the constitution (its several clauses concerning sovereignty, the right to private property, the autonomy and the common rights of ethnic groups).

György ENYEDI

BARIERE ALE COLABORĂRII ROMÂNNO-MAGHIARE

**AKADÁLYOK
A ROMÁN-MAGYAR EGYÜTTMŰKÖDÉS ÚTJÁBAN**

BARRIERS TO ROMANIAN-HUNGARIAN COOPERATION

BARIERE ALE COLABORĂRII ROMÂNNO-MAGHIARE

Menționez în prealabil că cercetarea relațiilor internaționale nu aparține domeniului meu de activitate, răspunsurile de mai jos fiind ideile unui intelectual care ar dori să trăiască în pace și în respect reciproc cu vecinii săi. În afară de aceasta, cunosc foarte puțin România și românii; în viața științifică internațională am întâlnit cercetători români și în problemele de specialitate am găsit foarte ușor o limbă comună cu ei.

1. Așteptările de după 1989 s-au hrănit din speranțe exagerate și dintr-o oarecare ignoranță. În Ungaria exista ideea greșită că naționalismul românesc a fost un accesoriu al regimului Ceaușescu, iar cu prăbușirea acestuia va slăbi – prin urmare am primit cu o ofensă dezamăgitoare izbucnirea vehementă în 1990 a „antimaghiarismului”. În același timp, s-a revigorat și naționalismul maghiar, care până atunci s-a manifestat îndeosebi față de Uniunea Sovietică. În epoca socialismului de stat, mai multe țări din Europa de Est s-au folosit de naționalism în vederea legitimării sistemului (pe lângă România și Iugoslavia, dar și Uniunea Sovietică), ceea ce însă nu a fost posibil în mod oficial în RDG și în Ungaria – din motive istorice și din cauza situației lor geostrategice. Criza economică ce a urmat schimbării de sistem a contribuit și ea la crearea unei atmosfere publice nervoase și dezamăgite.

2. Comparația franco-germană nu este adecvată. Pactul franco-german a fost interesul primordial al întregii lumi occidentale, deoarece fără aceasta ar fi avut puține șanse confruntarea unită față de Uniunea Sovietică și, prin aceasta, funcționarea fiabilă a NATO sau integrarea economică de mai târziu a Europei. În acest sens s-a manifestat și o puternică influență din partea SUA, iar celor două părți li s-au promis multe: Germaniei recăpătarea rapidă a unui statut decent după pierderea războiului (să ne amintim cum s-a desfășurat acest proces după primul război mondial), iar Franței un rol politic mult mai mare decât importanța efectivă a țării. Colaborarea româno-maghiară este de interes european doar în măsura în care nu se dorește apariția unor noi conflicte în Europa de Sud-Est. În rest, ea este numai interesul celor două țări. Influența democrațiilor occidentale este indirectă: nici una dintre țări nu ar dori să primească un calificativ negativ și să rămână în afara largirii UE, ceea ce le îndeamnă să-și păstreze autocontrolul. Relațiile interguvernamentale româno-maghiare pot fi considerate satisfăcătoare în prezent.

3. La această întrebare am putea enumera multe clișee – în loc de acestea subliniez doar un singur considerent: punctul de vedere al interesului economic. Cele două țări sunt și astăzi parteneri comerciali importanți unul pentru altul, s-au „mișcat” și investițiile de capital. Consolidarea pe o bază solidă a relațiilor româno-maghiare poate fi asigurată numai pe linia unor interese clare, bine formulate. Argumentele politice sau morale nu pot decât să îndemne la pace, pentru colaborarea efectivă sunt necesare și interese economice. Din-

tre acestea, pe lângă comerțul exterior, ar putea fi important sistemul relațiilor economice regionale, transfrontaliere. O legătură economică durabilă nu poate fi lipsită de încrederea între parteneri, de relațiile interpersonale. Capacitatea competițională a întreprinzătorilor din cele două țări pe piața mondială este încă slabă; prin colaborare și învățare interactivă s-ar putea întări reciproc.

4. Principalul impediment îl constituie lipsa cunoașterii celuilalt, ideile preconcepute care s-au fixat în profunzime, opiniile negative reciproce. În acest domeniu, rezultatele se pot obține doar încet, cu recidivări, la scara generațiilor. Ele necesită multă răbdare și aptitudinea de a se bucura de pașii mici. Cred că două lucruri sunt de importanță primordială: rolul societății locale (inclusiv sfera civilă), autogovernări, colaborarea între asociații locale și menținerea legăturilor între membrii tinerei generații. Colaborarea inter-guvernamentală este mai probabilă, dacă este stimulată nu numai de interesul UE, ci și de interesul electoratului. Cunoaștem o mulțime de forme ale colaborării, însă ambele țări ar dori să se prezinte mai degrabă la Paris, decât în țara celuilalt. Unei administrații locale a unui oraș mic sau mijlociu (care nu poate ajunge la Paris) îi poate conveni însă și partenerul vecin, mai ales dacă intră în joc și interesele economice, turistice etc.

Clișeele stereotipe ale maghiarilor despre români și viceversa sunt nu numai lacunare, dar și defavorabile. Maghiarii din România ar putea juca un rol important în procesul de apropiere, din cauza bilingvismului lor ei s-ar putea bucura de o mai mare încredere. Judecând după experiențele mele, întâlnirile bilaterale între specialiști (mai ales în domeniul științelor naturii și al științelor tehnice) sunt și ele avantajoase, consensurile parțiale se nasc cu ușurință la întvederile de acest gen.

AKADÁLYOK A ROMÁN–MAGYAR EGYÜTTMŰKÖDÉS ÚTJÁBAN

Köszönöm szíves felkérésüket, hogy válaszoljak néhány, a magyar–román viszonyra vonatkozó kérdésükre. Előrebocsátom, hogy a nemzetközi kapcsolatok vizsgálata nem szakterületem, válaszaim egy olyan értelmiségi gondolatai, aki szeretne szomszédaival békességben s kölcsönös megbecsülésben élni. Ezenkívül nagyon kevésbé ismerem Romániát s a románokat; a nemzetközi tudományos életben talákoztam román kutatókkal, s a szakkérdésekben könnyen megtaláltuk a közös nyelvet.

1. Az 1989 utáni várakozások túlzott reményekből s részbeni tudatlanságból táplálkoztak. Magyarországon élt olyan tévhit, hogy a román nacionalizmus a Ceaușescu-rendszer tartozéka volt, s annak bukásával meggyengül, ezért sértődött csalódással fogadtuk a magyarellenesség 1990 eleji heves fellobbanását. Megerősödött a magyar nacionalizmus is, mely korábban főleg a Szovjetunióval szemben fogalmazódott meg. Az államszocialista időszakban több kelet-európai ország használta fel a nacionalizmust rendszere legitimálására (Románián kívül Jugoszlávia vagy éppen a Szovjetunió is), ám ez hivatalos formában az NDK-ban s Magyarországon nem volt lehetséges – történelmi okokból is, geostratégiai helyzetük miatt is. A rendszerváltást közvetlenül követő gazdasági válság is idegessé, csalódottá tette a közhangulatot.

2. Nem jó a francia–német hasonlat. A francia–német kiegyezés elsőrendű érdeke volt az egész nyugati világnak, enélkül ugyanis kevés esélye volt a Szovjetunióval való egységes szembe fordulásnak – tehát a NATO megbízható működésének vagy Európa későbbi gazdasági integrálódásának. Ezért igen erős USA-befolyás is érvényesült, és sokat ígértek a két érdekelt félnek is: Németországnak a vereség utáni gyors szalonképessé válást (emlékezzünk, hogyan zajlott ez le az I. világháború után), Franciaországnak a tényleges jelentőségénél jóval nagyobb politikai szerepet. A magyar–román együttműködés csak olyan fokig európai érdek, hogy ne legyenek új délkelet-európai konfliktusok. Amúgy ez csak a két ország érdeke. A nyugati demokráciák befolyása közvetett: egyik ország sem szeretne rossz bizonyítványt kapni, az EU-bővítésből kimaradni, s ez önmérsékletre int. A magyar–román kormányközi kapcsolatok jelenleg megfelelőnek mondhatók.

3. E kérdésnél sok közhely sorolható fel, helyette egyetlen szempontot emelek ki: a gazdasági érdekelttség szempontját. A két ország ma is jelentős kereskedelmi partner, s „megmoccant” a tőkebefektetés is. A román–magyar viszony megalapozott erősödése csak jól megfogalmazott, világos érdekek mentén biztosítható. Politikai vagy morális érvek csak a békességre inthetnek – a tényleges együttműködéshez gazdasági érdekek is szükségesek. Ebben a külkereskedelem mellett fontos lehet a határon átnyúló regionális gazdasági kapcsolatok rendszere. A tartós gazdasági kapcsolat nem nélkülözheti a part-

nerek közötti bizalmat, személyes kapcsolatot. A két ország vállalkozóinak a világpiacon még gyenge a versenyképességük; együttműködésük, az interaktív tanulás egymást erősítheti.

4. A fő akadály egymás ismeretének hiánya, a mélyen rögzült előítéletek, a kölcsönösen elítélő vélemények. E téren eredmény csak lassan, visszaesésekkel, generációs léptékben érhető el. Sok türelmet s a kis lépések feletti öröm képességét kívánja. Két dolgot tartok elsődlegesnek: a helyi társadalom (s benne a civil szféra) szerepét = önkormányzatok, helyi egyesületek együttműködését és a fiatal generáció kapcsolattartását. A kormányzati együttműködés valószínűbb, ha nemcsak EU-érdeklődés, hanem a választópolgárok érdeklődése ösztönzi. Az együttműködési formák sokasága ismeretes, ám mindkét ország inkább Párizsban szeretne bemutatkozni, s nem egymás országában. Egy kis- vagy középvárosi önkormányzatnak azonban (Párizsba nem jutván el) a szomszéd partner is megfelelhet, főleg ha gazdasági, turisztikai érdekekhez is kapcsolódik. A magyaroknak a románokról s fordítva nemcsak hiányosak, hanem kedvezőtlenek is a sztereotípiái. A romániai magyarság a közeledésben jelentős szerepet játszhat, kétnyelvű lévén talán nagyobb bizalmat élvezhet. A magam tapasztalataiból ítélve a kétoldalú szakmai találkozók is előnyösek, főleg a természettudományi vagy műszaki jellegűek, melyekben könnyen kialakulnak részbeni konszenzusok.

BARRIERS TO ROMANIAN-HUNGARIAN COOPERATION

I would like to mention first that international relations don't belong to my research area; my answers here are the ideas of an intellectual willing to live in peace and mutual respect with his neighbors. Besides this, I don't really know Romania and the Romanian people; along my scientific activity I have met Romanian researchers, and in the issues of our field we found a common language very easily.

1. Exaggerated hopes and a kind of ignorance supported expectations after 1989. In Hungary the false idea persisted that Romanian nationalism was an accessory to the Ceaușescu regime, and its fall would diminish the nationalism as well – therefore we were disappointed, even offended by the vehement re-appearance in 1990 of the “anti-Hungarian” stereotype. In the meantime Hungarian nationalism awakened too; until then it was manifested mainly against the Soviet Union. In the socialist era a lot of Eastern-European countries (besides Romania and Yugoslavia, and even the Soviet Union) used nationalism in order to legitimize the system, which wasn't officially possible in the Democratic Republic of Germany or in Hungary because of historical reasons and their geo-strategic situation. The economic crisis following the change of regime also contributed to the establishment of an angry and disappointed public atmosphere.

2. I don't find the Franco-German comparison adequate. The Franco-German alliance was the basic interest of the western world, because without this alliance there would have been little chance for the united stand against the Soviet Union and through this the reliable functioning of NATO or later the economic integration of Europe. Thus the USA exerted a great influence on the two states, promising them a lot of things: to Germany the fast recovery of a decent status after losing the war (let us remember how this process was carried out after the first world war), and to France a much higher political role than the effective importance of the country would have made possible. Europe has an interest in the Romanian-Hungarian cooperation insofar as a new conflict in Southeastern Europe is undesirable. Otherwise it is only in the interest of the two countries. The influence of western democracies is indirect: neither of the two countries wants to get a negative qualification and thus to stay out of the enlargement of the EU, which induces them to keep self-control. Romanian-Hungarian intergovernmental relations can be considered satisfactory at present.

3. One can enumerate several clichés to this question – instead of that I would like to underline one consideration: the standpoint of the economic interest. The two countries are even today very important commercial partners; they have begun to invest as well. The consolidation of a well-based Romanian-Hungarian relation can be assured only through clear, well-

defined interests. The political or moral arguments should encourage peace, as efficient cooperation requires economic interests as well. Besides the export trade, the regional economic relations across frontiers could be very important. A long-lasting economic partnership requires trust and interpersonal relations between the partners. The competitiveness of entrepreneurs in the two countries is quite weak in relation to the world market economy, but cooperation and interactive learning can strengthen both sides.

4. The main impediment is the lack of knowledge of the other, the pre-conceptions that are profoundly fixed, and the mutual negative opinions. In this sense results can be reached very slowly, with backward steps, throughout generations. They require much patience and the ability to enjoy small successes. I think two things are of basic importance: the role of the local society (including the civil sphere), self-governemnt, cooperation between autonomous administrations and local associations, and the maintenance of relations between young people. Intergovernmental cooperation has more chances if not only encouraged by the interest of joining the EU, but by the interest of the electorate too. There are a lot of ways for cooperation, but both parties would rather appear in Paris than in each other's country. It could be more convenient for the local administration of a small or middle-sized town (that can't go to Paris) to partner up with the neighbor, mainly if there are economic interests or interests related to tourism etc.

The clichés of Hungarians about Romanians and vice versa are not only inaccurate, but also disadvantageous. The Hungarians living in Romania could have an important role in the process of developing closer relations; due to their bilingualism they should enjoy greater trust. My experience shows that the meetings of specialists (mainly in the field of natural and technical sciences) are useful; agreements are reached easily in this kind of meetings.

Kinga GÁL

**DIMENSIUNEA EUROPEANĂ
A COLABORĂRII ROMÂNNO-MAGHIARE**

**A ROMÁN-MAGYAR EGYÜTTMŰKÖDÉS
EURÓPAI DIMENZIÓJA**

**THE EUROPEAN DIMENSION
OF ROMANIAN-HUNGARIAN COOPERATION**

DIMENSIUNEA EUROPEANĂ A COLABORĂRII ROMÂNNO-MAGHIARE

Mă onorează faptul că mă considerați unul dintre cei care s-au angajat pentru apropierea româno-maghiară. Rugămintea Dvs. este cu atât mai onorantă cu cât știu cât de multe ați făcut și faceți pentru consolidarea relației de prietenie dintre comunitățile noastre.

Voi răspunde așadar cu bucurie cererii Dvs. și sper cu tărie că ancheta inițiată va contribui la clarificarea acestei problematice.

1. Cred că noțiunile „maghiari” și „români” sunt prea generale, deoarece atât printre maghiari, cât și printre români se află adepți ai apropierii între cele două popoare, pe când alții, călăuziți de un oarecare interes particular, sunt împotriva ei. Situația este identică în cazul politicianilor care, într-o perioadă anume, reprezintă Ungaria sau România, în postură guvernamentală sau de opoziție.

Majoritatea maghiarilor și a românilor ar dori – și ambele țări fac eforturi – ca atât Ungaria, cât și România să se integreze cât mai repede în structurile euroatlantice, numai că unii – care, sper, sunt puțini – cred că acest lucru este posibil și fără acceptarea sistemului de valori european. Aceștia din urmă au avut și continuă să aibă o atitudine ostilă față de apropierea româno-maghiară.

În momentul înlăturării regimului Ceaușescu și în primele săptămâni care i-au urmat, majoritatea zdrobitoare a poporului maghiar, ca și a poporului român, a crezut sincer că au fost îndepărtate toate obstacolele din calea apropierii celor două popoare. În decembrie 1989, maghiarii din România și-au riscat viața și și-au plâns morții împreună cu românii la Timișoara, Cluj și Târgu Mureș, iar maghiarii din Ungaria s-au solidarizat cu ei, sprijinindu-i după posibilitățile lor. La sfârșitul lui decembrie 1989, nici un maghiar sau român bine intenționat nu și-ar fi imaginat că în martie 1990 ar putea să urmeze „zile negre”.

Atât maghiarii din România, cât și cei din Ungaria s-au așteptat ca noul sistem democratic din România să fie capabil de a satisface nevoile justificate ale maghiarilor din România. O mare parte a românilor au fost însă stupefiați de pretențiile maghiarilor din România, deoarece sistemul „socialist multilateral dezvoltat” i-a convins că problema naționalităților a fost „rezolvată” definitiv. De această stupoare s-au folosit aceia care nu s-au gândit niciodată în mod serios să accepte sistemul de valori european și, abuzând de naționalismul moștenit din trecut, au deteriorat relațiile dintre populația majoritară și minoritatea maghiară. Ceea ce, bineînțeles, a exercitat un efect și asupra evoluției relațiilor dintre Ungaria și România.

Au trecut aproape 12 ani de atunci. Majoritatea maghiarilor și românilor a înțeles că acceptarea sau respingerea sistemului de valori european este cel puțin la fel de importantă ca legăturile naționale. În România, relațiile între populația majoritară și minoritatea maghiară s-au schimbat. Problemele și

expresiile tabu au ajuns la nivelul discuțiilor zilnice, cel puțin în unele cercuri ale intelighenției, dar și în coloanele presei ajung tot mai frecvent pe tapet expresii care mai înainte se foloseau doar în șoaptă, ca de exemplu autoguvernare, regionalism sau autonomie.

După părerea mea, așteptările celor două comunități, ale populației majoritare și ale minorității maghiare, s-ar putea apropia pe măsură ce tabuurile și idoli se banalizează treptat. Această apropiere – mai curând sau mai târziu – se va oglindi și în relațiile interstatale româno-maghiare. În cazul în care comunitatea maghiară se poate simți cu adevărat acasă în România, și relațiile interstatale româno-maghiare ar putea deveni senine. Este dat deja un sistem instituțional care, din considerente politice, până acum nu a fost pe deplin folosit: comisiile mixte interguvernamentale. Încărcate cu conținut real, aceste organisme au posibilitatea de a îndeplini împreună și reciproc rolul de protectoare ale minorităților lor, pentru a se ajunge la soluții și realizări de ordin practic.

2. Deși sună bine, a compara evoluția relațiilor româno-maghiare cu reconcilierea istorică franco-germană este puțin cam exagerat. Opoziția franco-germană a fost de altă natură decât cea româno-maghiară, procesul reconcilierii istorice franco-germane s-a desfășurat și el în condiții diferite, au existat alte motive și alt mediu internațional. Diferența esențială este că procesul de reconciliere româno-maghiară trebuie să aibă loc în primul rând în interiorul României. Principalii protagoniști ai acestui proces nu sunt, prin urmare, cele două state, ci, pe de o parte, statul și poporul român, iar pe de altă parte, comunitatea maghiară din România. Acest proces a început deja atunci când, în 1996, organizația reprezentativă a comunității maghiare din România, UDMR, și-a asumat un rol în cadrul guvernului; semne promițătoare s-au mai ivit și de atunci, mai exact semne ale unor posibilități care nu au fost pe deplin exploatare de către nici una dintre părți, căci protocoalele semnate în 2001 și 2002 între partidul de guvernământ și UDMR ar fi fost doveditoare dacă în probleme esențiale semnele se pot transforma în fenomene.

Un posibil conținut al comparației reconcilierii istorice franco-germane cu cea româno-maghiară ar fi faptul că ambele procese s-au construit și sunt construite pe recunoașterea intereselor comune. Modelul reconcilierii istorice româno-maghiare va trebui însă inventat și realizat de către noi, maghiarii și românii.

3. Potrivit speranțelor noastre, aderarea României la NATO se va realiza în viitorul apropiat și poate nu va trebui să așteptăm prea mult până la intrarea celor două țări în UE. Această transformare geopolitică de proporții istorice va contribui cu siguranță la dinamizarea relațiilor româno-maghiare atât la nivelul interstatal, cât și în interiorul statelor, la nivel comunitar. De altfel, partenerii noștri euroatlantici ne-au dat de înțeles într-un mod foarte clar că politica ambelor țări trebuie pusă în slujba consolidării stabilității spațiului lor. Tocmai de aceea ei au salutat fiecare tratat și înțelegere care a servit la apropierea între statul maghiar și cel român, apreciind ca eveniment pozitiv orice convenție de colaborare care s-a născut sau se va naște între parti-

dul român de guvernământ și organizația de apărare a intereselor comunității maghiare din România. Numai că toate acestea rămân fraze goale, lipsite de credit, dacă acordurile sunt destinate vitrinei, nu sunt încărcate de conținut real, capabil să gestioneze problemele reale. Acesta este cel mai important argument politic pentru dinamizarea relațiilor româno-maghiare. Argumentul rămâne însă lipsit de credit, dacă nu dinamizăm relațiile economice, culturale și de altă natură între țările noastre. Cu atât mai mult cu cât avem nevoie unii de alții în aproape orice privință, trebuie să ne completăm, pentru că ambele națiuni s-au format și vor continua să se dezvolte în același spațiu geografic. În urma procesului globalizării, lumea se va transforma lent într-un spațiu unic. Cum ar putea mica noastră zonă să se sustragă acestui proces mondial?

4. Obstacolul dezvoltării mai hotărâte și mai consistente a relațiilor româno-maghiare este faptul că cele două popoare, maghiarii și românii, nu se cunosc îndeajuns, în ciuda conviețuirii lor multisekulare. Ambele popoare trăiesc cu convingerea falsă că îl cunosc pe celălalt, nutriend în același timp o seamă de prejudecăți unii despre alții. Aceste prejudecăți s-au format în urma unor experiențe istorice reale sau presupuse, a unor ofense istorice de fapt mutuale, dar ținute în seamă selectiv, totdeauna numai în evidența uneia dintre părți – și în legătură cu care, din păcate, istoricii ambelor popoare pot aduce nenumărate exemple.

Nu putem șterge trecutul din memoria noastră, dar nici nu este nevoie. Trebuie să ne străduim cu toții să ne rezolvăm treburile comune: politicieni, istorici, profesori, toți oamenii care s-au angajat de partea umanismului, a sistemului de valori european, guvernele și organizațiile civile. Sistemul de învățământ, stabilirea programelor comportă o responsabilitate incredibilă – căci primele trepte și cele mai temeinice ale cunoașterii încep în școală și pentru cei mai mulți acolo se și termină. Un pas uriaș ar însemna predarea limbii celeilalte părți. Procesul de reconciliere istorică a început, iar în acest proces a jucat un rol important și Liga Pro Europa, a cărei activitate o cunosc și o prețuiesc.

A ROMÁN–MAGYAR EGYÜTTMŰKÖDÉS EURÓPAI DIMENZIÓJA

Megtisztelő számomra, hogy azok között tartanak számon, akik elkötelezték magukat a magyar–román közeledés mellett. Annál is inkább megtisztelő felkérésük, mivel tudom, hogy milyen sokat tettek és tesznek Önök a közösségeink közötti baráti viszony megszilárdulásáért.

Örömmel válaszolok tehát a felkérésükre, és nagyon remélem, hogy az Önök által kezdeményezett ankét hozzá fog járulni a kérdéskör tisztázásához.

1. Úgy vélem, hogy a „magyarok” és „románok” túlságosan általános fogalmak, hiszen mind a magyarok, mind a románok között vannak olyanok, akik a két nép közötti közeledés hívei, és vannak olyanok, akik valamilyen partikuláris érdektől vezérelve ellenzik ezt. Ugyanez a helyzet azoknak a politikusoknak az esetében is, akik egy adott időszakban Magyarországot vagy Romániát képviselik akár kormányzati, akár ellenzéki szerepben.

Mind a magyarok, mind a románok többsége azt szeretné, illetve mindkét állam arra törekszik, hogy Magyarország és Románia egyaránt csatlakozzék az euroatlanti struktúrákhoz, csakhogy egyesek – ha reményeim szerint mégoly kevesen is vannak – azt hiszik, hogy ez lehetséges az európai értékrend elfogadása nélkül is. Ez utóbbiak közömbösen vagy olykor ellenségesen viszonyultak és viszonyulnak a magyar–román közeledéshez.

A Ceaușescu-rendszer megdöntése idején és az azt követő első hetekben mind a magyar, mind a román nép döntő többsége őszintén hitte, hogy elhárult minden akadály a két nép egymáshoz való közeledése előtt. 1989 decemberében a romániai magyarok a románokkal együtt tették kockára az életüket, és együtt gyászolták halottaikat Temesváron, Kolozsváron és Marosvásárhelyen, a magyarországi magyarok pedig mintha saját forradalmukat élték volna újra – lelkesedtek és reménykedtek, lehetőségeik szerint támogatták őket. 1989 decemberének végén még egyetlen jóhiszemű magyar vagy román ember sem tudta volna elképzelni, hogy 1990 márciusában „fekete napok” jöhetnek.

Mind a romániai, mind a magyarországi magyarok azt várták, hogy az új romániai demokratikus rendszer rövidesen kielégítheti a romániai magyarok jogos igényeit. A románok nagy részét azonban megdöbbentette a romániai magyarok fellépése, hiszen a „sokoldalúan fejlett szocialista” rendszer elhittette velük: a nemzetiségi kérdés véglegesen „megoldódott”. Ezt a megdöbbenést használták ki azok, akik sohasem gondoltak arra komolyan, hogy elfogadják az európai értékrendet, és a múltból örökölt nacionalizmust meglovalgolván megrontották Romániában a többségi lakosság és a magyar kisebbség közötti viszonyt. Ez természetesen hatást gyakorolt a Magyarország és Románia közötti kapcsolatok alakulására is.

Közel 14 év telt el azóta. A magyarok és románok nagy része megértette, hogy az európai értékrend elfogadása vagy elutasítása legalább annyira fontos,

mint a nemzeti kötelék. Romániában megváltozott a többségi lakosság és a magyar kisebbség közötti viszony. A tabukérdések és kifejezések a napi vita szintjére ereszkedtek, legalábbis az értelmiség egyes köreiben, de a sajtó hasábjain is egyre többször kerülnek terítékre olyan kifejezések, amelyeket eddig sutto-gva mertek használni, mint önkormányzatiság, regionalizmus vagy autonómia.

Szerintem a két közösség, a romániai többségi lakosság és a magyar kisebbség várakozásai a tabuk és bálványok fokozatos hétköznapivá színezése folyamán közeledhetnek egymáshoz. Ez a közeledés pedig előbb-utóbb tükröződik a magyar–román államközi kapcsolatokban is. Ha a magyar közösség teljes mértékben otthon tudja magát érezni Romániában, a magyar–román államközi kapcsolatok is felhőtlené válhatnak. Ehhez adott egy eddig politikai megfontolásokból teljességében ki nem használt intézményrendszer, a kormányközi vegyes bizottságok formájában. Ezek a testületek valós tartalommal megtöltve hordozzák annak lehetőségét, hogy egymás kisebbségeinek védnöki szerepét közösen ellátva valós megoldásokhoz és gyakorlati megvalósulásukhoz hozzájáruljanak

2. Bár jól hangzik, némiképp erőltetett, ha a magyar–román kapcsolatok alakulását a francia–német történelmi megbékéléshez hasonlítjuk. A francia–német szembenállás más természetű volt, mint a magyar–román szembenállás, a francia–német történelmi megbékélés folyamata is más körülmények között zajlott le, mások voltak az indítékok, és más a nemzetközi közeg. A lényeges különbség az, hogy a magyar–román megbékélési folyamatnak elsősorban Románián belül kell megtörténnie. E folyamat legfőbb szereplői tehát nem két állam, hanem egyrészt a román állam és nép, másrészt a romániai magyar közösség. Ez a folyamat már megkezdődött akkor, mikor a romániai magyar közösség reprezentatív képviselői szervezete, az RMDSZ kormányzati szerepet vállalt 1996-ban, és akadtak biztató jelek azóta is, illetve mutatkoztak jelei a lehetőségnek, melyek nem leltek teljes kiaknázásra egyik oldalon sem, hiszen a román kormányzó párt és az RMDSZ által aláírt 2001. és 2002. évi protokollumok ezt a tényt bizonyíthatták volna, ha lényeges kérdésekben a jelek jelenségekké képesek alakulni.

A francia–német, illetve magyar–román történelmi megbékélés összehasonlításának tényleges tartalma talán az, hogy mindkét folyamat a közös érdekek felismerésére épült és épül. De a magyar–román történelmi megbékélés modelljét nekünk, magyaroknak és románoknak kell kitalálnunk, kialakítanunk.

3. Reményeink szerint már a közeljövőben sor kerül Románia NATO-csatlakozására, és a két ország EU-csatlakozására sem kell sokáig várni. E történelmi mértékű geopolitikai átalakulás bizonyára hozzájárul majd a magyar–román kapcsolatok dinamikusabbá válásához mind államközi, mind államon belüli, közösségi szinten. Euroatlanti partnereink elég világosan az értésünkre adták, hogy mindkét ország politikáját térségük stabilitása megszilárdításának szolgálatába állítják. Ezért üdvözöltek minden olyan szerződést és megállapodást, amely a magyar–román államközi közeledést szolgálta, ezért értékelnek pozitív eseményként minden olyan együttműködési megállapodást, amely a román kormányzó párt és a romániai magyar közösség érdekvédelmi

szervezete között jött vagy jön létre. Csakhogy mindez üres frázis, hiteltelen marad, ha a szerződések kirakat számára készülnek, nem töltik meg őket valós tartalommal, amely kezelni képes valós problémákat.

Ez a legfontosabb politikai érv a magyar–román viszony dinamikusabbá tétele mellett. De ez az érv üres frázis, hiteltelen marad, ha nem tesszük dinamikusabbá a két ország közötti gazdasági, kulturális és egyéb kapcsolatokat. Anál is inkább, mivel szinte mindenben egymásra vagyunk utalva, ki kell egészítenünk egymást, hiszen mindkét nemzet ugyanabban a földrajzi térségben alakult ki, és ugyanabban a földrajzi térségben fog tovább fejlődni. A globalizmus folyamatának következtében az egész világ egyetlen térséggé válik lassan, hogyan vonhatná ki magát e nagy folyamat alól a mi kis térségünk?

4. A magyar–román kapcsolatok határozottabb és tartalmasabb fejlődésének legfőbb akadálya az, hogy a sok évszázados egymás mellett élés ellenére a két nép, a magyar és a román nem ismeri egymást eléggé. Mindkét nép abban a tévhitben él, hogy ismeri a másikat, miközben mindkét nép rengeteg előítéletet táplál a másikról. Ezek az előítéletek azoknak a valós vagy vélt történelmi tapasztalatoknak, a valójában kölcsönös, de szelektív módon mindig csak az egyik oldalon számon tartott történelmi sérelmeknek a következtében alakultak ki, amelyekre – sajnos – számtalan példát sorolhatnak fel mindkét nép történései.

A múltat nem törölhetjük ki emlékezetünkől, de nem is szükséges. Közös dolgaink rendezésére kell törekednünk: politikusoknak, történészeknek, tanároknak, minden olyan embernek, aki elkötelezte magát a humanizmus, az európai értékrend mellett, kormányoknak és civil szervezeteknek. Hihetetlen felelősséggel bír az oktatási rendszer, a tananyag meghatározása – hiszen a megismerés első és legalaposabb lépcsőfokai az iskolában kezdődnek, és legtöbbször számára ott is végződnek. Mérföldes lépést jelentene egymás nyelvének oktatása. A történelmi megbékélési folyamat már megindult, és ebben a folyamatban jelentős szerepet játszott a Pro Europa Liga is, melynek tevékenységét nagyra becsülöm.

THE EUROPEAN DIMENSION OF ROMANIAN-HUNGARIAN COOPERATION

I am honored that you consider me one of those who have committed themselves to the cause of developing closer Hungarian-Romanian relations. Even more so, since I know that you have done yourselves and still do a lot for the consolidation of the friendly relations between our communities.

Therefore, I will gladly answer your questions, and indeed hope that the survey you have initiated will contribute to the clarification of the issues raised.

1. I think the notions of “Hungarians” and “Romanians”, as formulated in the questions, are much too general, because among Hungarians as well as among Romanians there are people committed to the approach between the two nations, while some others, led by a certain personal interest, are against it. The situation is the same concerning the politicians who represent Hungary or Romania, whether they are in a leading position, or in opposition.

The majority of Hungarians and Romanians wishes and makes efforts for the integration of both countries in the Euro-Atlantic structures, it's just that certain people – who are hopefully just a few – think that this could be reached without accepting the European values. These are the people who had and still have a hostile attitude toward the Romanian-Hungarian rapprochement.

When the Ceaușescu regime was overthrown and in the following weeks the great majority of Hungarians and of Romanians, too, sincerely believed that the approach of the two people wouldn't meet any difficulty any more. In December 1989 Hungarians living in Romania risked their lives and mourned their dead together with Romanians in Timișoara, Cluj and Târgu Mureș, and Hungarians living in Hungary stood by them, offering help according to their possibilities. At the end of December 1989 not one well-intentioned Romanian or Hungarian would have imagined that the “dark days” of March 1990 would come.

The Hungarians living in Romania as well as those in Hungary expected the new democratic system in Romania to be able to satisfy the justified needs of Hungarians in Romania. But a great part of Romanians were stupefied by the claims of the Hungarians living in Romania, as the “multilaterally developed” socialist regime had convinced them that the problem concerning the nationalities had been definitively “resolved”. It was this astonishment that was used by those who never really wanted to accept the European system of values, and who deteriorated the relations between the majority population and the Hungarian minority by taking advantage of the nationalism inherited from the past. This had an effect, of course, on the evolution of the relations between Hungary and Romania, too.

Almost twelve years have passed since then. The majority of Hungarians and Romanians understood that the acceptance or the refusal of the European values is at least as important as national relationships are. In Romania the relations between the majority population and the Hungarian minority have changed. The problems and the taboo expressions have penetrated the level of everyday discourse, at least in some of the intellectual circles, but also in the press we have more and more often expressions that used to be whispered in the past, such as 'self-government', 'regionalism' or 'autonomy'.

In my opinion the expectations of the two communities, of the majority and of the Hungarian minority, could be closer to each other, as the taboos and idols are gradually becoming common. This closeness will sooner or later be reflected in the Romanian-Hungarian interstate relations too. If the Hungarian community can indeed feel at home in Romania, the Romanian-Hungarian interstate relations can also improve. There is already an institutional system which, out of political reasons, has not been used to the full so far: mixed intergovernmental commissions. Loaded with real content, these organisms have the means to carry out together and reciprocally the role of protectors of their minorities, so as to reach practical solutions.

2. Though it sounds good, comparing the evolution of Romanian-Hungarian relations to the French-German historical reconciliation is quite exaggerated. The French-German opposition was different from the Romanian-Hungarian one, and the process of French-German reconciliation took place in different circumstances, and there were different reasons and another international context. The main difference is that reconciliation must happen first of all inside Romania. Thus the protagonists of this process aren't the two states, but on the one hand the Romanian state and people, and on the other hand the Hungarian community in Romania. This process started already in 1996, when the organization representing the Hungarian community, UDMR, assumed a role inside the government; there have been promising signs since then, more precisely signs of some possibilities that were not entirely exploited by either part, because the protocols signed in 2001 and 2002 between the governing party and UDMR would have shown if in essential issues the signs can be turned into phenomena.

The comparison between the French-German and the Romanian-Hungarian reconciliation could be relevant by taking into consideration the fact that both processes were and are built up on the recognition of common interests. The model of the Romanian-Hungarian historical reconciliation must be conceived and realized by us, Hungarians and Romanians.

3. Hopefully Romania will be soon admitted into NATO, and perhaps we don't have to wait too long for the accession of the two countries in the EU. This geopolitical transformation with a historical impact will certainly contribute to more dynamic Romanian-Hungarian relations both at the state level, and within the states, at the level of communities. Our Euro-Atlantic partners let us understand very clearly that the politics of both countries must be placed at the service of consolidating stability in the region. That is exactly

why they welcome every convention and agreement contributing to the rapprochement of the Romanian and Hungarian states, and appreciate every cooperation agreement between the leading Romanian party and the organization representing the Hungarian minority in Romania. Only all these may be empty phrases lacking credit if the agreements are simply window dressing, and if they lack real content which can manage real problems.

I consider this the main political argument for the viability of the Romanian-Hungarian relations. The argument remains though a discredited slogan if we don't promote economic, cultural and other types of relations between our countries. Since we need each other in almost every respect, we should complement each other, because our nations developed in the same geographical area, and will continue to develop here. Together with the process of globalization the world will become little by little a unified space, how could then our small region stay out of this worldwide process?

4. The impediment in the firm and consistent development of Romanian-Hungarian relations is the fact that in spite of living close to each other for centuries the two nations, Romanians and Hungarians don't know each other enough. Both of them live with the false conviction that they know each other, but in fact they just maintain prejudices about one another. These prejudices were formed by real or supposed historical experiences, by mutual historical offences that are selected by one party's point of view, and unfortunately the historians of both nations are willing to enumerate series of examples for them.

We can't wipe the past from our memory, but there is no need for that. We have to make efforts to resolve our common problems together: politicians, historians, educators, all those people who are engaged in developing humanism, European values, the governments and the civil organizations. The education system, the curricula bear an incredible amount of responsibility – for the first steps and the most solid knowledge begins in school, and for most people it also ends there. A huge step would be represented by the teaching of the other's language. The process of reconciliation has started. The Pro Europe League, which I know and whose activities I appreciate has had an important role in this process.

Mircea GEOANĂ

**IMPORTANȚA MODELULUI FRANCO-GERMAN
PENTRU RECONCILIAREA ROMÂNNO-MAGHIARĂ**

**A FRANCIA-NÉMET MODELL JELENTŐSÉGE
A ROMÁN-MAGYAR MEGBÉKÉLÉS SZEMPONTJÁBÓL**

**THE IMPORTANCE OF THE FRENCH-GERMAN MODEL
FOR THE ROMANIAN-HUNGARIAN RECONCILIATION**

IMPORTANȚA MODELULUI FRANCO-GERMAN PENTRU RECONCILIAREA ROMÂNNO-MAGHIARĂ

*Stimată doamnă,
Stimate domn,*

Vă mulțumesc pentru invitația de a participa la ancheta privind instituționalizarea dialogului româno-maghiar.

Consider că inițiativa comună a celor două organizații neguvernamentale pe care le conduceți, de a identifica repere ale colaborării și apropierii dintre România și Republica Ungară, dintre cele două națiuni, este demnă de interes și sprijin, mai ales în perspectiva organizării unor acțiuni concrete și utile, la care Ministerul Afacerilor Externe al României poate contribui cu expertiză și propuneri.

1. Schimbările politice ireversibile petrecute în anul 1989 în Europa au deschis noi perspective și în relațiile bilaterale româno-ungare. În ceea ce ne privește, considerăm că principalele așteptări privind apropierea dintre cele două națiuni s-au concretizat. Tratatul de înțelegere, cooperare și bună vecinătate între România și Republica Ungară (Timișoara, 16 septembrie 1996), semnat la nivel de prim-miniștri, a proiectat raporturile dintre cele două țări în spiritul european al toleranței și reconcilierii, al respectului față de valorile democrației și umanismului. Bazele relațiilor bilaterale sunt statuate prin normele de conduită în domeniul relevante pentru apropierea între cele două națiuni, prin exprimarea voinței politice de sprijinire reciprocă în eforturile de integrare în structurile europene și euroatlantice, prin prevederile referitoare la respectarea inviolabilității frontierei comune și a integrității teritoriale (inclusiv renunțarea la astfel de pretenții în viitor), prin abordarea modernă a problematicii drepturilor omului, a persoanelor aparținând minorităților naționale, în strânsă legătură cu valorile fundamentale ale societăților civile ale celor două țări, respectiv democrația, umanismul și statul de drept.

Gradul de concretizare a așteptărilor minorității române din Ungaria și a celor ale minorității maghiare din România este relevat de recente documente semnate la nivel înalt: „Protocolul celei de-a IV-a reuniuni a comitetului de specialitate pentru colaborare în problemele minorităților naționale din cadrul Comisiei Mixte Interguvernamentale de Colaborare și Parteneriat Activ dintre România și Republica Ungară” (19 octombrie 2001), „Memorandumul de Înțelegere între Guvernul României și Guvernul Republicii Ungare privind Legea maghiarilor din statele vecine Ungariei și chestiuni legate de cooperarea bilaterală” (Budapesta, 22 decembrie 2001), precum și de „Protocolul privind colaborarea între Partidul Social Democrat și Uniunea Democrată Maghiară din România” (29 ianuarie 2002).

Este important de menționat că la analiza înțelegerilor de colaborare pe 2001 și 2002 între PSD și UDMR (Seminarul „Participarea minorităților naționale și consolidarea democrației”, Predeal, 22–23 februarie 2002), participanții au constatat că dialogul și colaborarea dezvoltate în perioada de după 1989 între UDMR și partidele politice din România, precum și asumarea de către UDMR a unui rol la guvernare, participarea activă la luarea deciziilor politice, au avut o influență semnificativă asupra relațiilor interetnice, atât în România, cât și în întreaga regiune.

2. Este cunoscut că reconcilierea istorică româno-ungară a avut la bază modelul franco-german.

Printr-un protocol suplimentar la Tratatul de la Élysée din 1963 – semnat de cancelarul Konrad Adenauer și președintele Charles de Gaulle – au fost înființate, în 1988, comisii mixte, pentru a facilita cooperarea în domeniile apărării și securității, economic și fiscal, mediu și cultură.

În mod asemănător, Tratatul de bază româno-ungar – etapă importantă a procesului de reconciliere între România și Ungaria și de integrare a celor două țări în structurile euro-atlantice – conține prevederi referitoare la adâncirea și diversificarea cooperării în diverse domenii de interes reciproc, inclusiv prin convenirea unor mecanisme de consultări periodice la diverse niveluri. Principalul mecanism de acest fel este Comisia Mixtă Interguvernamentală de Cooperare și Parteneriat Activ între Guvernul României și Guvernul Republicii Ungare, creată în 1997. În declarația finală adoptată cu ocazia celei de-a IV-a reuniuni în plen (Budapesta, 18 februarie 2002), părțile își manifestă satisfacția pentru faptul că în această perioadă relațiile româno-ungare prezintă un progres fără precedent și declară că scopul parteneriatului activ dintre ele este crearea și menținerea unei atmosfere de cooperare și a unei relații de încredere, destinată stimulării apropierii celor două state, celor două popoare, organizațiilor neguvernamentale și factorilor economici.

Ca și în cazul Franței și Germaniei, relațiile puternice între România și Republica Ungară sunt văzute ca un motor al integrării europene, ca un nucleu de pace și stabilitate în Europa Centrală.

3. Potrivit „Programului de guvernare pe perioada 2001–2004”, politica externă își propune să orienteze eforturile României, în mod pragmatic și eficient, spre realizarea intereselor naționale și consolidarea stabilității și securității în spațiul euroatlantic. Deși orientările de politică externă se bucură de sprijinul majorității populației și al tuturor forțelor politice parlamentare, apreciem că este necesară o dinamică mai puternică a relațiilor româno-ungare, cu prioritate în plan economic. Menținerea stabilității politice din țara noastră, necesitatea îndeplinirii criteriilor de aderare la NATO și UE, urgentarea reformei politice și instituționale, continuarea procesului de decentralizare, accelerarea privatizării și dezvoltarea infrastructurii în toate zonele țării, soluționarea problemelor proprietății, asigurarea stabilității sociale, îmbunătățirea relațiilor dintre majoritate și minoritățile naționale sunt, considerăm, argumente în favoarea unei dinamici mai puternice a relațiilor româno-ungare în această eră a globalizării.

Argumentele menționate mai sus sunt invocate și în „Protocolul privind colaborarea între Partidul Social Democrat și Uniunea Democrată Maghiară din România în anul 2002”.

Considerăm că un plus de calitate și eficiență se poate obține prin promovarea interesului economic al României în politica externă.

În ceea ce privește preocuparea pentru dezvoltarea și menținerea identității etnice, culturale, lingvistice și religioase a persoanelor aparținând minorității române din Ungaria, este necesară – ca de altfel în cazul tuturor comunităților românești din afara granițelor – investirea acestui „capital” într-un viitor mai bun pentru națiunea română în ansamblul ei. Pe această linie, Memorandumul de Înțelegere semnat la Budapesta, la 22 decembrie 2001, stabilește condițiile în care se va aplica Legea maghiarilor din statele vecine Ungariei în privința cetățenilor români.

Este important de menționat, în acest context, că la data de 1 februarie 2002 guvernul ungar a stabilit printr-o hotărâre termene concrete pentru punerea în aplicare a recomandărilor Comitetului de Colaborare pentru Minorități al Comisiei Mixte Interguvernamentale.

4. Principalele aspecte perfectibile și inițiative dobândesc sens în intensificarea schimburilor culturale (la nivel de ministere, centre culturale, colaborare între localități înfrățite), în stimularea turismului (demers deja demarat prin organizarea biroului de turism al României la Budapesta).

Veți fi de acord, desigur, că impedimentele în calea dezvoltării mai dinamice, mai consistente a relațiilor româno-ungare pot fi evitate prin prevenirea și combaterea manifestărilor bazate pe ideologii extremiste, a instigărilor de orice natură la adresa minorităților naționale, etnice și religioase.

Cu speranța că răspunsurile de mai sus vor contribui la succesul anchetei dumneavoastră pe tema instituționalizării dialogului româno-maghiar, vă rog să primiți asigurarea înaltei mele considerații.

Mircea Geoană
Ministrul Afacerilor Externe
București, 11 martie 2002

A FRANCIA–NÉMET MODELL JELENTŐSÉGE A ROMÁN–MAGYAR MEGBÉKÉLÉS SZEMPONTJÁBÓL

*Tisztelt Asszonyom,
Tisztelt Uram,*

Köszönöm felkérésüket, hogy részt vegyek a román–magyar párbeszéd intézményesítésére vonatkozó körkérdésük megválaszolásában.

Úgy vélem, hogy az Önök által vezetett két civil szervezet közös kezdeményezése az együttműködés és a közeledés támpontjainak megállapítására Románia és a Magyar Köztársaság, a két nemzet, a román és a magyar között, méltó az érdeklődésre és a támogatásra, különösképpen egyes konkrét és hasznos akciók megszervezése szempontjából, melyhez Románia Külügyminisztériuma szakértői véleményezéssel és javaslatokkal járulhat hozzá.

1. A visszafordíthatatlan 1989-es európai politikai változások új távlatokat nyitottak a kétoldalú román–magyar kapcsolatok terén is. Ami minket illet, úgy véljük, hogy a két nemzet közeledésére vonatkozó legfontosabb elvárások megvalósultak. A Románia és a Magyar Köztársaság között miniszterelnöki szinten aláírt egyetértési, együttműködési és jószomszédsgági szerződés (Temesvár, 1996. szeptember 16.) az európai tolerancia és megbékélés, a demokrácia és a humanizmus értékei iránti tisztelet szellemében határozta meg a két ország kapcsolatát. A kétoldalú kapcsolatok alapjait magatartásnormák határozzák meg a két nemzet közeledése számára fontos területeken; ezenkívül meghatározza őket a politikai akarat kinyilvánítása az európai és euroatlanti struktúrákba való integrálódást szolgáló erőfeszítések kölcsönös támogatása kérdésében, a közös határok és a területi épség sérthetlenségére vonatkozó előírások tiszteletben tartása (beleértve az ilyenfajta jövőbeli követelésekről való lemondást is), az emberi jogok, a nemzeti kisebbséghez tartozó egyének jogai kérdésének korszerű megközelítése szoros összefüggésben a két ország civil társadalmának alapvető értékeivel, azaz a demokráciával, a humanizmussal és a jogállamisággal.

A magyarországi román és a romániai magyar kisebbség elvárásainak megvalósítási fokát tükrözik a közelmúltban magas szinten aláírt dokumentumok: „A Románia és a Magyar Köztársaság közötti együttműködést és aktív partnerséget előirányzó kormányközi vegyes bizottság kisebbségi szakbizottsága IV. ülésének jegyzőkönyve” (2001. október 19.), „A Románia és a Magyar Köztársaság kormánya között a szomszédos államokban élő magyarokról szóló törvényről és a kétoldalú együttműködés egyéb kérdéseiről szóló egyetértési nyilatkozat” (Budapest, 2001. december 22.), valamint „A Szociáldemokrata Párt és a Romániai Magyar Demokrata Szövetség közötti együttműködésről szóló egyezmény” (2002. január 29.).

Meg kell említenünk, hogy a PSD és az RMDSZ közti 2001-es és 2002-es együttműködési egyezmény elemzése alkalmából, a 2002. február 22–23-án, Predealon megtartott „A nemzeti kisebbségek hozzájárulása a demokrácia megszilárdításához” című szemináriumon a résztvevők megállapították, hogy a '89 utáni időszakban az RMDSZ és a politikai pártok közötti párbeszéd és együttműködés, valamint az RMDSZ kormányzati szerepvállalása, a politikai döntéshozásban való tevékeny részvétele mind Romániában, mind az egész régióban jelentős hatással volt az interetnikai kapcsolatokra.

2. Ismert tény, hogy a román–magyar történelmi megbékélés alapjául a francia–német modell szolgált. Az 1963-ban Konrad Adenauer kancellár és Charles de Gaulle elnök által az Élysée-palotában aláírt szerződés egyik kiegészítő pontja értelmében 1988-ban vegyes bizottságok jöttek létre az együttműködés megkönnyítése végett a védelem és a biztonság, a gazdaság és a pénzügy, a környezetvédelem és a művelődés terén. Hasonlóképpen a Románia és Magyarország közti megbékélés és a két ország euroatlanti integrációjának folyamatában fontos állomást jelentő Román–Magyar Alapszerződés is tartalmaz az együttműködés elmélyítését és kiszélesítését célzó előírásokat a különböző, kölcsönös érdeklődésre számot tartó területeken, beleértve a különböző szinteken megtartandó időszakos konzultációk mechanizmusára vonatkozó megegyezéseket is. A legjelentősebb ilyen jellegű mechanizmus az 1997-ben Románia kormánya és a Magyar Köztársaság kormánya között létrehozott együttműködési és aktív partnerségi kormányközi vegyes bizottság. Ennek a Budapesten, 2002. február 18-án tartott IV. Plenáris Értekezletén megfogalmazott zárónyilatkozata szerint a felek meglegedésüket fejezik ki, hogy az elmúlt időszakban a román–magyar kapcsolatok precedens nélküli fejlődésen mentek át, és kijelentik, hogy az aktív partnerkapcsolat célja a két állam, a két nép, a civil szervezetek és a gazdasági tényezők közeledésének serkentését elősegítő együttműködési és bizalmi viszony létrehozása és fenntartása.

Franciaországhoz és Németországhoz hasonlóan a Románia és a Magyar Köztársaság közötti erős kapcsolatokat is úgy tekintik, mint az európai integráció egyik motorját, Közép-Európa béke- és stabilitási magját.

3. „A 2001–2004-es időszak kormányzási programja”-nak értelmében a külpolitika célja, hogy Románia erőfeszítéseit pragmatikusan és hatékonyan a nemzeti érdekek megvalósítása és az euroatlanti térség stabilitásának és biztonságának konszolidálása felé irányítsa. Bár külpolitikánk irányvonalával a lakosság többsége és valamennyi parlamenti politikai erő egyetért, úgy véljük, hogy – különösen a gazdaság terén – szükség van a román–magyar kapcsolatok nagyobb fokú dinamizálására. A politikai stabilitás fenntartása országunkban, a NATO-hoz és az EU-hoz való csatlakozási kritériumok teljesítésének szükségessége, a politikai és intézményi reformok sürgőssége, a decentralizálási folyamat folytatása, a privatizálás felgyorsítása és az infrastruktúra fejlesztése az ország minden vidékén, a tulajdonkérdés megoldása, a társadalmi stabilitás biztosítása, a többség és a nemzeti kisebbségek közti kapcsolatok javítása a globalizálásnak ebben a korszakában mind megannyi érv a román–magyar viszony nagyobb dinamizálása mellett.

A felsorolt érvekre hivatkozik „A Szociáldemokrata Párt és a Romániai Magyar Demokrata Szövetség 2002-es együttműködési protokolluma” is.

Úgy véljük, hogy a hatékonyság és a minőség szintjét növelni lehet Románia gazdasági érdekeinek a külpolitikában való érvényesítése útján.

Ami a magyarországi román kisebbséghez tartozó személyek etnikai, kulturális, nyelvi és vallási önazonosságának megóvása és fejlesztése érdekében történő gondoskodást illeti, ezt a „tökét” – mint valamennyi határon túl élő román közösség esetében – a román nemzet egészének jobb jövőjébe kell befektetni. A 2001. december 22-én Budapesten aláírt „Egyetértési Memorandum” leszögezi azokat a feltételeket, amelyek között a Magyarországgal szomszédos államokban élő magyarokról szóló törvény a román állampolgárok esetében végrehajtható.

Itt meg kell jegyeznünk, hogy a magyar kormány 2002. február 1-én határozatban rögzítette azokat a határidőket, amelyekig a kormányközi vegyes bizottság kisebbségügyi szakbizottsága ajánlásait végre kell hajtani.

4. A tökéletesítés és a kezdeményezés főbb szempontjai a kulturális cserének a minisztériumok, kulturális központok, testvérvárosok együttműködése szintjén való növelésében, az idegenforgalom serkentésében (amely már megkezdődött Románia budapesti idegenforgalmi irodájának megnyitásával) valósulnak meg.

Kétségtelenül egyet fognak érteni velem abban, hogy a román–magyar kapcsolatok dinamikusabb, tartalmasabb fejlődése útjában álló akadályok legyőzhetők a szélsőséges ideológiákra épülő megnyilvánulások, a nemzeti, etnikai és vallási kisebbségek elleni mindenfajta uszítások megelőzésével és leküzdésével.

Annak reményében, hogy fenti válaszaim hozzá fognak járulni a román–magyar párbeszéd intézményesítését célzó körkérdeésük sikeréhez, fogadják, kérem, őszinte elismerésemet.

Mircea Geoană
Külgyminiszter
Bukarest, 2002. március 11.

THE IMPORTANCE OF THE FRENCH-GERMAN MODEL FOR THE ROMANIAN-HUNGARIAN RECONCILIATION

Dear Madam,

Dear Sir,

Thank you for the invitation to participate in the survey regarding the institutionalization of the Romanian-Hungarian dialogue.

I believe that the common initiative of the two non-governmental organizations that you lead, namely to identify the points of reference in the collaboration and development of closer relationships between Romania and the Republic of Hungary, between the two nations, is worthy of interest and support, especially from the perspective of organizing concrete and useful actions to which the Romanian Ministry of Foreign Affairs can contribute with expertise and recommendations.

1. The irreversible political changes that occurred in Europe in 1989 opened new perspectives for the bilateral Romanian-Hungarian relations. In our opinion, the major expectations regarding the development of a closer relationship between the two nations have been met. The “Treaty of Understanding, Cooperation and Good Neighborhood” between Romania and the Republic of Hungary (Timișoara, September 16, 1996), signed by the Prime Ministers, outlined the relations between the two countries in the European spirit of tolerance and reconciliation, respect for the values of democracy and humanism. The bases of the bilateral relations are defined through the norms of conduct in domains that are relevant for the close relations between the two nations, through the expression of the political will of mutual support in the efforts of integration in the European and Euro-Atlantic structures, through the provisions concerning observance of the inviolability of the common border and territorial integrity (including renouncing any such claims in the future), through the modern approach to the issue of human rights of persons belonging to the national minorities, in close relation with the fundamental values of the civil societies in the two countries, democracy, humanism and the rule of law.

The extent to which the expectations of the Romanian minority in Hungary and of the Hungarian minority in Romania have been met is revealed in the documents signed at the recent summit: “Protocol of the 4th reunion of the special committee for collaboration in the issues of national minorities within the Mixed Inter-Governmental Commission for Collaboration and Active Partnership between Romania and the Republic of Hungary” (October 19, 2001), “Memorandum of Agreement between the Government of Romania and the Government of the Republic of Hungary regarding the Law of Hungarians living in Hungary’s neighbor states and issues connected to bilat-

eral cooperation” (Budapest, December 22, 2001), as well as the “Protocol regarding the collaboration between the Social Democrat Party and the Democratic Alliance of Hungarians in Romania” (January 29, 2002).

It is important to mention that upon the analysis of the agreement of collaboration for 2001 and 2002 between PSD and UDMR (the seminar entitled “Participation of the national minorities and consolidation of democracy”, Predeal, February 22–23, 2002), the participants found that the dialog and collaboration developed in the period after 1989 between UDMR and the Romanian political parties, as well as the fact that UDMR undertook to participate in the government, and to participate actively in political decision-making, have had a significant influence on interethnic relations, both in Romania and in the entire region.

2. It is known that the historical Romanian-Hungarian reconciliation was based on the Franco-German model.

Through a supplementary protocol to the Élysée Treaty of 1963 – signed by Chancellor Konrad Adenauer and President Charles de Gaulle – in 1988 a mixed commission was set up to facilitate cooperation in the field of defense and security, economy and taxation, environment and culture.

Similarly, the basic Romanian-Hungarian Treaty – an important step in the reconciliation process between Romania and Hungary and in the integration of the two countries in the Euro-Atlantic structures – contains provisions concerning the depth and diversification of cooperation in different domains of mutual interest, including the agreement to convene periodical consultative mechanisms at various levels. The main mechanism of this type is the Mixed Inter-Governmental Commission for Collaboration and Active Partnership between Romania and the Republic of Hungary, set up in 1997. In the final declaration adopted in a plenary session on the occasion of the 4th reunion (Budapest, February 18, 2002), the parties expressed their satisfaction with the fact that in this period the Romanian-Hungarian relations had made unprecedented progress and declared that the aim of the active partnership between them is to create and maintain an atmosphere of cooperation and relations of trust, meant to stimulate the development of closer relationships between the two states, the two peoples, non-governmental organizations and economic factors.

Like in the case of France and Germany, the strong relations between Romania and the Republic of Hungary are looked upon as the engine of European integration, like a nucleus of peace and stability in Central Europe.

3. According to the “Government’s program for 2001-2004”, foreign policy aims to orientate the efforts of Romania, pragmatically and efficiently, toward the achievement of national interests and the consolidation of stability and security in the Euro-Atlantic space. Although the orientations in foreign policy have the support of the majority of the population and of all the parliamentary political forces, we appreciate that a more powerful dynamics of the Romanian-Hungarian relations is needed, especially in the economic field. Maintenance of political stability in our country, the need to meet the

criteria set by NATO and the EU for accession, the more rapid evolution of the political and institutional reform, the continuation of the decentralization process, the acceleration of privatization and the development of infrastructure in all the regions of the country, the resolution of the issue of property, guaranteeing social stability, the improvement of the relations between the majority and national minorities are, in our opinion, arguments for increased dynamics in the Romanian-Hungarian relations in this era of globalization.

The arguments mentioned above are also invoked in the “Protocol of the collaboration between the Social Democrat Party and the Democratic Alliance of Hungarians in Romania for 2002”.

Additional quality and efficiency could be obtained, in our opinion, from the promotion of Romania’s economic interest in its foreign policy.

As concerns the preoccupation for the development and preservation of ethnic, cultural, linguistic and religious identity of the people belonging to the Romanian minority in Hungary, it is necessary – like in the case of all the Romanian communities abroad – to invest this ‘capital’ in a better future for the Romanian nation in its entirety. Along this line, the Memorandum of Agreement signed in Budapest on 22 December 2001 establishes the conditions in which the Law for Hungarians in Hungary’s neighbor countries will be applied for Romanian citizens.

It is important to point out, in this context, that on February 1, 2002, the government of Hungary decided on concrete terms for the application of the recommendations of the Committee of Collaboration for Minorities of the Mixed Inter-Governmental Commission.

4. The main perfectible aspects and initiatives gain meaning in the intensification of cultural exchanges (at the ministerial levels, in cultural centers, in twin towns), in the stimulation of tourism (which has already been started through the setting up of Romania’s tourism agency in Budapest).

You will certainly agree that the barriers to a more dynamic and more consistent development of the Romanian-Hungarian relations can be avoided by the prevention and combat of manifestations based on extremist ideologies, of instigations of any nature against national, ethnic and religious minorities.

In the hope that the above answers will contribute to the success of your survey on the topic of institutionalization of the Romanian-Hungarian dialog, please accept my highest consideration.

Mircea Geoană
Minister of Foreign Affairs
Bucharest, March 11, 2002

István HALLER

DESPRE O RECONCILIERE POLITICĂ ROMÂNNO-MAGHIARĂ

A ROMÁN–MAGYAR MEGBÉKÉLÉS
POLITIKAI FELTÉTELEIRŐL

ABOUT A POLITICAL RECONCILIATION
BETWEEN ROMANIANS AND HUNGARIANS

DESPRE O RECONCILIERE POLITICĂ ROMÂNNO-MAGHIARĂ

Să începem cu așa-numitul exemplu istoric al reconcilierii istorice dintre Franța și Germania (întrebarea nr. 2). De ce era nevoie ca acest lucru să se întâmple?

1. Mentalitatea colectivă¹

Expansiunea germană (economică, științifică, culturală, politică) din secolul al XIX-lea a generat frustrări la francezi. O frustrare asemănătoare s-a creat la germani ca urmare a pierderii celor două războaie și a unei părți din teritoriile lor.

2. Momentul istoric

După cel de-al doilea război mondial, Franța e de partea învingătorilor, iar Germania de cea a învingșilor. Europa este în ruine.

3. Interesul comun

America a ieșit din război cu pierderi infime. Economia țării este puternică, există deci pericolul ca Europa de Vest să se găsească într-o situație aservită. Crearea unui pol opus eficient este imposibilă fără unificarea intereselor economice ale Germaniei și Franței.

4. Primul pas

În situația dată, Franța a făcut un gest de importanță istorică: i-a propus Germaniei o înțelegere, care a fost capabilă să relanseze economia germană pe termen scurt, iar pe termen lung să garanteze că economia franceză nu va pierde competiția.

5. Protagonistii reconcilierii istorice

În ciuda faptului că o cunoaștere a acestei problematice poate avea o importanță cheie, nu dispun de informații corespunzătoare despre ea. A fost sau nu important că Robert Schuman, ministrul de externe francez de origine germană, și-a asumat un rol în această reconciliere? Cum l-au apreciat contemporanii lui germani și francezi? Au văzut oare în el un francez de origine germană sau numai un reprezentant, un funcționar al statului francez? Ar fi bine dacă am putea vedea mai clar fundalul acestor întrebări.

Care este situația în ceea ce privește relațiile româno-maghiare?

1. Mentalitatea colectivă

În mentalitatea maghiară, afirmația „noi suntem cei mai buni în zonă”²

¹ Prin mentalitate colectivă definesc acele mentalități individuale care sunt caracteristice majorității.

² Este destul să ne referim la afirmațiile în acest sens ale lui Viktor Orbán, cu privire la aderarea la Uniunea Europeană, în pofida faptului că o bună parte a analiștilor internaționali văd Slovenia mult mai dezvoltată, lucru despre care însă nu se vorbește în presa maghiară. Sau să ne referim la faptul că Partidul Socialist a cerut socoteală actualului guvern, pentru că nu a obținut o poziție privilegiată pentru Ungaria față de celelalte țări candidate.

este un mit secular. La care se adaugă o mentalitate de victimă, cu referire la războaiele pierdute.

Mentalitatea colectivă românească se caracterizează printr-un paralelism ciudat: pe de o parte subaprecierea de sine, pe de altă parte teama de diversitate (care rezultă din această subapreciere). Naționalismul lor nu-și are rădăcinile în „cât de formidabili suntem”, ci în faptul că „suntem incapabili de a acționa și, prin urmare, suntem vulnerabili față de alții”.

2. Momentul istoric

A existat un moment istoric în decembrie 1989, când s-ar fi putut elimina numeroase obsesii înrădăcinate în trecut. Când românii au simțit o oarecare stimă față de maghiari, care au contribuit la izbucnirea revoluției, și la fel au simțit și maghiarii, dat fiind că românii au fost solidari cu un preot maghiar, iar prin jertfa lor a putut fi înlăturat, în sfârșit, comunismul.

Securitatea însă a avut grijă ca acest moment istoric favorabil să se transforme rapid într-unul defavorabil.

3. Interesul comun

După 1989, statele care au scăpat de sub dictatură nu au urmărit crearea în Europa de Est, prin solidaritate reciprocă, a unui puternic pol economic opus față de economia occidentală, care ar fi consolidat relațiile dintre state; ele au urmărit mai degrabă să ajungă cât mai repede cu puțință de cealaltă parte a Cortinei de Fier, indiferent dacă țărilor vecine le reușește sau nu acest lucru³.

Care ar putea fi interesele încurajatoare pentru apropiere? (Întrebarea nr. 1). Așteptarea Ungariei este îmbunătățirea situației maghiarilor din România⁴, ceea ce România consideră ca o „intervenție în treburile interne”, în timp ce ea așteaptă tocmai ca Ungaria să se abțină de la acest lucru. Nici Ungaria, nici România nu consideră ca o problemă importantă construirea unor relații economice strânse între cele două țări. Ambele state încearcă să-și întărească legăturile cu occidentul, în competiție cu celălalt stat.

În ultima perioadă, România a acceptat satisfacerea parțială a solicitărilor Ungariei, ea așteptând în schimb sprijinul Ungariei în procesul integrării europene⁵. Se pare că a fost găsit interesul comun. Ne temem că această situație se va menține doar până când va ieși la iveală că opinia Ungariei nu

³ Au fost create unele organizații, cum ar fi Grupul celor patru de la Visegrád sau CEFTA, însă mai mult sub presiune exterioară decât din inițiativă internă și, mai cu seamă, din convingere.

⁴ Ungaria poate considera că România satisface în mare parte așteptările sale, situația îmbunătățindu-se treptat.

⁵ România nu poate considera deocamdată că așteptările sale au fost împlinite, deoarece statutul ei de membră NATO nu a depășit încă stadiul promisiunilor, iar în ceea ce privește Uniunea Europeană, apropierea de aceasta a fost posibilă doar datorită unui raport de țară puțin mai pozitiv. Așteptările sale, ca Ungaria să nu mai considere România ca parte din sfera ei de influență, nu s-au realizat nici ele. Ajunge să ne gândim doar la afirmația lui Viktor Orbán legată de extinderea „spațiului vital maghiar” (sic!) dincolo de graniță.

are o pondere prea mare în balanță (mai ales dacă continuă deplasarea spre dreapta a guvernului ungar⁶) și că rezolvarea chestiunii romilor devine mult mai importantă pentru Occident decât ameliorarea situației maghiarilor.

Integrarea europeană este doar în aparență un interes comun. De fapt, ea este interesul propriu al fiecărui stat în parte. Cel care va intra mai repede în Uniunea Europeană va avea o poziție mai avantajoasă în viitor. Va beneficia de mai mult sprijin, economia sa se va dezvolta mai repede. Astfel se va realiza exact contrariul celor ce au influențat într-un mod atât de pozitiv relația franco-germană.

4. Protagonisții reconcilierii istorice

Nu se poate imagina o reconciliere istorică între două state fără implicarea conducerii politice a statelor în cauză. Ea poate avea însă loc între două comunități. În acest caz societatea civilă poate fi capabilă să-și asume⁷ realizarea reconcilierii și să o ducă la bun sfârșit. Cercul participanților trebuie să fie lărgit treptat, pentru ca reconcilierea să nu se realizeze doar în interiorul unui anumit grup, ci în cadrul întregii societăți. În momentul actual există „atelieri” (ca de exemplu „Provincia”), cercuri restrânse de oameni care se cunosc. Există o „elită” care încearcă o promovare activă a reconcilierii și există o masă pasivă foarte largă, care nu are nimic împotriva reconcilierii, însă, pe de o parte, nu are un contact informațional cu elita, iar pe de altă parte, este imposibilă neutralizarea cu destulă eficacitate a grupurilor al căror interes este să dăuneze relațiilor⁸.

Răspunsuri scurte la întrebări

1. În ciuda faptului că acest lucru nu a fost conștientizat de către societate, cea mai mare parte a așteptărilor părții maghiare s-au împlinit, iar cele încă nerealizate pot să-și găsească soluțiile în viitorul apropiat. Așteptările părții române s-au realizat într-o măsură mai mică și nu se vor putea împlini decât într-o perspectivă mult mai îndepărtată.

⁶ Între timp au intervenit alegeri parlamentare în Ungaria, în momentul de față la guvernare se află Partidul Socialist în alianță cu partidul liberal Uniunea Democraților Liberi.

⁷ Acest lucru s-a și întâmplat, din 1990 încoace au luat ființă nenumărate inițiative civile în acest domeniu. Sunt binecunoscute acțiunile promovate de Liga PRO EUROPA în sensul reconcilierii.

⁸ Dacă activitatea elitei se rezumă la dispute cu grupuri dușmănoase (ceea ce se întâmplă zi de zi), atunci se petrece exact ceea ce aceste grupuri urmăresc: se confruntă ideologiile ireconciliabile, receptive, incapabile de a se apropia și consuma energii. Scopul ar trebui să fie activizarea maselor pasive, sau cel puțin capabile de recepție. Probabil este mai ușor să convingi o mână de politicieni să voteze o lege, efectele pe termen lung însă nu se pot compara. Bineînțeles, populismul naționalist se află într-o situație mai ușoară, deoarece poate oricând să furnizeze răspunsuri simple, pe înțelesul tuturor, la întrebări complexe.

2. Reconcilierea româno-maghiară trebuie construită pe altfel de baze, deoarece factorii care o influențează sunt diferiți de cei ai reconcilierii franco-germane.

3. Argumente politice: în lipsa reconcilierii, societatea ar putea să deranjeze în direcția extremelor. Argumente economice: a) fără o siguranță politică, economia nu se poate dezvolta; b) investițiile maghiare pot fi importante pentru România; c) piața românească poate fi importantă pentru Ungaria. Argumente culturale: o cultură este cu atât mai bogată cu cât se folosește de mai multe surse, cu cât e mai colorată. Toate acestea nu prea au nimic în comun cu transformările geopolitice de mărime istorică, argumentele rămânând valabile și în lipsa acestor procese.

4. Mentalitatea colectivă. Nepriceperea politicianilor. Izolarea elitei, lipsa de cooperare cu societatea în sensul mai larg în cadrul acestui proces. Evaluarea nesatisfăcătoare a rezultatelor obținute.

Câteva idei în legătură cu inițiativele care ajută la accelerarea acestui proces:

A. Trebuie să ne uităm mai bine dacă nu există în jurul nostru un model de reconciliere, care ar fi mai ușor de adaptat relațiilor româno-maghiare decât reconcilierea franco-germană. Din schimbarea modelului ar putea rezulta o schimbare de paradigmă. De exemplu: se știe foarte puțin despre lipsa conflictelor între Suedia și fosta ei „proprietate”, Finlanda.

B. Reconcilierea trebuie să fie promovată în două sensuri: „de sus în jos” și „de jos în sus”, analizând care ar fi modalitatea de reconciliere mai apropiată de posibilități: reconcilierea între Ungaria și România sau, eventual, reconcilierea celor două comunități din România (care, implicit, va conduce mai târziu la „marea reconciliere”).

C. Domeniul intereselor nu a fost explorat îndeajuns. Cine ce vinde, cine ce cumpără? Aceasta este o întrebare cheie.

D. Sunt multe de făcut în domeniul schimbării mentalităților.

E. Competența și poziția politicianilor continuă să fie critică. Este imposibilă lansarea unor programe de învățare, dat fiind că politicienii din România, în afară de câteva excepții dar indiferent de culoare politică, „știu totul mai bine”⁹. Trebuie să găsim calea pentru a remedia această problemă.

F. Cercul participanților la reconcilierea istorică trebuie lărgit, societatea trebuie să ia parte la acest proces.

⁹ Problema nu este faptul că își urmăresc propriile interese și iau decizii corespunzătoare acestora, ci faptul că nu-și cunosc interesele pe termen lung, nu prevăd consecințele deciziilor pe care le iau.

A ROMÁN–MAGYAR MEGBÉKÉLÉS POLITIKAI FELTÉTELEIRŐL

Kezdjük a úgynevezett történelmi példával, a francia–német történelmi megbékéléssel (2. kérdés). Mi kellett ahhoz, hogy ez megtörténjen?

1. Kollektív mentalitás¹⁰

A XIX. századi német (gazdasági, tudományos, kulturális, politikai) térhódítás frusztrációt keltett a franciákban. Hasonló frusztrációt eredményezett a németekben a két világháború és területeik egy részének elvesztése.

2. Történelmi pillanat

A második világháború után. Franciaország a győztesek, Németország a vesztesek oldalán. Európa romokban.

3. Közös érdek

Amerika minimális veszteséggel vészelt át a világháborút. Gazdasága erős, fennállt a veszély, hogy Nyugat-Európa kiszolgáltatott helyzetbe kerül. Egy hatásos ellenpólus felállítása lehetetlen a német és a francia gazdasági érdekek egyesítése nélkül.

4. Az első lépés

Az adott helyzetben Franciaország történelmi jelentőségű gesztust tett: olyan egyezséget javasolt Németországnak, mely rövid távon fellendíthette a német gazdaságot, hosszú távon biztosíthatta, hogy a francia gazdaság nem marad alul a versenyben.

5. A történelmi megbékélés szereplői

Annak ellenére, hogy e kérdéskör ismerete kulcsfontosságú lehet, nincsenek erre vonatkozóan megfelelő információim. Számított-e az, hogy a megbékélésben Robert Schumann német származású francia külügyminiszter vállalt szerepet, vagy nem? Hogyan ítélték őt meg német és francia kortársai? Láttak-e benne német származású franciát, vagy csak a francia állam képviselőjét, funkcionáriusát? Jó lenne betekintést nyerni mindennek a hátterébe.

Mi a helyzet a román–magyar kapcsolatot illetően?

1. Kollektív mentalitás

A magyar mentalitásban évszázados mítosza van „a térségben mi vagyunk a legjobbak”¹¹ kijelentésnek. Ehhez egy áldozat-mentalitás társul, a veszített világháborúkkal kapcsolatosan.

¹⁰ Kollektív mentalitásként értelmezem az egyéni mentalitások közül azokat, melyek a többségre jellemzőek.

¹¹ Elegendő Orbán Viktor ilyen jellegű kijelentéseire utalni, amikor az európai uniós csatlakozásról van szó, annak ellenére, hogy nemzetközi elemzők jó része például Szlovéniát fejlettebbnek látja, de erről a magyar sajtóban egy szó sem esik. Vagy arra, hogy a Szocialista Párt azt kérte számon a jelenlegi kormánytól, miért nem ért el kedvezményezett pozíciót Magyarország számára a többi tagjelölt országgal szemben.

A román kollektív mentalitásra furcsa kettősség jellemző: egyrészt az önleértékelés, másrészt (az ebből fakadó) félelem a mássággal szemben. A nacionalizmus nem abban gyökerezik, hogy „milyen nagyszerűek vagyunk”, hanem abban, hogy „cselekedetre képtelenek vagyunk, s emiatt védtelenek vagyunk másokkal szemben”.

2. Történelmi pillanat

Létezett egy történelmi pillanat, 1989 decemberében. Amikor szakítani lehetett volna a múlt számos meggyökerezett rögeszméjével. Amikor a románok bizonyos tiszteletet éreztek a magyarokkal szemben, akik hozzájárultak a forradalom kirobbanásához, s ugyanezt érezték a magyarok is, hiszen a románok szolidárisak voltak egy magyar lelkészhez, s végül áldozataik révén sikerült megdönteni a kommunizmust.

A Securitate azonban gondoskodott arról, hogy ez a kedvező történelmi pillanat mihamarabb kedvezőtlené váljék.

3. Közös érdek

1989 után a diktatúrák alól felszabadult államok nem arra törekedtek, hogy egymással szolidárisan a nyugati gazdasággal szemben egy erős kelet-európai gazdasági ellenpólust hozzanak létre, mely erősítette volna az államok közötti kapcsolatot, hanem arra, hogy mihamarabb a vasfüggöny túlsó oldalára kerüljenek, attól függetlenül, hogy a környező országoknak ez sikerül-e vagy nem.¹²

Melyek lehetnek a közeledésre ösztönző érdekek? (1. kérdés) Magyarország elvárása a romániai magyarság helyzetének javulása, javítása.¹³ Ezt Románia „belügyekbe való beavatkozás”-nak értékeli, márpedig pontosan azt várja el Magyarországtól, hogy ettől tartózkodjék. Sem Magyarország nem tekinti fontos kérdésnek, hogy Romániával szoros gazdasági kapcsolatot építsen ki, sem Románia. Mindkét ország a nyugati szálakat próbálja erősíteni, egymással versengve.

Az utóbbi időben Románia elfogadta a magyar elvárások részleges teljesítését, cserébe Magyarország támogatását várják az integrációs folyamatban.¹⁴ Úgy néz ki, hogy megkerült a közös érdek. Félő, hogy mindez csak addig marad fenn, ameddig ki nem derül: Magyarország véleménye nem sokat

¹² Létrejöttek bizonyos közös szervezkedések, mint a Visegrádi Négyek vagy a CEFTA, de inkább külföldi nyomásra, mint belső indítatásból, és főleg meggyőződésből.

¹³ Magyarország tekintheti úgy, hogy elvárásainak Románia nagyrészt eleget tesz, s a helyzet fokozatosan javul.

¹⁴ Románia még nem érezheti, hogy elvárásai teljesültek, hiszen a NATO-tagság nem lépte túl az ígéretet mezejét, s az Európai Unióhoz is csak egy valamivel pozitívabb országjelentés révén került közelebb. Azok az elvárásai, hogy Magyarország ne tekintse Romániát befolyási övezetének, szintén nem teljesültek. Elegendő Orbán Viktornak a „magyar élettér” (sic!) határon túli kiterjesztésére vonatkozó kijelentésére gondolni.

nyom a latban (főleg ha folytatódik a magyar kormány jobbra tolódása¹⁵), valamint hogy a Nyugat számára sokkal fontosabbá válik a romák kérdésének kezelése, mint a magyarok helyzetének javítása.

Az európai integráció csak látszólagosan közös érdek. Valójában mindkét állam külön-külön érdeke. Aki hamarabb lép be az Unióba, előnyösebb helyzetbe kerülhet a későbbiekben. Több támogatásban részesül, gyorsabban fejleszti gazdaságát. Pontosabban az ellentéte érvényesül mindannak, ami olyan pozitívan hatott a német–francia viszonyra.

4. A történelmi megbékélés szereplői

Történelmi megbékélés két ország között nem képzelhető el az illető országok politikai vezetésének bevonása nélkül. Két közösség között viszont igen. Ez esetben a civil társadalom képes lehet felvállalni¹⁶ és véghezvinni a megbékélést. A szereplők körét viszont fokozatosan szélesíteni kell, annak érdekében, hogy a megbékélés ne csak egy adott csoporton belül, hanem az egész társadalomban valóra váljék. Jelen pillanatban „műhelyek” léteznek (mint a *Provincia*), szűk ismeretségi körök. Létezik egy „elit”, mely aktívan próbálja előmozdítani a megbékélést, és létezik egy igen széles, passzív tömeg, melynek semmilyen ellenvetése nincs a megbékéléssel szemben, de egyrészt a kettő között nincs információs kapcsolat, másrészt nem sikerül megfelelően hatástalanítani azokat a csoportokat, melyeknek a kapcsolatok megrontása az érdekük.¹⁷

Rövid válaszok a kérdésekre

1. Annak ellenére, hogy ez nem tudatosult a társadalomban, a magyar fél várakozásai jórészt teljesültek, s arra, ami nem teljesült, a közeljövőben megoldások találhatóak. A román fél elvárásai kevésbé teljesültek, és csak nagyobb távlatokban teljesülhetnek.

2. A román–magyar megbékélést más alapokra kell építeni, hiszen más tényezők határozzák meg, mint a francia–német megbékélést.

3. Politikai érvek: megbékélés nélkül a társadalom a szélsőségek felé sodródhat. Gazdasági érvek: a) politikai biztonság nélkül a gazdaság nem fejlődhet;

¹⁵ Időközben választások voltak Magyarországon, jelenleg a Magyar Szocialista Párt és a Szabad Demokraták Szövetsége kormányozza az országot.

¹⁶ A felvállalás meg is történt, 1990 óta számtalan civil kezdeményezés született ez ügyben. Közismertek a Pro Európa Liga közeledést szolgáló kezdeményezései.

¹⁷ Ha az elit tevékenysége abban merül ki, hogy az ellenséges csoportokkal vitázik (amint erre nap mint nap sor kerül), pontosan az történik, amit ezek a csoportok követnek célként: ideológiák állnak szemben egymással, kibékíthetetlenül, anélkül hogy ezek közeledésre lennének képesek, energiákat felemészten. A cél az kellene legyen, hogy a passzív tömegek tevékennyé váljanak, vagy legalábbis befogadóképessé. Ennél valószínűleg könnyebb maroknyi politikust meggyőzni, hogy szavazzanak meg egy törvényt, hosszú távú hatásaiban viszont a kettő nem hasonlítható össze. Természetesen a nacionalista populizmus könnyebb helyzetben van, mivel bármikor képes komplex kérdésekre egyszerű és közérthető válaszokat adni.

b) Románia számára fontosak lehetnek a magyar befektetések; c) Magyarország számára fontos lehet a romániai piac. Kulturális érvek: egy kultúra annál gazdagabb, minél több forrásból meríthet, minél sokszínűbb. Mindehhez nincs túl nagy köze a történelmi méretű geopolitikai átalakulásokhoz, ezek az érvek akkor is érvényesek lennének, ha nem játszódnának le ezek a folyamatok.

4. Kollektív mentalitás. Politikusok hozzá nem értése. Az elit elszigeteltsége, a szélesebb társadalom be nem vonása a folyamatba. Az elért eredmények nem megfelelő értékelése.

A folyamat gyorsítását segítő kezdeményezésekkel kapcsolatos gondolatok:

A. Alaposabban meg kell nézni, nincs-e közelünkben olyan megbékélési modell, mely jobban illene a magyar–román viszonyra, mint a német–francia megbékélés. A modellváltás paradigmaváltást eredményezhetne. Például keveset tudunk arról, miért nincsenek konfliktusok Svédország és egykori „birtoka”, Finnország között.

B. A megbékélést két irányban kell szorgalmazni, „fentről le” és „lentől fel”, elemezve, milyen megbékélés áll közelebb a lehetőségekhez: Magyarország és Románia megbékélése vagy esetleg a két romániai közösség megbékélése (mely utóbb implicit elvezet a „nagy megbékéléshez”).

C. Nincs minden feltáró munka elvégezve az érdekek területén. Ki mit ad, ki mit vesz? Kulcsfontosságú kérdés.

D. Sok a tennivaló a mentalitások módosítása területén.

E. Továbbra is kritikus a politikusok hozzáértése és hozzáállása. Oktatói programok beindítása lehetetlen, hiszen a romániai politikusok, néhány kivételtől eltekintve, de politikai színezettől függetlenül, mindent „jobban tudnak”.¹⁸ Meg kell találni annak az útját, ahogy segíteni lehet e gondon.

F. A történelmi megbékélés szereplői körének kiszélesítése, a társadalom bevonása a folyamatba.

¹⁸ Nem az a gond, hogy saját érdekeiket követik, s ennek megfelelő döntéseket hoznak, hanem az, hogy nem tudják, mi a saját érdekük hosszabb távon, nem látják át döntéseik következményeit.

ABOUT A POLITICAL RECONCILIATION BETWEEN ROMANIANS AND HUNGARIANS

I would like to start with the so-called example of the historic reconciliation between France and Germany (question no. 2). Why was this necessary?

1. The collective mentality¹⁹

The German (economic, scientific, cultural, political) expansion in the 19th century gave rise to French frustrations. The Germans felt a similar frustration after losing two wars and a part of their territory.

2. The historical moment

After the Second World War France was on the winners' side, Germany on the defeated side. Europe is ruined.

3. The common interest

America didn't lose much in the war. Its economy was strong, thus there was a danger that Western Europe would become defenseless. The establishment of an opposite, efficient side wasn't possible without unifying the economic interests of Germany and France.

4. The first step

In all these circumstances, France made a gesture of historical importance: it offered Germany an agreement that made possible the recovery of the German economy in the short term, and guaranteed in the long term that the French economy wouldn't lose the competition.

5. The protagonists of the historical reconciliation

In spite of the fact that knowing this could be very important, I'm not really well informed about it. Was it or not important that Robert Schuman, the French foreign minister of German origin assumed a role in the process of reconciliation? How did his German and French contemporaries appreciate this? Did they see him as a French person with German origins, or just as an official representing the French government? It would be better if we could see clearly the background to these questions.

What is the situation concerning the Romanian-Hungarian relations?

1. The collective mentality

In the Hungarian mentality, the statement "we are the best in this area"²⁰

¹⁹ By collective mentality I mean those individual mentalities that are characteristic for the majority.

²⁰ Let me mention for example the statements of Viktor Orbán regarding Hungary joining the European Union. Many international analysts consider Slovenia as being much more developed, but the Hungarian press seems to ignore that. Or should we mention the fact the Socialist Party claims that the government didn't obtain a privileged position for Hungary against the other candidates.

is a centuries-old myth. This mentality is associated, due to the lost wars, with a mentality of a victim.

The Romanian collective mentality has a strange parallelism: on the one hand low self-esteem, on the other hand the fear of diversity resulting from it. Romanian nationalism isn't supported by a "how great we are" mentality, but by the fact that "we aren't capable to act, therefore we are vulnerable in relation to the others".

2. The historical moment

There was a historic moment in December 1989, when a lot of obsessions rooted in the past could have been left behind. The Romanians felt a kind of respect then for the Hungarians who contributed to the outbreak of the revolution, and the Hungarians for Romanians too, because they stood by a Hungarian priest, and thanks to their sacrifices the communist regime could finally be brought down.

However the Securitate made sure that this favorable historic moment changed into an unfavorable one.

3. The common interest

After 1989, the Eastern European post-communist countries didn't try to develop through mutual solidarity a strong economic pole against the western economy, which would have strengthened the relations between these countries. Instead they all tried to get as soon as possible on the other side of the Iron Curtain, without taking into account if the neighboring countries manage to do so or not.²¹

What kind of interests would encourage the approach (question no. 1)? Hungary's demand is the amelioration of the situation of Hungarians living in Romania.²² Romania regards this as "an intervention in its internal affairs" and requires from Hungary not to do so. Neither Hungary nor Romania gives enough importance to creating close economic relations between them. Both governments try to improve their connections with the western world while competing with each other.

Lately Romania has accepted to satisfy a part of Hungary's demands, and expected in exchange Hungary's support in the process of European integration.²³ It seems that they finally found the common interest. It is to be feared

²¹ There were some organizations created in fact, like the Visegrád Four or CEFTA, but mainly under foreign pressure and not starting from an inside initiative or from conviction.

²² Hungary may consider that Romania satisfies most of its demands, therefore the situation is improving gradually.

²³ Romania cannot consider yet that its expectations have been fulfilled, because its status of being a NATO member is just a promise yet, and the approach to the European Union was possible only through a report about Romania just a little bit more positive than before. Its expectations concerning the way how Hungary thinks about its sphere of influence have not been fulfilled either. Let me just remind you of Viktor Orbán's statement concerning the extension of "the Hungarian Lebensraum" beyond the borders.

though that this situation will persist only until it becomes clear that Hungary's opinion doesn't weigh much (especially if its government continues to incline to the right²⁴), and the solving of the Roma question would have a higher relevance for the Western world than the amelioration of the Hungarians' situation.

The European integration is only apparently a common interest. In fact the integration is everyone's private interest. The first to join the European Union will have a more advantageous position. He will benefit more support, his economy will develop faster. Therefore exactly the contrary will happen to what influenced in such a positive way the French-German relation.

4. The protagonists of the historical reconciliation

The historical reconciliation between two countries isn't possible without the involvement of the countries' governments. The reconciliation can happen though between two communities. In this case the civil society could assume²⁵ the carrying out of the reconciliation. The circle of the participants must be enlarged gradually, in order to extend the reconciliation process outside a certain group, to society as a whole. For the moment there are workshops (like the *Provincia*), small groups of people who know each other. We can talk about an "elite" who is trying to promote efficiently the reconciliation, and about a large passive mob who has nothing against reconciliation, but on the one hand this mob isn't in contact with the elite, on the other hand it is impossible to convince certain groups not to try to spoil the relations.²⁶

Short answers

1. In spite of the fact that the society didn't become aware of this, the greatest part of the Hungarian expectations was fulfilled, and the unsolved ones can be solved in the immediate future. The expectations of the Romanian party were fulfilled to a lesser degree, and they can be satisfied in a more distant future.

²⁴ Meanwhile, there have been parliamentary elections in Hungary, and at present the country is governed by the Socialist Party together with the Alliance of Free Democrats.

²⁵ This is happening in fact, since 1990 several civil initiatives have been carried out in this sense. The initiatives for reconciliation promoted by the PRO EUROPA League are well-known.

²⁶ If the elite's activity is confined to debates with these hostile groups (which is happening every day), then exactly what these groups want happens: the confrontation of ideologies that doesn't have even a small chance to help reconciliation and consumes much energy. The aim should be to activate the passive masses, or to make them at least receptive. It might be easier to convince a politician to vote for a law, but on the long run it isn't as efficient. Of course it's easy for nationalist populism, because it can always offer simple, easy to understand answers to complex problems.

2. The Romanian-Hungarian reconciliation should have a different basis, because the factors that influence this process are others than those of the French-German reconciliation.

3. Political arguments: in the absence of reconciliation the society can incline toward extremities. Economic arguments: a) without political stability, the economy can't develop; b) the Hungarian investments can be important for Romania; c) the Romanian market can be important for Hungary. Cultural arguments: a culture is richer if it has several and diverse sources. These arguments have nothing to do with geopolitical changes of historical importance; they remain valid without these changes as well.

4. The collective mentality. The incompetence of politicians. The isolation of the elite, the lack of cooperation with the society in this process. The unsatisfactory evaluation of the results.

I would like to mention some ideas related to the initiatives that could help in accelerating this process.

A. We should find another model for reconciliation instead of the French-German one which could be better applied to Romanian-Hungarian relations. Changing the model could result in changing the paradigm too. For example we don't know much about why there aren't any conflicts between Sweden and its ex-"property", Finland.

B. The reconciliation should be promoted in two directions: "top-down" and "bottom-up" and by considering the possibilities of reconciliation, for example does the reconciliation between Hungary and Romania have more chances, or the reconciliation of the two communities in Romania is more possible (and would bring later the "great reconciliation")?

C. The domain of interests has not been investigated enough. Who sells what, who buys what? This is a basic question.

D. There is a lot to do concerning the change of mentalities.

E. The competence and the position of politicians are still critical. It is impossible to start training programs, because apart from a few exceptions, politicians in Romania regardless of their party affiliation think they "know everything better".²⁷ We have to find the way to change this.

F. The circle of participants in the historical reconciliation must be enlarged, the society must take part in this process.

²⁷ The problem isn't the fact that they act and make decisions in their own interest, but the fact that they lack foresight concerning even their own interests and the consequences of the decisions they make.

István HORVÁTH

ISTORIA RELAȚIILOR ROMÂNNO-MAGHIARE
ÎN PERIOADA POST-COMUNISTĂ

A ROMÁN-MAGYAR KAPCSOLATOK
POSZTKOMMUNISTA TÖRTÉNETE

THE POST-COMMUNIST HISTORY
OF ROMANIAN-HUNGARIAN RELATIONS

ISTORIA RELAȚIILOR ROMÂNNO-MAGHIARE ÎN PERIOADA POST-COMUNISTĂ

1. Așteptări și împlinirea lor

Recunosc că nu știu ce așteptări a avut România când, după 1989, a pornit în direcția normalizării relațiilor dintre cele două state. Potrivit cunoștințelor mele, statul ungar nu a nutrit iluzii exagerate înainte de 1990. Pregătindu-se pentru răsturnările politice care urmau să se petreacă, politica maghiară a prevăzut într-o oarecare măsură că atmosfera politică ce se va instaura în urma schimbării regimului nu va avea neapărat un efect favorabil asupra situației minorității maghiare din România. Printre însemnările Colegiului și Secretariatului pentru Minorități Naționale și Etnice de la Budapesta din data de 7 decembrie 1989 putem citi o formulare care prevedea cu destulă precizie viitorul apropiat: „amenințarea maghiară, apărarea integrității teritoriale sunt stâlpii funcționali ai politicii interne românești, pe care nici un alt mijloc nu-i poate înlocui”¹.

Se poate presupune că primele declarații politice referitoare la minorități ale Frontului Salvării Naționale² ne-au dat unele speranțe, însă este puțin probabil ca aceste declarații să fi constituit baza unui proiect îndrăzneț pe termen lung, deoarece restaurația comunistă s-a folosit fără complexe de sentimentele naționale ale românilor, ba mai mult, le-a înflăcărat până la paroxism (Câmpeanu, P., Radyai, R. 1991; Deletant, D. 1991; Verdery, K. 1993).

În același timp, politica minoritară a guvernului ungar s-a schimbat și ea în mod radical, declarația lui József Antall (potrivit căreia, în sufletul lui, se simțea prim ministru a 15 milioane de maghiari), punerea consecventă în practică a doctrinei antalliene – potrivit căreia poziția maghiarilor de peste hotare, în acele chestiuni de politică externă care influențează soarta lor, se bucură de prioritate față de orice alt argument de politică externă (Bárdi, N. 1999) –, au însemnat susținerea necondiționată a aspirațiilor politice ale minorității maghiare din România, chiar dacă acest sprijin a avut ca rezultat principal o confruntare din ce în ce mai accentuată, iar efectul său pervers a fost instituționalizarea naționalismului românesc.

Toate acestea ne permit concluzia că, imediat după 1989, partea maghiară s-a așteptat ca statul român să-și redefinească în mod radical relația cu minoritatea maghiară, să renunțe (cel puțin), în cadrul instituționalizării

¹ În Györi Szabó, R. 1997: 352.

² „Declarația Frontului Salvării Naționale cu privire la drepturile minorităților naționale din România”, 6 ianuarie 1990, în *Pro Europa* (1997) pp. 28-30, precum și „Declarația Guvernului României cu privire la minoritățile naționale”, idem, pp. 30-32.

autonomiei la diferite nivele, la exercitarea directă a autorității sale asupra minorității maghiare din România, în demersurile politicii publice din domeniul educației și al culturii.

Această așteptare – deși, din punct de vedere moral sau istoric, a fost întru totul motivată – era lipsită de orice bază politică realistă: politica românească a refuzat pur și simplu, în perioada de după 1990 (cu aproximație până în anul 1993³), ca problema minorității maghiare să facă parte din ordinea de zi a negocierii relațiilor interstatuale.

Din partea maghiarilor, soluționarea problemei minoritare a fost *problema* însăși, în timp ce pentru români problema a fost că aceasta este considerată de către statul maghiar ca o problemă proprie, o piatră de temelie a relațiilor bilaterale (Zellner, W., Dunay, P. 1998).

Deblocarea situației și evoluția relațiilor româno-maghiare sunt rezultate ale unui proces îndelungat, în care un rol important au avut obiectivele de politică externă ale celor două țări (admiterea României în Consiliul Europei, perspectivele și procesul integrării în NATO și UE), dinamica succeselor și eșecurilor înregistrate în acest domeniu⁴. În cursul acestui proces s-a modificat în mod semnificativ sistemul de raporturi în care cele două state și-au definit așteptările și obiectivele. Pornind de aici, putem spune despre așteptările, punctele de vedere și raporturile care s-au conturat la începutul anului 1990 că acestea au fost formulate pur și simplu într-o altă paradigmă decât cea în care relația româno-maghiară funcționează la ora actuală.

Voi aminti doar un singur exemplu. Receptarea în România a legii facilităților din Ungaria, deși la nivelul retoricii politice conținea elemente care semănau foarte mult cu vacarmul naționalist din 1990, activitatea politică, relațiile interstatuale au evoluat conform unor parametri cu totul diferiți. Premierul Năstase n-avea nici un interes să dea curs unui proces de politică internă, care să ducă la rezilierea pactului încheiat cu UDMR, la izolarea reprezentanței intereselor maghiare, respectiv la revigorarea valului de declarații naționaliste, deoarece toate acestea ar fi compromis și mai mult șansele de aderare ale României la NATO. În asemenea condiții, România a dus problema în fața Comisiei de la Veneția, astfel încât acest grup de specialiști, dispunând și de autoritate politică, a fost cel care a deblocat relațiile româno-ungare dintr-un fel de situație de criză.

Evoluția evenimentelor în această direcție semnalează pur și simplu că rolul referințelor care funcționau la începutul anilor '90 – și erau determinante pentru relațiile româno-maghiare – a pierdut din importanță. Cauza

³ În opinia autorilor specializați în analiza evoluției relațiilor internaționale, România a schimbat direcția politicii externe la sfârșitul anului 1992, respectiv la începutul anului 1993 (Dunay, P. 1997, Despres, F. 1996).

⁴ Să nu uităm că în 1997, după ce România nu a fost cooptată în NATO la Madrid, coaliția guvernamentală – din care făcea parte și UDMR – s-a situat pe o poziție considerabil mai rezervată în ceea ce privește satisfacerea revendicărilor minorității maghiare (Kántor, Z., Bárdi, N. 2000: 161).

minorității maghiare, cu toate că ea rămâne o temă centrală și generatoare de tensiuni, nu blochează complet evoluția relațiilor, dat fiind că, pentru ambele părți, cauza minorităților constituie o problemă mult mai complexă și o partidă cu mai mulți actori (nu numai români și maghiari), în care obiectivele și așteptările se dezvoltă în mod dinamic.

Prin urmare, în ultimul deceniu, terenul de joc al politicii în care aceste relații funcționează s-a transformat din punct de vedere calitativ, ceea ce poate fi calificat ca un lucru pozitiv în sine, eu însă consider că dedramatizarea legăturilor româno-maghiare este o posibilitate în vederea formulării de către români și maghiari a unui program comun minimal.

2. Modelul franco-german

Evocarea modelului franco-german în contextul dinamicii relațiilor româno-maghiare este o stație pe calea schimbării de paradigmă pe care am schițat-o mai sus. Această evocare a fost formulată de președintele Iliescu în toamna anului 1995, când România și-a început ofensiva în politica externă – sub semnul aderării la NATO⁵ –, unul dintre obiectivele importante (și una dintre așteptările Occidentului) fiind semnarea tratatului bilateral care urma să fie încheiat cu Ungaria.

Mesajul propunerii lui Iliescu era că România, pe de o parte, dorește să-și reglementeze relațiile cu celelalte state într-un spirit european deschis, potrivit unui model deja existent, iar pe de altă parte, nu vrea nici în viitor să consacre un spațiu prea larg, în cadrul proceselor de negociere, în vederea reglementării politice a destinului minorității maghiare din România (Gallagher, T. 1997).

Trecând cu vederea peste contextul în care modelul de reconciliere franco-german a ajuns în centrul politicii și al gândirii publice, putem spune că dedramatizarea relațiilor româno-maghiare și procesele care au făcut posibil acest lucru nu se aseamănă cu modelul franco-german. În cadrul tratatului bilateral, deși acesta nu conține soluții politice radicale în privința rezolvării chestiunii minoritare, partea română a acceptat totuși statul ungar ca pe un partener care își exprimă opinia (în limitele definite în tratat) în legătură cu politica minoritară a guvernului român. În același timp, partea română consideră legitime eforturile statului ungar de a sprijini readucerea în conștiință a identității culturale a maghiarilor din România. Mai mult, acest sprijin nu s-a limitat la nivelul unui simplu sprijin material. Căci statul român, pe lângă introducerea unor limitări specifice, a făcut posibilă aplicarea legii statutului maghiarilor din afara granițelor Ungariei, recunoscând dreptul Ungariei de a considera și a trata maghiarimea din România ca subiect al

⁵ După vizita sa efectuată la Washington în septembrie 1995, Iliescu a devenit mai optimist în legătură cu șansele de aderare ale României la NATO (Biró, G. 1999: 368).

propriei sale politici identitare. O asemenea evoluție a relațiilor româno-maghiare este, după mine, mai mult un compormis între două state, ale căror elite conducătoare acordă un rol important apartenenței etnice în determinarea comunității politice. Ceea ce este mai puțin caracteristic pentru procesul de reconciliere între Germania și Franța.

Într-o altă ordine de idei, putem pune întrebarea: în ce măsură tehnicile aplicate de elitele germane și franceze, și sprijinite de către cele două state în procesul de reconciliere⁶, se pot dovedi eficiente pentru a avea ca rezultat un grad mai ridicat de acceptare, toleranță și destindere istorică la nivelul societății.

3. Argumente pentru dinamizarea relațiilor

Aș dori să amintesc doar unul dintr-o duzină de argumente care îmi vin în minte și dintre care mai multe sunt deja prezente aproape ca uzuale în conștiința intelectualității.

Între Ungaria și România se află în mișcare o masă de oameni de ordinul sutelor de mii – o parte dintre aceștia poate fi trecută din punct de vedere legal în categoria emigranților, o altă parte este în curs de a-și legaliza reședința în Ungaria, în timp ce o altă categorie poate fi considerată forță de muncă ilegală (Horváth, I. 2002). Fapt este însă că acestea sunt doar categorii legale, identitatea persoanelor în cauză fiind o așa-zisă identitate transnațională bilaterală⁷, din punctul lor de vedere calitatea graniței, conținutul semantic al cuvintelor *aici* și *acolo* evoluează dinamic și continuu. Fenomenul și procesul pot fi reglementate din mai multe puncte de vedere, eu mă voi rezuma aici la unul dintre acestea.

Cele două spații, văzute ca piețe ale forței de muncă, se confundă parțial și din anumite puncte de vedere, însă în domeniul juridic s-au întreprins foarte puține lucruri (vezi paragrafele referitoare la legea statutului) în sensul reglementării statutului acestor persoane pe piața forței de muncă. Marele câștigător al acestui proces este societatea ungară, deoarece o mare parte a acestor persoane în migrație continuă se situează pe piața secundară a forțelor de muncă (zona considerată neagră sau gri din punct de vedere juridic), care se dezvoltă în economiile aflate în evoluție dinamică, fiind considerată secundară pentru că regulile de remunerare sunt diferite de cele ale pieței oficiale a forței de muncă. Interesul societății nu este întotdeauna oficializarea acestei piețe secundare, dat fiind că atâta timp cât angajările rămân ilegale sau semilegale, angajatul nu prea are posibilitatea de a-și exercita drepturile prevăzute prin lege. În momentul actual se află în curs de dezvoltare

⁶ Programele Oficiului Franco-German pentru Tineret, principiile comune, capitolele manualelor de istorie care au fost scrise în urma unor negocieri între specialiști etc.

⁷ Pentru antecedentele teoretice ale acestei noțiuni vezi Appadurai, A. 1991, 1996.

noi relații sociale și economice, care necesită o reglementare interstatală mai amplă, mult mai complexă, decât paragrafele referitoare la acest domeniu ale tratatului semnat de către cele două state în legătură cu legea facilităților.

4. *Obstacole*

Este nevoie de o discuție amplă despre națiunea cu trei participanți: românii, maghiarii din România și maghiarii din Ungaria. Faptul în sine că a fost semnat un tratat politic româno-maghiar, referitor la condițiile aplicării legii statutului pe teritoriul României, nu înseamnă că elita românească cu gândire responsabilă ar fi avut posibilitatea de a-și exprima opinia privind situația minorității maghiare din România în cadrul comunității politice românești. UDMR a ajuns și ea într-o situație puțin cam ciudată, deoarece, dacă acceptă legea statutului, ce legitimitate va mai putea avea intervenția ei în discuțiile despre modificarea Constituției, cu pretenția că ideea națiunii etnice a românilor este inacceptabilă pentru ea. În orice caz, pe marginea legii statutului apare din nou – întregită cu noi elemente și într-un sistem de noțiuni mult mai complex – tensiunea între identitate și loialitate⁸, formulată de către opinia publică românească de mai multe ori în ultimul deceniu, la diferite nivele și în diferite registre de limbaj. Nu mă gândesc aici la tărăboiurile ultranaționalismului românesc, ci la atitudinea unor intelectuali români, pentru care nu este atât de evident locul politicii de afirmare a identității maghiarilor din România în cadrul comunității politice românești: Horia Roman Patapievici, Alexandru Paleologu, Octavian Paler, într-o oarecare măsură Alina Mungiu – ca să-i amintesc numai pe cei care intră în mod univoc în această categorie⁹. În ceea ce privește discuțiile la nivelul elitei intelectuale despre identitatea națională românească¹⁰, este în orice caz binevenită introducerea chestiunii maghiare, a problemei identității și loialității, și este mai puțin binevenit să operăm pur și simplu cu fapte împlinite, așa cum a fost în cazul legii statutului. Ar fi trebuit sau ar trebui să se creeze măcar posibilitatea ca *bolnavul să poată vorbi*. În cercurile intelectuale românești cu care am avut contacte, mai mulți și-au semnalat dorința de a lua în considerare această chestiune în cadrul unei dispute mai ample. O parte a acestor intelectuali (în majoritate tineri), la mijlocul anilor '90, a refuzat premisa naționalistă potrivit căreia numai simpla mărturisire a identității maghiare constituie un motiv satisfăcător pentru a pune la îndoială autenticitatea relației dintre cetățean și statul român și a văzut cauza tensiunilor etnice în concepția despre națiune a unei părți a elitei politice românești. Acum, aceștia au dificultăți în interpretarea situației create.

⁸ Vezi Turda, M. 2000.

⁹ Categorizarea nu îmi aparține; Gabriel Andreescu și-a afirmat și el reținerile, polemizând în legătură cu pozițiile adoptate de aceste persoane (1996, 2001).

¹⁰ Referitor la aceasta vezi Haddock, B., Caraiani, O. 1999.

În același timp, situația nu este univocă nici în relația maghiaro-maghiară – în legătură cu dezbaterăa legii statutului am avut senzația că acest statut trebuie să fie iubit, ca fiind o dovadă a calității de maghiar. Afirmațiile cum că modul în care statul ungar a pus legea în fața statelor vecine a creat o situație neplăcută, au generat multe probleme noi, greu de rezolvat, între statele în cauză și minoritățile maghiare care trăiesc în aceste state (sau poate și în interiorul societății). Cu toate că o astfel de afirmație poate fi considerată și drept constatarea unei stări de fapt, ea este calificată în cel mai bun caz ca dovadă a lipsei de orizont, dar, având în vedere atmosfera politică polarizată din Ungaria, cel care nu vorbește despre legea statutului pe tonul recunoștinței entuziaste poate fi considerat ca unul care s-a pronunțat pentru o anumită atitudine politică sau, luând ca bază o anume tipologie a politicii identitare, este calificat drept *colaborator antinațional*¹¹.

Aceasta este presiunea morală în atmosfera căreia până acum nu am avut posibilitatea să discutăm despre procesele care, în paralel cu consolidarea legăturilor naționale maghiare, ar putea conduce la o redefinire calitativă a legăturilor cetățenești ale indivizilor care aparțin minorității maghiare, respectiv despre modul în care Ungaria ar putea să ajute aceste procese.

Bibliografie

Andreescu, G. (1996): *Naționalişti, antinaționalişti... O polemică în publicistica românească*, Iași: Polirom.

Andreescu, G. (2001): *Ruleta. Românii și maghiarii, 1990–2000*, Iași: Polirom.

Appadurai, A. (1996): „Sovereignty without Territoriality. Notes for a Postnational Geography” în Yaeger, Patricia (ed.): *The Geography of Identity*, pp. 40–58.

Appadurai, A. (1991): „Global Ethnoscapes: Notes and Queries for a Transnational Anthropology” în Fox, Richard (ed.): *Recapturing Anthropology*, pp. 191–210.

Bárdi, N. (1999): „Törésvonalak keresése és összehasonlítása a határon túli magyar politikában” în Bakk, M., Székely, I., Toró, T. T. (szerk.): *Útközben. Pillanatképek az erdélyi magyar politika reformjáról*, Csíkszereda: Pro-Print, pp. 19–44.

Bíró, G., (1999): „Bilateral Treaties Between Hungary and its Neighbors after 1989” în Romsics, I., Király, K.B. (eds.): *Geopolitics in the Danube Region. Hungarian Reconciliation Efforts, 1848–1998*, Budapest: CEU Press, pp. 347–378.

Borbély, I., Borbély, Zs. A. (1999): „RMDSZ: érték, érdek és hatalom” în Bakk, M., Székely, I., Toró, T. T. (szerk.): *Útközben. Pillanatképek az erdélyi magyar politika reformjáról*, Csíkszereda: Pro-Print, pp. 181–214.

¹¹ Borbély, I., Borbély Zs. A. 1999.

Câmpeanu, P., Radyai, R. (1991): „National Fervor in Eastern Europe: The Case of Romania” în *Social Research Winter*, 1991, Vol. 58. Issue 4, pp. 805–829.

Deletant, D. (1991): „The Role of Vatra Româneasca in Transsylvania” în *Report on Eastern Europe*, Vol. 2, No. 5.

Despres, F. (1996): „La politique étrangère roumaine. A l'épreuve de ses contradictions” în Pélissier, N., Marré, A., Despres, F. (éd.): *La Roumanie contemporaine. Approches de la «transition»*, Paris: L'Harmattan, pp. 125–135.

Dunay, P. (1997): „Hungarian-Romanian Relations: A Changed Paradigm” în Wohlfeld, Monika et al. (eds.): *The Effects of Enlargement on Bilateral Relations Between Central and Eastern Europe*, Paris: Institute for Security Studies, Western European Union.

Gallagher, T. (1997): „Danube Detente: Romania's Reconciliation with Hungary after 1996” în *Balkanologie*, Vol. I, No. 2, December 1997.

Gyóri Szabó, R. (1997): *Kisebbségpolitikai rendszerváltás Magyarországon a Nemzeti és Etnikai Kollégium és Titkárság Története tükrében*, Budapest: Osiris.

Haddock, B., Caraiani, O. (1999): „Nationalism and Civil Society in Romania” în *Political Studies*, June 1999, Vol. 47, No. 2.

Horváth, I. (2002): „A romániai magyar kisebbség Magyarországra irányuló mozgása” în *Korunk*, 2002. február, pp. 31–47.

Kántor, Z., Bárdi, N. (2000): „Az RMDSZ a romániai kormányban, 1996–2000” în *Regio*, 4/2000, pp. 150–186.

Pro Europa (1997): *România și minoritățile. Colecție de documente*, Târgu Mureș: Editura Pro Europa.

Turda, M. (2000): „Diskurzuskülönbségek Romániában” în *Pro Minoritate*, pp. 131–138.

Verdery, K. (1993): „Nationalism and National Sentiment in Post-socialist Romania” în *Slavic Review*, Vol. 52, No. 2, Summer/1993, pp. 179–203.

Zellner, W., Dunay, P. (1998): *Ungarns Außenpolitik 1990–1997. Zwischen Westintegration, Nachbarschafts- und Minderheitenpolitik*, Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft.

A ROMÁN–MAGYAR KAPCSOLATOK POSZTKOMMUNISTA TÖRTÉNETE

1. *Elvárások és ezek teljesülése*

Bevallom, nem tudom, hogy Románia milyen elvárásokkal indult neki 1989 után a két állam közötti viszonyok rendezésének. Ismereteim szerint a magyar államnak 1990-t megelőzően nem voltak túlzott illúziói. Felkészülve a bekövetkező politikai fordulatokra a magyar politika valamelyes mértékben előre látta: a rendszerváltás nyomán bekövetkező politikai hangulat nem kedvez majd egyértelműen a romániai magyar kisebbség helyzetének. A Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Kollégium és Titkárság 1989. december 7-i feljegyzéseiben a közeljövőt eléggé pontosan előrevetítő megfogalmazás olvasható: „a magyar fenyegetés, a területi integritás védelme olyan funkcionális pillére a román belpolitikának, amely semmiféle más eszközzel nem helyettesíthető”.¹²

Feltehető, hogy reménykeltők voltak a Nemzeti Megmentési Front kisebbségekre vonatkozó első politikai nyilatkozatai¹³, de nem valószínű, hogy merész hosszú távú tervezés alapját jelentették volna, ugyanis a kommunista restauráció gátlástalanul felhasználta, mi több, paroxizmusig hevítette a román nemzeti érzelmeket (Câmpeanu, P., Radyai, R., 1991; Deletant, D., 1991; Verdery, K., 1993).

Ugyanakkor a magyar állam kisebbségpolitikája is radikálisan változott, Antall József kijelentése, miszerint lélekben 15 millió magyar miniszterelnökének tekinti magát, az Antall-doktrína következetes alkalmazása, mely szerint: a határon túli magyarok álláspontja azon külpolitikai kérdésekben, amelyek a sorsukra befolyással bírnak, prioritást élvez más külpolitikai érvekkel szemben (Bárdi N. 1999), a romániai magyar kisebbség politikai törekvésének feltétlen támogatását jelentette, még akkor is, ha ennek a támogatásnak a legfőbb eredménye a hangsúlyozódó konfrontáció és a perverz hatása a román nacionalizmus intézményesülése volt.

Míndez arra enged következtetni, hogy közvetlenül 1989 után, magyar részről az elvárás az volt, hogy a román állam radikálisan újradefiniálja a viszonyát a magyar kisebbséggel, különböző szintű autonómiák intézményesítése keretében lemond (legalább) arról, hogy az oktatás- és a művelődési közpolitikák folyamatában közvetlen módon gyakorolja az autoritását a romániai magyar kisebbség irányában.

¹² Idézi Győri Szabó R., 1997:352

¹³ Declarația Frontului Salvării Naționale cu privire la drepturile minorităților naționale din România, 6 ianuarie 1990 In Pro Europa (1997) pp. 28-30, és Declarația Guvernului României cu privire la minoritățile naționale, i.m. pp. 30-32

Ez az elvárás, habár erkölcsileg, történelmileg teljes mértékben motívált, nélkülözött minden reálpolitikai alapot, közvetlenül 1990 után (és hozzávetőleg 1993-ig tartóan¹⁴) a román politika egyszerűen visszautasította, hogy az államközi viszonyok tárgyalásának a napirendjére kerüljön a magyar kisebbség kérdése.

A kisebbségi probléma megoldása volt *a probléma* a magyar részről, román részről az volt a probléma, hogy ezt a magyar állam a saját problémájaként és a kétoldalú viszonyok sarokköveként definiálja (Zellner, W., Dunay P. 1998).

A patthelyzet feloldása és a román–magyar viszonyok alakulása hosszú folyamat eredménye, melyben jelentős szerepe volt a két ország külpolitikai célkitűzéseinek (Románia felvétele az Európa Tanácsba, a NATO-, EU-integráció perspektívái és folyamata), az ezen a téren elért sikereknek és sikertelenségeknek¹⁵ a dinamikája. Ezen folyamat során jelentősen megváltozott a viszonyítási rendszer, amelyben a két állam definiálta az elvárásait és célkitűzéseit. Innen kiindulva az 1990 elején körvonalazódott elvárásokról, álláspontokról, viszonyulásokról elmondható, hogy egyszerűen más paradigmában fogalmazódtak meg, mint amilyenben jelenleg működik a román–magyar viszony.

Hogy csak egy példát említsek. A magyar kedvezménytörvény romániai fogadtatása, habár a politikai retorika szintjén sok olyan elemet tartalmazott, amely hasonlított az 1990-es nacionalista hóbörgésekre, a politikai cselekvés, az államközi viszonyok teljesen más paraméterek szerint alakultak. Nástase miniszterelnöknek nem volt érdeke teret adni egy olyan belpolitikai folyamatnak, amely az RMDSZ-szel kötött paktum felbontásához, a magyar érdekképviselő elszigetelődéséhez, illetve a nacionalista nyilatkozatáradat megerősítéséhez vezetne, ugyanis mindez még inkább halványítaná Románia NATO-csatlakozási esélyeit. Ilyen feltételek közepette a problémát a Velencei Bizottság elé vitte, így egy szakmai, de politikai autoritással is bíró testület mozdította ki egyfajta krízishelyzetből a román–magyar viszonyokat.

Az események ilyenén alakulása egyszerűen arról szól, hogy a kilencvenes évek elején működő, a román–magyar viszonyokat meghatározó referenciák szerepe elhalványult. A magyar kisebbség ügye, habár még mindig központi téma, és feszültségeket gerjeszt, nem merevíti le teljesen a viszonyok alakulását, ugyanis mindkét fél számára a kisebbségi ügy egy jóval komplexebb problémakör, és részeként definiált, többszereplős (nemcsak román–magyar) játék, amelyben a célok, az elvárások dinamikusan alakulnak.

Tehát az utóbbi évtizedben minőségileg megváltozott az a politikai játéktér, amelyben a viszonyok működnek, ami önmagában is pozitívnak értékel-

¹⁴ A nemzetközi viszonyok alakulását elemző szakírók véleménye szerint Románia 1992 végén, 1993 elején váltott külpolitikai irányvonalat (Dunay P., 1997, *Despres, F.*, 1996)

¹⁵ Ne feledjük: 1997-ben Madrid után, amiután Romániát nem vették fel a NATO-ba, az RMDSZ-t is magában foglaló kormánykoalíciót jelentős mértékben „visszafogta”, ami a magyar kisebbség kéréseinek a teljesítését illeti (Kántor Z., Bárdi N. 2000. 161.)

hető, de személyesen úgy látom, hogy a román–magyar viszonyok dedramatizálódása egy lehetőség arra, hogy a románok és magyarok valamilyen minimális közös programot fogalmazzanak meg.

2. Francia–német modell

A francia–német modell felemlegetése a román–magyar viszonyok dinamikájának a kontextusában egy stációja a fentebb körvonalazott paradigma-váltásnak. Iliescu elnök fogalmazta meg 1995 őszén, amikor Románia a NATO-csatlakozás jegyében¹⁶ elkezdte külpolitikai offenzíváját, és az egyik fontos célkitűzés (nemzetközi elvárás) a Magyarországgal megkötendő kétoldalú szerződés aláírása volt.

Iliescu ajánlata egyrészt egy üzenet volt arra vonatkozóan, hogy Románia nyitott európai szellemben, bevált modell szerint szándékszik rendezni az államközi kapcsolatokat, másrészt arra vonatkozóan, hogy továbbra sem hajlandó jelentős teret szentelni a tárgyalási folyamatokban a romániai magyar kisebbség sorsának a politikai rendezésére (Gallagher, T. 1997).

Eltekintve attól, hogy milyen kontextusban került a politika és a közgondolkodás középpontjába a francia–német megbékélési modell, elmondható, hogy a román–magyar viszonyok dedramatizálódása és az ezt lehetővé tevő folyamatok nem hasonlítanak a francia–német modellhez. A kétoldalú szerződésben, ha nem is foglaltattak radikális politikai megoldások a kisebbségi kérdés megoldását illetően, a román fél elfogadta a magyar államot mint partnert, amely véleményezi (a szerződésben foglaltak kereteiben) a román kormány kisebbségpolitikáját, ugyanakkor a román fél legitimnek tekinti a magyar állam azon erőfeszítéseit, hogy támogassa a romániai magyarok kulturális identitásának az újratermelését. Mi több, ez a támogatás nem maradt meg egyszerű anyagi támogatás szintjén. Ugyanis amikor a román állam, a sajátos korlátozások bevezetésével, lehetővé tette a kedvezménytörvény alkalmazását, elismerte Magyarországnak azt a jogát, hogy a romániai magyarságot sajátos identitáspolitikájának az alanyaként tekintse és kezelje. A román–magyar viszony ilyenén alakulása szerintem sokkal inkább kiegyezés két olyan állam között, amelyek vezető elitjei az etnikai hovatartozásnak fontos szerepet szánnak a politikai közösség meghatározásában. Ez kevésbé jellemző a német–francia megbékélési folyamatra.

Az egy másik kérdés, hogy azok a technikák, amelyeket a megbékélés folyamatában alkalmazott a német és francia elit, és támogatott a két állam¹⁷, milyen mértékben bizonyulhatnak hatékonyak arra, hogy a társadalom

¹⁶ Amiután 1995 szeptemberében Washingtonba látogatott, Iliescu bizakodóbbá vált Románia NATO-csatlakozási esélyeit illetően (Bíró G. 1999. 368.)

¹⁷ Az *Office Franco Allemagne pour la Jeunesse* programjai, a közös elvek, szakmai egyeztetés nyomán megírt történelemkönyv-fejezetek stb.

szintjén nagyobb mértékű elfogadottságot, toleranciát, *történelmigörcs-oldást* eredményezzenek.

3. Érvek a kapcsolatok dinamizálására

Csak egyetlenegy említenek a tucatnyiból, ami eszembe jut, és amelynek egy része már szinte közhelyként van jelen az értelmiségi köztudatban.

Egy kb. 100 000-es nagyságrendű tömeg mozog Magyarország és Románia között, ezeknek egy része jogilag a kivándorlók kategóriájába sorolható, egy része legalizálja a tartózkodását, mások a feketemunkás kategóriájába sorolhatók (Horváth I. 2002), tény az, hogy ezek csak jogi besorolások, ezeknek a személyeknek az identitása egyfajta kétlaki transznacionális identitás¹⁸, számukra a határ minősége az *itt* és az *ott* értelme, jelentéstartalma dinamikusan és folyamatosan alakul. A jelenség és a folyamat több szempontból is rendezendő, de itt csak egy vonzatára reflektálok.

A két térség mint munkaerőpiac részben és bizonyos vonzatait tekintve összefolyt, de jogilag édeskevés történt (lásd a kedvezménytörvény idevonatkozó paragrafusait) arra, hogy ezen személyek munkaerő-piaci státusát rendeznék, a nagy nyertese ennek a folyamatnak a magyar társadalom. Ugyanis ezeknek a folyamatos mozgásban levőknek egy része a második munkaerőpiacon helyezkedik el (a jogilag fekete, szürke zónában), ami egy dinamikusan fejlődő gazdaságban kialakul, és attól második, hogy a bérezés szabályai mások, mint a hivatalos munkaerőpiacon. A társadalomnak nem mindig érdeke hivatalosítani ezt a piacot, ugyanis ameddig törvénytelen-féltörvényes az alkalmazás, az alkalmazottnak nem nagyon van lehetősége érvényesíteni a munkavállalói érdekeit. Olyan új társadalmi-gazdasági viszonyok vannak kialakulóban, amely egy átfogóbb államközi rendezést igényel, sokkal komplexebbet, mint a kedvezménytörvény kapcsán aláírt államközi egyezmény erre vonatkozó paragrafusai.

4. Akadályok

Hiányzik egy háromszereplős: román, romániai magyar, magyar átfogó vita a nemzetről. Az, hogy politikai szinten aláírtak egy román–magyar meg egyezést arra vonatkozóan, hogy milyen feltételekkel lehet a státustörvényt alkalmazni Románia területén, nem azt jelenti, hogy a felelősen gondolkodó román elitnek volt arra lehetősége, hogy elmondja, akkor most hogyan is látja a magyar kisebbség helyzetét a román politikai közösség keretein belül. Egy kicsit az RMDSZ is furcsa helyzetbe került, ugyanis amennyiben elfogadja a státustörvényt, milyen legitimitással léphet fel az alkotmánymódosító vitákon azzal az igénnyel, hogy a román etnikai nemzeteszmé elfogadhatatlan számára? Mindenképpen a státustörvény kapcsán felmerül, újabb adalékokkal ki-

¹⁸ Lásd a fogalom elméleti háttéréről: Appadurai, A. 1991, 1996

egészítve és egy jóval komplexebb fogalomrendszerben, az utóbbi évtizedben a román nyilvánosságban többször és különböző szinteken és nyelvezetben megfogalmazott feszültség az identitás és lojalitás közt.¹⁹ Itt nem a román szélsőséges nacionalizmus hóbörgéseire gondolok, hanem olyan román értelmiségiek viszonyulásaira, akik számára nem olyan egyértelmű a romániai magyarok identitásérvényesítő politikájának a helye a román politikai közösségen belül: Horia Roman Patapievici, Alexandru Paleologu, Octavian Paler, részben Alina Mungiu, hogy csak azokról beszéljünk, akik egyértelműen ebbe a kategóriába soroltattak²⁰. Az értelmiségi elit szintjén folyamatban levő román nemzetiidentitás-vitában²¹ mindenképpen kívánatos felvetni a magyar kérdést, az identitás és lojalitás problémáját, és kevésbé kívánatos egyszerűen helyzeteket teremteni, mint ahogyan a státustörvénnyel történt. Legalább annak a lehetőségét kellett volna, kellene megteremteni, hogy a *beteg kibeszélje magát*. Azon román értelmiségi körökben, amelyekben megfordultam, többen is jelezték, hogy egy átfogóbb vita keretein belül szeretne rálátni a kérdésre. Ezen (többnyire fiatal) értelmiség egy része a kilencvenes évek közepén viszályosította azt a nacionalista feltevést, hogy a magyarság megvallása elégséges alap arra, hogy egy állampolgárnak a román állammal fenntartott viszonyának az autenticitását meg lehessen kérdőjelezni, és a román politikai elit egy részének a nemzetfelfogásában látta az etnikai feszültségek okait, most nehezen tudja értelmezni a kialakult helyzetet.

Ugyanakkor magyar–magyar viszonyban sem egyértelmű a helyzet, a státustörvény vitája kapcsán úgy éreztem, hogy a magyarság bizonyítványaként szeretni kell azt. Olyan dolgokat kimondani, hogy az a mód, ahogyan a magyar állam a szomszédos államoknak tálalta a törvényt, kellemetlen helyzetet teremtett, sok új, nehezen feloldható problémát generált az állam és az ott élő magyar kisebbség között (és talán a társadalomban is). Habár egy ilyen kijelentés akár ténymegállapításnak is tekinthető, legjobb esetben szűklátókörűségnek minősül, de, tekintettel a magyarországi polarizált politikai légkörre, mindenképpen politikai állásfoglalásnak, vagy ha bizonyos identitás-politikai tipológiát veszünk alapul, akkor *nemzetietlen együttműködőnek* minősül²² az, aki a státustörvény kapcsán nem a lelkendező elismerés hangnemében beszél.

Ez az az erkölcsi nyomás, amely közepette eleddig nem nyílt alkalom megbeszélni azt, hogy a magyar nemzeti kötelek erősítésével párhuzamosan melyek volnának azok a folyamatok (illetve Magyarország minként tudná elősegíteni ezeket), amelyek a magyar kisebbséghez tartozó polgárok állampolgári kötődéseinek a minőségi átértelmezését eredményezhetnék.

¹⁹ Lásd erről Turda, M. 2000

²⁰ Nem az én besorolásom, Gabriel Andreescu több művében fenntartásait fejezte ki, vitatkozott ezen személyek viszonyulásai kapcsán (1996, 2001).

²¹ Lásd erről Haddock, B., Caraiiani, O. (1999)

²² Borbély I. & Borbély Zs. A. 1999

Szakirodalom

Andreescu, G. (1996) *Naționalști, antinaționalști... O polemică în publicistica românească*, Iași: Polirom.

Andreescu, G. (2001) *Ruleta. Români și maghiarii, 1990–2000*, Iași: Polirom.

Appadurai, Arjun (1996) „Sovereignty without Territoriality. Notes for a Postnational Geography” in Yaeger, Patricia (ed.) *The Geography of Identity*, pp. 40–58.

Appadurai, Arjun (1991) „Global Ethnoscapes” Notes and Queries for a Transnational Anthropology’ in Fox, Richard (ed.) *Recapturing Anthropology*, pp. 191–210.

Bárdi N. (1999) „Törésvonalak keresése és összehasonlítása a határon túli magyar politikában” in Bakk M., Székely I., Toró T. T. (szerk.) *Útközben. Pillanatképek az erdélyi magyar politika reformjáról*, Csíkszereda: ProPrint, pp. 19–44.

Bíró G. (1999) „Bilateral Treaties Between Hungary and its Neighbors after 1989” in Romsics I. and Király K. B. (eds) *Geopolitics in the Danube Region. Hungarian Reconciliation Efforts, 1848–1998*, Budapest: CEU Press, pp. 347–378.

Borbély I. & Borbély Zs. A. (1999) „RMDSZ: érték, érdek és hatalom, 1989–1998” in Bakk M., Székely I., Toró T. T. (szerk.) *Útközben. Pillanatképek az erdélyi magyar politika reformjáról*, Csíkszereda: ProPrint, pp. 181–214.

Câmpeanu, P., Radyai, R. (1991) „National Fervor in Eastern Europe: The Case of Romania” in *Social Research* Winter/1991, Vol. 58. Issue 4., pp. 805–829.

Deletant, D. (1991) „The Role of Vatra Romaneasca in Transylvania” in *Report on Eastern Europe* Vol. 2. No. 5.

Despres, F. (1996) „La politique étrangère Roumaine. A l’épreuve de ses contradictions” in Péliissier, N., Marré, A. and Despres F. (szerk.) *La Roumaine contemporaine. Approches de la «transition»*, Paris: Edition L’Harmattan, pp. 125–135.

Dunay P. (1997) „Hungarian-Romanian relations: A Changed Paradigm”, in Monika Wohlfeld et al. (eds) *The Effects of Enlargement on Bilateral Relations Between Central and Eastern Europe*, Paris: Institute for Security Studies, Western European Union.

Gallagher, T. (1997) „Danube Détente: Romania’s Reconciliation with Hungary after 1996” in *Balkanologie* Volume I, No. 2, December 1997.

Győri Szabó R. (1997) *Kisebbségpolitikai rendszerváltás Magyarországon a Nemzeti és Etnikai Kollégium és Titkárság Története tükrében*, Budapest: Osiris.

Haddock B., Caraiani, O., (1999) „Nationalism and civil society in Romania” in *Political Studies* 1999 June, Vol 47, nr. 2.

Horváth I. (2002) „A romániai magyar kisebbség Magyarországra irányuló mozgása” in *Korunk* 2002/február, pp. 31–47.

Kántor, Z., Bárdi, N. (2000) „Az RMDSZ a romániai kormányban, 1996–2000” in *Regio* 4/2000, pp. 150–186.

Pro Europa (1997) *România și minoritățile. Colecție de documente*, Târgu-Mureș: Editura Pro Europa.

Turda, M. (2000) *Diskurzuskülönbségek Romániában* in *Pro Minoritate* pp. 131–138.

Verdery, K. (1993) „Nationalism and National Sentiment in Post-socialist Romania” in *Slavic Review*, Volume 52, Number 2, Summer 1993, pp. 179–203.

Zellner, W., Dunay P. (1998) *Ungarus Außenpolitik 1990–1997. Zwischen Westintegration, Nachbarschaft- und Minderheitenpolitik*, Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft.

THE POST-COMMUNIST HISTORY OF ROMANIAN-HUNGARIAN RELATIONS

1. Expectations and their fulfillment

I admit that I do not know what expectations Romania had when, after 1989, it set off on the road to normalizing the situation between the two states. According to what I know, the Hungarian state did not have exaggerated illusions before 1990. Preparing for the changes that were to come, Hungarian politics foresaw to a certain extent that the political atmosphere that was going to set in after the change of regime would not necessarily have a favorable influence on the situation of the Hungarian minority in Romania. Among the notes of the College and Secretariat for National and Ethnic Minorities, on 7 December 1989, we encounter a statement that predicted the near future quite correctly: “the Hungarian threat, and the defense of territorial integrity are the functional pillars of Romanian domestic policy, which cannot be replaced by any other means”.²³

One can presume that the first political declarations of the National Salvation Front²⁴ gave us some hope, but it is not very likely that these declarations were the basis of an ambitious long-term project, because the communist restoration had no scruples appealing to the Romanians’ national feelings, moreover, it fuelled them to paroxysm (Câmpeanu, P., Radyai, R., 1991; Deletant, D., 1991; K. Verdery, 1993).

At the same time, the minority policy of the Hungarian state changed radically, and the statements of József Antall (according to which he felt, deep in his soul, he was the Prime Minister of 15 million Hungarians), the consistent application of Antall’s doctrine – according to which the position of Hungarians outside of Hungary in political issues that influence their fate are a priority in relation with any other argument in foreign policy (Bárdi, N., 1999), meant unconditional support for the political aspirations of the Hungarian minority in Romania, even if this support led primarily to a gradually increasing confrontation, and its perverse impact was the institutionalization of Romanian nationalism.

²³ See R., Győri Szabó, 1997:352

²⁴ Declarația Frontului Salvării Naționale cu privire la drepturile minorităților naționale din România [Declaration of the National Salvation Front regarding the rights of national minorities in Romania], January 6, 1990, in *Pro Europa* 1997), pp.28-30, as well as Declarația Guvernului României cu privire la minoritățile naționale [Declaration of the Romanian Government regarding the national minorities], *Ibidem*, pp. 30-32.

All these invite the conclusion that immediately after 1989 the Hungarian side expected the Romanian state to radically redefine its relation with the Hungarian minority, and within the institutionalization of autonomy at different levels, to give up (at least) the direct exercise of its authority over the Hungarian minority in Romania in what concerns the public policies in the field of education and culture.

Though entirely justified from the moral or historical perspective, this expectation lacked any realistic political basis: the Romanian politics simply refused, in the period after 1990 (an approximately until 1993²⁵), to include the issue of the Hungarian minority on the agenda of negotiations regarding interstate relations.

As for the Hungarian side, the resolution of the minority issue was the *Problem* itself, while the Romanians the problem was that it was considered by the Hungarian state a problem of its own, and a foundation stone of bilateral relations (Zellner, W., Dunay, P., 1998).

The beginning of the process of resolution and the evolution of Romanian-Hungarian relations have been the results of long processes, in which the dynamics of the foreign policy objectives of the two countries had an important role (Romania's admission to the Council of Europe, Romania's perspectives and the process of integration in NATO and the EU), as well as the results of the successes and failures that have been recorded in this domain.²⁶ In this process, the system of relations in which the two countries defined their expectations and objectives was significantly changed. Hence, what can be stated about expectations, position statements and attitudes at the beginning of the year 1990 is that they were worded simply in a different paradigm from the one in which the Romanian-Hungarian relations are evolving at present.

I will mention only one example. The reception in Romania of the Hungarian Status Law contained, at the level of political rhetoric, numerous elements that were very similar to the nationalist atmosphere in 1990; the political activity and the interstate relations evolved according to absolutely different parameters. Prime Minister Nastase had no interest to start a process in the internal politics, which would lead to the suspension of the pact signed with UDMR, to the isolation of the representatives of the Hungarians' interests, or to the revival of the wave of nationalist declarations, because all these would compromise even more the chances of Romania's accession to NATO. Under these circumstances, Romania submitted the case to the Venice

²⁵ In the opinion of authors specialized in the analysis of the evolution of international relations, Romania changed its orientation in foreign policy at the end of 1992, or at the beginning of 1993 (Dunay, P. 1997, Depres, F. 1996).

²⁶ Let us remember that in 1997, after Romania was invited to the NATO in Madrid, the governmental – which included UDMR – was considerably 'resigned' as concerns the satisfaction of the claims formulated by the Hungarian minority (Kántor, Z., Bárdi, N., 2000:161).

Commission, and so this group of specialists which also has political authority rescued the Romanian-Hungarian relations in this situation of crisis.

The evolution of the events in this direction simply signals that the points of reference that were operational in the early '90s, and were defining for the Romanian-Hungarian relations, have lost in importance. The cause of the Hungarian minority, although a central issue that generates tensions, does not block completely the evolution of relations, because for both parts, the cause of the minorities is a much more complex issue that involves many more actors (not only Romanians and Hungarians), and in which the objectives and expectations are in dynamic evolution.

Consequently, in the last decade, the field of political games in which these relations are placed has changed qualitatively, which can be a good thing in itself; however, I think that the de-dramatization of the Romanian-Hungarian relations is an opportunity for the establishment of a common minimal program by the Romanians and the Hungarians.

2. The Franco-German model

The evocation of the Franco-German model in the context of the dynamics of the Romanian-Hungarian relations is a station along the road of paradigm change that I outlined above. This evocation was formulated by President Iliescu in the fall of 1995, when Romania started its offensive in foreign politics – under the sign of accession to NATO²⁷ – and one of the important objectives (as well as one of the expectations of the West) was the signing of the bilateral treaty with Hungary.

The message of President Iliescu's proposal was that Romania, on the one hand, wished to regulate its relations with other states in the European spirit of openness, similarly to an experienced model, and on the other hand, he did not want to allocate too much space within the negotiation processes to the political regulation of the destiny of the Hungarian minority in Romania (Gallagher, T., 1997).

Overlooking the context in which the Franco-German relations arrived in the center of politics and public thinking, we can state that the de-dramatization of the Romanian-Hungarian relations and the processes that made this possible do not look like the Franco-German model. Within the bilateral treaty, though it does not contain radical political solutions as concerns the resolution of the minority issue, the Romanian side accepted, however, the Hungarian state as a partner that expresses its opinion (within the limits defined in the treaty) about the minority policy of the Romanian government. At the same time, the Romanian side considers the efforts of the Hungarian state to support the reproduction of cultural identity of the Hungarians in

²⁷ After his visit to Washington in 1995, President Iliescu became more optimistic as concerns the chances of Romania's accession to NATO (Biró, G., 1999:368).

Romania legitimate. Moreover, this was not confined to material support only. This because the Romanian state, though introducing some specific limits, made it possible for the Status Law to be applied, recognizing the right of Hungary to consider the Hungarians in Romania the subject matter of its own identity policy, and to treat them accordingly. Such an evolution of the Romanian-Hungarian relations is, I think, more like a compromise between the two states, whose political elite attribute an important role to ethnic belonging in the definition of the political community. This is less characteristic of the reconciliation process between Germany and France.

From another perspective, we can ask to what extent the techniques applied by the German and French elite, and supported by the two states in the reconciliation process²⁸, can prove efficient so as to result in a high degree of acceptance, tolerance and historical relaxation at the level of society.

3. Arguments for the enhanced dynamics of the relations

I would like to mention only one of the dozen arguments that come to mind and of which several are already present almost as commplaces in the intellectual conscience.

There is a mass of hundreds of thousands of people moving between Hungary and Romania – some of them can legally be classified as emigrants, others are about to legalize their residence in Hungary, while yet another category can be considered illegal workforce (Horváth, I, 2002). The fact is, however, that these are merely legal categories, while their identity is a so-called transnational bilateral identity²⁹, and from their perspective borders, as well as the semantic content of the words *here* and *there*, evolve dynamically and permanently. The phenomenon and the process may be regulated from several points of view; I will only elaborate on one of them.

The two spaces, seen as labor markets, overlap to a certain extent and from certain perspectives, but in the legal field there have been very few measures (see the relevant paragraphs of the Status Law) to regulate the status of these people on the labor market. The big winner of the process is the Hungarian society, because a large percentage of these migrating people is on the secondary labor market (the area that is considered black or gray from the legal point of view), which develops in the economies in dynamic evolution, being considered secondary because the rules of remuneration are different from those on the official labor market. The interest of the society is not always to officialize this secondary market, given that as long as employment is illegal or semi-legal, the employees do not really have the

²⁸ The programs of the Franco-German Youth Office, the common principles, the chapters in the history textbooks that were written after a series of negotiations among specialists, etc.

²⁹ For the theoretical background of this notion, see Appadurai, A. 1991, 1996.

possibility to exercise their lawful rights. At present, new social and economic relations are emerging, which call for a more ample, more complex interstate regulation than in the paragraphs relating to this domain in the treaty signed by the two states as concerns the status law.

4. *Obstacles*

An ample discussion about the nation, involving three kinds of participants, is necessary: Romanians, Hungarians in Romania, and Hungarians in Hungary. The very fact that a Romanian-Hungarian political treaty was signed, referring to the conditions of applying the status law on the territory of Romania, does not mean that the Romanian elite with responsible thinking would have had the opportunity to express their opinion, to state how they see the situation of the Hungarian minority in Romania within the Romanian political community. UDMR is in a somewhat strange situation, because if it accepts the status law, what legitimacy would it have in its interventions in the discussions to modify the constitution, pretending that the idea of the Romanian ethnic nation is unacceptable to be enshrined in it. Anyway, on the margin of the status law there is again the tension between identity and loyalty – completed with new elements and in a much more complex system of notions – which has been formulated by the Romanian public opinion several times in the last decade, at different levels and in various registers³⁰. I am not thinking here of the scandals raised by the ultranationalist Romanians, but about the attitude of Romanian intellectuals for whom the place of the identity assertion policy of the Hungarians in Romania within the Romanian political community is not so evident: Horia Roman Patapievici, Alexandru Paleologu, Octavian Paler, and Alina Mungiu to some extent – to mention only those that obviously belong to this category.³¹ As concerns the dispute on Romanian national identity, a dispute that is carried out at the level of the intellectual elite³², the introduction of the Hungarian issue, of the issue of identity and loyalty, is welcome, and it is less welcome to operate simply with past facts, as was the case of the status law. Conditions should have been or at least should be created *for the sick person to speak*. In the Romanian intellectual circles with which I have been in contact, several people have pointed out their wish to tackle this issue within an ampler dispute. In the mid-90s some of these intellectuals (mostly persons belonging to the younger generations), refused the nationalist premise according to which the mere admission of the Hungarian identity is already a satisfactory reason to question the authenticity of the relation between citizens and the Romanian state, while

³⁰ See Turda, M. 2000

³¹ This classification is not mine; Gabriel Andreescu has also expressed his reserve, debating on the positions taken up by these persons (1996, 2001).

³² For more on this, see Haddock, B., Caraiani, O. 1999.

part of the Romanian political elite identified the cause of tension in the concept of nation, and now only with difficulty can they explain the situation that emerged.

At the same time, the situation is not obvious in what concerns the Hungarian-Hungarian relations either – on the occasion of the debates on the status law, I had the impression that this status has to be loved and appreciated as a certification of one's being Hungarian. Statements according to which the fact that the Hungarian state issued the law without consulting the neighboring states created an unpleasant situation, generated several new problems which are difficult to solve between the concerned states and the Hungarian minorities living in those states (or maybe within the society as well). Although such a statement can be considered the description of the state of the case, it is considered at the best a proof of lack of perspectives, but given the polarized political atmosphere in Hungary, those who do not speak enthusiastically and gratefully about the status law can be found to display a certain political attitude, and starting from the basis of a certain typology of identity policy, they can be considered *anti-national collaborators*.³³

This is the moral pressure under which we have not had the chance to talk about the processes that, parallel to the consolidation of the national Hungarian ties, could lead to a qualitative re-definition of citizenship relations of citizens that belong to the Hungarian minority, and the manner in which Hungary could help these processes.

Bibliography

Andreescu, G. (1996) *Naționalişti, antinaționalişti... O polemică în publicistica românească*, Iași: Polirom.

Andreescu, G. (2001) *Ruleta. Români și maghiarii, 1990–2000*, Iași: Polirom.

Appadurai, A. (1996) "Sovereignty without Territoriality. Notes for a Postnational Geography" in Yaeger, Patricia (ed) *The Geography of Identity*, pp. 40–58.

Appadurai, A., (1991) "'Global Ethnoscapes': Notes and Queries for a Transnational Anthropology" in Fox, Richard (ed) *Recapturing Anthropology*, pp. 191–210.

Bárdi, N. (1999) "Törésvonalak keresése és összehasonlítása a határon túli magyar politikában" in Bakk M., Székely I., Toró T. T. (eds.) *Útközben. Pillanatképek az erdélyi magyar politika reformjáról*, Csíkszereda: ProPrint, pp. 19–44.

Bíró G. (1999) "Bilateral Treaties Between Hungary and its Neighbors after 1989" in Romsics I and Király K.B. (eds) *Geopolitics in the Danube Region. Hungarian Reconciliation Efforts, 1848–1998*, Budapest: CEU Press, pp. 347–378.

³³ Borbély, I., Borbély, Zs. A. 1999

Borbély I. & Borbély Zs. A. (1999) "RMDSZ: érték, érdek és hatalom, 1989–1998" in Bakk M., Székely I., Toró T.T. (eds.) *Útközben. Pillanatképek az erdélyi magyar politika reformjáról*, Csíkszereda: ProPrint, pp. 181–214.

Câmpeanu, P., Radyai, R. (1991) "National Fervor in Eastern Europe: The Case of Romania" in *Social Research* Winter/1991, Vol. 58, Issue 4, pp. 805–829.

Deletant, D. (1991) "The Role of Vatra Romaneasca in Transylvania" in *Report on Eastern Europe*, Vol. 2, No. 5.

Despres, F. (1996) "La politique étrangère Roumaine. A l'épreuve de ses contradictions" in Péliissier, N., Marré, A. and Despres F. (eds.) *La Roumaine contemporaine. Approches de la «transition»*, Paris: Edition L'Harmattan, pp. 125–135.

Dunay P. (1997) "Hungarian-Romanian relations: A Changed Paradigm", in Monika Wohlfeld et al. (eds): *The Effects of Enlargement on Bilateral Relations Between Central and Eastern Europe*, Paris: Institute for Security Studies, Western European Union.

Gallagher, T. (1997) "Danube Détente: Romania's Reconciliation with Hungary after 1996" in *Balkanologie*, Volume I, No. 2, December 1997.

Győri Szabó R. (1997) *Kisebbségpolitikai rendszerváltás Magyarországon a Nemzeti és Etnikai Kollégium és Titkárság Története tükrében*, Budapest: Osiris.

Haddock B., Caraiani, O. (1999) "Nationalism and civil society in Romania" in *Political Studies*, 1999 June, Vol. 47, No. 2.

Horváth I. (2002) "A romániai magyar kisebbség Magyarországra irányuló mozgása" in *Korunk*, 2002/February, 31–47.

Kántor, Z., Bárdi, N. (2000) "Az RMDSZ a romániai kormányban, 1996–2000" in *Regio*, 4/2000, pp. 150–186.

Pro Europa (1997) *România și minoritățile. Colecție de documente*, Târgu Mureș: Editura Pro Europa.

Turda, M. (2000) "Diskurzuskülönbségek Romániában" in *Pro Minoritate*, pp. 131–138.

Verdery, K. (1993) "Nationalism and National Sentiment in Post-socialist Romania" in *Slavic Review*, Volume 52, Number 2, Summer 1993, pp. 179–203.

Zellner, W., Dunay P. (1998) *Ungarus Außenpolitik 1990–1997. Zwischen Westintegration, Nachbarschaft- und Minderheitenpolitik*, Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft.

Sándor JANKÓ SZÉP

**INTEGRAREA EUROPEANĂ
CA STIMULENT AL RECONCILIERII**

**AZ EURÓPAI INTEGRÁCIÓ
MINT A MEGBÉKÉLÉS ESZKÖZE**

**EUROPEAN INTEGRATION
AS A VEHICLE FOR RECONCILIATION**

INTEGRAREA EUROPEANĂ CA STIMULENT AL RECONCILIERII

Mă onorează faptul că și mie mi-au fost trimise întrebările legate de relațiile româno-maghiare. Trebuie să vă spun că niciodată nu m-am ocupat de sociologie, psihologie socială, fiind atras de științele exacte. Am studiat și predau fizica, dar am păreri despre problemele puse în discuție și m-am străduit să răspund conștiincios, mai precis să-mi exprim propria părere.

1. Nu știu exact cu ce așteptări a pornit Ungaria și România după 1989, dar am văzut cu toții că în urma schimbărilor din România, Ungaria a încercat să ajute cu sinceritate și că a început un proces care însă mai târziu s-a încetinit, pentru ca după evenimentele de la Târgu Mureș să stagneze complet.

În Ungaria, după venirea la putere a lui József Antall, părea că a sosit timpul pentru abordarea unor probleme care în timpul socialismului nu au fost puse pe tapet; cu alte cuvinte, asumarea cauzei minorității maghiare semnificative care trăiește în Transilvania.

România a început să fie dominată de un sentiment al inferiorității – imposibil de înțeles pentru gândirea logică – din cauză că ar putea pierde Ardealul, o regiune care nu i-ar trebui Ungariei nici dacă i-ar fi oferită pe tavă. Acest sentiment a fost amplificat de faptul că România nu a reușit să facă mai nimic pentru românii din Basarabia, aceștia revenind în sfera de influență a imperiului rus.

Elita politică românească a fost șocată de aderarea Ungariei la NATO și de intervenția NATO împotriva Iugoslaviei.

Actuala conducere a Ungariei crede că, în ceea ce o privește, datorită legii statutului a făcut un pas decisiv, în timp ce diplomația română crede că a reușit să scoată dințele veninos al acestei legi și totodată să o compromită în ochii unei părți însemnate a opiniei publice maghiare.

De fapt, pentru conducerea României, apropierea nu este importantă, ea se prefacă doar că ar fi așa, deoarece, pe de o parte, trebuie să demonstreze acest lucru în vederea integrării euroatlantice, iar pe de altă parte, din punct de vedere geografic, toate drumurile spre Europa trec prin Ungaria.

2. Reconcilierea franco-germană a luat ființă la inițiativa unor politicieni de mare anvergură, în fața cărora s-a aflat obiectivul Europei unite, toată lumea fiind convinsă că atingerea acestuia impune ca prejudecățile să fie puse la o parte. După câte știu, generația mai în vârstă nu și-a schimbat ideile preconcepute și nu a anulat consecințele traumelor istorice, dar pentru că politica de zi cu zi nu folosește în scopurile proprii rănilor sufletești ascunse în adâncime, acestea își pierd treptat gravitatea în cazul generațiilor tinere. Este o terapie reală și pe termen lung ea poate duce la vindecarea completă a rănilor istorice.

Acest model ar putea fi aplicabil și în cazul românilor și maghiarilor, dacă ar exista politicieni carismatici care ar face din el filosofia lor de viață și ar reuși să obțină ca elita politică să accepte aceste vederi; din păcate însă, în momen-

tul de față nu există astfel de politicieni și nici scopuri înălțătoare precum Europa unită. Astfel, modelul franco-german nu funcționează în zona noastră.

În România, politicienii demagogi și meschini reușesc să-și creeze un capital politic important din naționalism, disimulându-și în același timp și interesele materiale proprii, de tip mafiot.

Dintre obiectivele strategice ale Ungariei, aderarea la NATO a fost deja realizată, iar intrarea în UE se află pe ordinea de zi. Dacă vor atinge și acest al doilea obiectiv, presimt că relațiile cu România nu vor avea o importanță deosebită din punct de vedere politic. Chestiunea minorității maghiare și problemele economice vor fi deja adaptate la linia comunității europene.

3. Nu pot să aduc argumente politice privind dinamizarea relațiilor româno-maghiare. Cred că numai alinierea la structurile occidentale poate avea un efect real.

Că Ungaria, datorită bunelor relații politice, ar putea să-i ajute într-un mod mai eficient pe maghiarii din România, nu este un argument suficient de puternic, deoarece în această privință opinia publică din Ungaria este destul de divizată.

În România ar trebui să apară o echipă de politicieni care ar putea reprezenta în mod credibil, cu riscul de a-și pierde din popularitate, îmbunătățirea substanțială a relațiilor româno-maghiare. Eu însă nu prevăd o asemenea posibilitate în acest moment. Până și comentariile teoretice pe tema înființării regiunilor în România s-au lovit de o imensă rezistență.

Din punct de vedere economic, capitalul maghiar ar putea întreprinde ceva datorită faptului că se poate extinde mult mai ușor cu ajutorul maghiarimii. Economia românească ar putea spera că, datorită medierii maghiarilor, ar putea ajunge cu mai multă ușurință pe piața occidentală, în anumite domenii. Totuși, cred că aceste posibilități nu sunt cu adevărat însemnate pentru nici una dintre părți.

Din punct de vedere cultural s-ar putea realiza legături importante, deoarece în lume este destul de rar ca cetățenii unor țări vecine să vorbească limba celuilalt într-un număr de ordinul milioanelor.

Eu nu cunosc altă relație de vecinătate în afară de cea dintre finlandezi și suedezi, însă, preluând opinia fiicei mele, care predă finlandeza la Cluj și în cursul studiilor sale a cunoscut mai îndeaproape realitatea din Finlanda, această vecinătate este și ea unilaterală, deoarece relațiile sunt întreținute de către finlandezi și de suedezii din Finlanda, mult mai puțin de către suedezii din Suedia.

Ar fi nevoie de personalități înzestrate cu o mare seriozitate și putere de radiație, care și-ar asuma apropierea celor două popoare ca un obiectiv al vieții lor, care ar găsi acele domenii în care cunoașterea reciprocă și propagarea valorilor culturale sunt importante pentru ambele popoare. În acest caz, am putea găsi o posibilitate cu valoare de model și pentru alții, deoarece în lumea actuală care se unifică, în potopul de nezăgăzuit al globalizării, al culturii de masă ieftine, în stil american, ocrotirea culturilor „scumpe” ale popoarelor mici este o veritabilă provocare. Cu forțe unite poate că ne-ar fi

mai ușor să facem ceva. Nu știu în ce măsură se poate susține la Praga de azi posibilitatea central-europeană kafkiană, ceho-germano-evreiască, dar cred că s-ar putea face ceva și în Transilvania.

4. Problema principalelor obstacole în calea relațiilor româno-maghiare ar merita cercetări de fond și s-ar ajunge cu siguranță, dincolo de faptele arhicunoscute, la câteva rezultate surprinzătoare. Voi enumera câteva dintre opiniile mele, bineînțeles, fără pretenția profesionalismului.

a) Diferența dintre orânduirile sociale.

Din punctul de vedere al straturilor bogate și sărace, societatea maghiară a fost puternic diferențiată în cursul istoriei, de la marea nobilime, care exercita puterea, până la straturile cele mai sărace, care nici măcar nu au fost considerați oameni. S-a dezvoltat o scară foarte largă a responsabilităților, a privilegiilor și a subordonărilor care, legate de diferitele straturi, au condus la apariția unor aroganțe și conștiințe de superioritate. Societatea românească nu a cunoscut o divizare atât de largă. Din această cauză, unii români sunt de părere că maghiarii au o conștiință nejustificată a superiorității, în timp ce maghiarii îi consideră pe români ca o companie oportunistă, fără principii, care nu-și respectă cuvântul dat.

b) Despre diferențele religioase s-a vorbit mult, eu nici n-aș aborda această temă – este însă fapt că diferența evidentă dintre religiile occidentale și ortodoxie ridică multe obstacole în calea înțelegerii reciproce. Experiența mea îmi spune de asemenea că te poți înțelege mult mai lesne cu românii greco-catolici sau neoprotetanți, dar poate că acest lucru se datorează faptului că și ei au trăit experiența destinului minoritar în propria lor țară.

c) Tratarea total diferită a trecutului istoric comun este de asemenea sursa multor dispute. Problema este, după mine, că abordarea istoriei românilor, din considerente ideologice, s-a schimbat de atâtea ori în ultimele decenii, încât ea a devenit neclară din multe puncte de vedere, chiar și pentru români. Iar falsificările necesită în mod evident o abordare cucernică, făcând imposibilă și cea mai mică dispută.

d) Sărăcia generală din România constituie și ea un obstacol important în calea apropiării.

Ca o inițiativă, aș putea evoca predarea unor cunoștințe despre popoarele conlocuitoare copiilor români din zonele cu populație mixtă – limba, la un nivel de bază, câteva evenimente istorice importante, sărbătorile, datinile etc – pentru ca celălalt popor să nu li se pară străin, de neînțeles. Dar poate că aceasta este doar opinia unui profesor care își dă importanță.

AZ EURÓPAI INTEGRÁCIÓ MINT A MEGBÉKÉLÉS ESZKÖZE

Megtisztelő számomra, hogy nekem is elküldték a román–magyar viszonyral kapcsolatos kérdéseiket. El kell mondanom, hogy sohasem foglalkoztam szociológiával, társadalomlélektannal, magam a reáltudományok iránt érdeklődtem. Én fizikát tanultam és tanítok, de van véleményem a felvetett kérdésekről, és igyekeztem azokat lelkiismeretesen megválaszolni, pontosabban saját véleményemet kifejtteni.

1. Azt, hogy 1989 után Magyarország és Románia milyen várakozásokkal indult el, nem tudom pontosan, de tapasztaltuk, hogy a romániai változásokat követően Magyarország őszintén segíteni próbált, és megindult egy folyamat, amely viszont előbb lassult, majd a marosvásárhelyi eseményeket követően megrekedt.

Magyarországon Antall József hatalomra jutása után elérkezettnek látták az időt olyan kérdések felvetésére, amelyeket a szocializmus idején nem vettek fel. Vagyis a Romániában élő jelentős magyar kisebbség ügye melletti kiállás vállalását.

Romániában egy logikus gondolkodással nem érthető kisebbségérzés lett uralkodóvá, hogy elveszíthetnék azt az Erdélyt, amely Magyarországnak, ha tálcán kínálnák fel, sem kellene. Ezt az érzést erősítette az is, hogy a besszarábiai románokért lényegében Románia semmit sem tudott tenni, és azok szükségszerűen visszakerültek az orosz birodalom befolyási övezetébe.

A romániai politikai elitet sokkolta Magyarország NATO-taggá válása és a Jugoszlávia elleni NATO-fellépés.

Jelenleg a magyar vezetés úgy érzi, hogy a státustörvénnyel a maga részéről döntő lépést tett, a román diplomácia viszont úgy érzi, sikerült kihúznia annak méregfogát, és ugyanakkor a magyar közvélemény egy jelentős részének szemében kompromittálni is azt.

A román vezetés számára tulajdonképpen nem fontos a közeledés, csak úgy tesz, mintha fontos volna, mivel egyrészt az euroatlanti felzárkózás miatt kell felmutatnia azt, másfelől földrajzilag minden reális út Magyarországon át vezet Európa felé.

2. A francia–német megbékélés nagyformátumú politikusok kezdeményezésére jött létre, akik előtt célként az egyesült Európa lebegett, és ez meggyőzött mindenkit arról, hogy a megvalósításáért a sérelmeket félre kell tenni. Tudomásom szerint az idősebb generációban nem változtatta meg a kölcsönös előítéleteket, és nem szüntette meg a történelmi traumák következményeit, de mivel a napi politika nem használja saját céljaira ezeket a mélyben megbújó lelki sebeket, azok a fiatal generációkban fokozatosan halványulnak. Ez egy valódi terápia, és hosszú távon elvezethet a történelmi sebek teljes begyógyulásához.

A románok és magyarok esetében is alkalmazható volna ez a modell, ha volnának bölcs, karizmatikus politikusok, akik ezt életfilozófiájukká tennék, és sikerülne nézeteiket elfogadtatniuk a politikai elitel, de sajnos pillanatnyilag ilyenek nincsenek, és az egyesült Európa-szerű magasztos célok sem léteznek, így a francia–német modell nem működik a mi térségünkben.

Romániában a kisztílu demagóg politikusok jelentős politikai tőkét tudnak kovácsolni a nacionalizmusból, és ezzel leplezik maffiotikus anyagi érdekeiket is.

Magyarország stratégiai céljai közül a NATO-tagság már megvalósult, és az EU-ba lépés is napirenden van. Ha az utóbbi célt is elérik, úgy érzem, politikailag nem lesz különösebben fontos a Romániával való kapcsolat. A magyar kisebbség és a gazdasági kérdések már az európai közösség vonalvezetéséhez fognak illeszkedni.

3. A magyar–román viszony dinamikusabbá tétele érdekében politikai érveket én nem tudok felhozni. Úgy érzem, hogy csak a nyugati struktúrához való felzárkózás az, ami igazából hat.

Az, hogy Magyarország a jó politikai viszony révén eredményesebben segíthet a romániai magyarokon, nem igazán erős érv, mert ebben a magyarországi közvélemény eléggé megosztott.

Romániában meg kellene jelennie egy olyan politikai csapatnak, amely hitelesen tudná képviselni, bizonyos népszerűtlenség ellenére, a magyar–román viszony lényeges javítását. De pillanatnyilag én nem látok ilyen lehetőséget. A romániai régiók létrehozására tett elméleti fejtegetések is óriási ellenállásba ütköztek.

Gazdaságilag a magyar tőke esetleg tud valamit kezdeni azzal, hogy a magyarság révén könnyebben tud terjeszkedni. A román gazdaság abban reménykedhet, hogy magyar közvetítéssel bizonyos területeken könnyebben jut a nyugati piacokra. De szerintem egyik fél esetében sem igazán jelentős a fentebbi lehetőség.

Kulturálisan jelentős kapcsolatok alakulhatnának ki, mivel a világon kevés helyen fordul elő, hogy milliós nagyságrendben beszéljék egymás nyelvét szomszédos országok polgárai.

Én a finn–svéd szomszédoságon kívül mást nem ismerek, de a lányom véleményét átvéve, aki finn nyelvet tanít Kolozsvárott, és tanulmányai során közelebről megismerkedett a finn valósággal, az is féloldalú, mert a kapcsolatokat a finnek és a finnországi svédek éltetik elsősorban, és sokkal kevésbé a svédországi svédek.

Szükség volna komoly, nagy kisugárzású személyiségekre, akik vállalnák, életcéljukká tennék a két nép közötti közeledést, akik megtalálnák azokat a területeket, ahol a kulturális értékek kölcsönös ismerete, terjesztése mindkét nép szempontjából fontos. Itt fellelhető volna egy mások számára is modellértékű lehetőség, mert a globalizáció, az olcsó amerikai tömegkultúra feltartóztatatlannak tűnő özönvizében a kis népek „drága” kultúrájának megőrzése ugyancsak nagy kihívás egységesülő világunkban. Összefogva talán könnyebben lehetne tenni valamit. A kafei cseh–német–zsidó közép-eu-

rópai lehetőség, nem tudom, mennyire éltethető a mai Prágában, de Erdélyben is lehetne valamit kezdeni szerintem.

4. A román–magyar kapcsolatok fő akadályainak kérdése alapos kutatásokat érdemelne, és bizonyára az általánosan ismert tényeken kívül meglepőnek tűnő eredmények is akadnának. A magam vélekedései közül felsorolok néhányat, természetesen a szakszerűség igénye nélkül.

a) A társadalmi berendezkedések különbözősége.

A magyar társadalom a gazdag és szegény rétegek tekintetében történelmileg erősen differenciálódott, az uralkodást gyakorló főnemeseiktől az ember számba sem vett legszegényebb rétegekig. A felelőségek, a kiváltságok és az alárendeltségek egész széles skálája alakult ki, s az egyes rétegekhez kapcsolódóan elvezetett bizonyos arroganciák, felsőbbrendűség-tudatok megjelenéséhez. A román társadalom nem ismert ilyen széles tagozódást. Ezért a románok úgy vélik, hogy a magyaroknak valamiféle indokolatlan felsőbbrendűség-tudatuk van, míg a magyarok a románokat valamiféle elvtelen, megalkuvó, adott szavukat be nem tartó társaságnak tartják.

b) A vallási különbözőségekről sokan értekeztek, én nem térek ki rá, de tény, hogy a nyugati vallások és az ortodoxia nyilvánvaló különbözősége sok akadályt gördít a kölcsönös megértés útjába. Tapasztalatom szerint is a görög katolikus vagy neoprotesztáns románokkal könnyebb szót érteni, de lehet, hogy ez abból fakad, hogy ők is megélték saját hazájukban a kisebbségi sorsot.

c) A közös történelmi múlt teljesen eltérő tárgyalása szintén sok vita forrása. Gond szerintem, hogy a románok történelmének tárgyalása, ideológiai megfontolásokból, annyiszor módosult az utóbbi évtizedekben, hogy a románok számára is sok vonatkozásban tisztázatlan. A hamisítások pedig kimondottan igénylik aztán azt az áhítatos viszonyulást, amely lehetetlenné teszi a legkisebb vitát is.

d) A romániai általános szegénység is jelentős akadályt képez a közeledés útjában.

Kezdeményezésként említhetném, hogy a vegyes lakosságú körzetekben a román gyermekeknek is tanítani kellene az együtt élő nép ismeretét – a nyelvet alapfokon, történelmének néhány fontos eseményét, ünnepeit, szokásait stb. –, hogy ne tűnjön számukra idegennek, érthetetlennek a másik nép. De ez lehet, hogy csak egy tanár fontoskodó véleménye.

EUROPEAN INTEGRATION AS A VEHICLE FOR RECONCILIATION

It is an honor for me that you have sent me your questions concerning the Romanian-Hungarian relations. I must confess that I have never dealt with sociology, social psychology, as my interests lie with the sciences of nature. I studied and teach physics, but obviously I have an opinion about the issues raised, and will attempt to answer the questions conscientiously, or more precisely to express my own opinions.

1. I don't know exactly what the expectations were in Hungary and Romania after 1989, but we could all see that after the change in Romania Hungary's intention to help was sincere, that a process began, which slowed down later, and stopped completely after the events in Târgu Mureş in 1990.

In Hungary, when József Antall came to power it seemed that certain problems could be finally addressed that couldn't have been raised in the socialist era. It seemed that time had come to take an advantageous attitude toward the case of the significant Hungarian minority living in Transylvania.

Romania began to have a feeling of inferiority – hard to conceive by common sense – because it was afraid of losing Transylvania, a region that Hungary doesn't want at all, should it be offered for free. This feeling was amplified by the fact that Romania couldn't do anything for the Romanians living in Bessarabia, who fell, thus, again, under the influence of Russia.

The Romanian political elite was shocked by the integration of Hungary into NATO and by the intervention of NATO in Yugoslavia.

The present Hungarian government think that they took a decisive step with the status law; in the meantime the Romanian diplomacy thinks that they have taken the sting out of this law and also compromised it in the eyes of a great part of the Hungarian public opinion.

In fact the rapprochement isn't important for Romania's government, they just pretend to find it so, because on the one hand they have to prove this for the sake of Euro-Atlantic integration, on the other hand, from a geographical point of view, all roads to Europe go through Hungary.

2. The French-German reconciliation was initiated by very important politicians, who wanted a unified Europe. The whole world was convinced that for the sake of this objective past offences had to be forgotten. As far as I know, the older generation didn't give up their preconceptions and didn't leave behind the consequences of historical traumas. However, daily politics don't have to deal with the hidden injuries of the soul to reach their aims, therefore these injuries gradually lose their intensity for the young generations. This method can be a real therapy, and on the long term it can lead to the complete healing of historical injuries.

This model could be applied for Romanians and Hungarians too, if there were charismatic politicians, who would accept this method as their own philosophy, and would make the political elite accept these views – unfortunately there aren't such politicians at the moment, or such noble purposes like the unified Europe. Thus the French-German model can't be applied to our region.

In Romania, demagogue and shrewd politicians can make political capital out of nationalism, dissimulating in the meantime their mafia-type material interests.

From its goals Hungary has already reached that of joining NATO, and its integration into the EU is underway. I think that once inside the EU, its relations with Romania won't have great political importance for Hungary anymore. The question concerning the Hungarian minority and the economic problems will be adapted to a common European level.

3. I can't present political arguments concerning the stimulation of Romanian-Hungarian relations. I think that only joining the western structures could have a significant effect in this matter.

I don't think it would be a good argument to say that, due to its good political relations, Hungary could support more efficiently the Hungarians living in Romania, because the public opinion in Hungary is quite divided in this respect.

It is in Romania where there is a need for a group of politicians who would represent in a credible way, even by risking their popularity, the substantial improvement of the Romanian-Hungarian relations. I don't think though that this need can be met nowadays. Even theoretical comments on the subject of regionalization in Romania were received with intense resistance.

From an *economic* point of view, Hungarian investments could be useful, because they can be more easily extended by the mediation of the Hungarians living in Romania. In certain fields the Romanian economy could participate more easily with Hungarian mediation on the western market. I think though that these possibilities aren't important enough for either of the parties.

From a *cultural* point of view important relations could be established, taking into account that it is quite rare that millions of citizens of two neighboring countries speak each other's language.

I don't know such a vicinity relation except the one between Finns and Swedes. But I adopt my daughter's opinion, who teaches Finnish in Cluj, and who got familiar with the Finnish reality during her studies: this relationship is unilateral as well, because the relations are supported mostly by the Finns and Swedes living in Finland, and to a lesser degree by the Swedes from Sweden.

We need earnest and persuasive personalities who would assume the rapprochement of the two nations as their life-objective, and who would find those domains where knowing each other and the promotion of cultural values are important for both nations. This way we would have the possibility to offer a model for others too, because in this unifying world, in the unstoppable process of globalization, with cheap American-style popular culture

the protection of the “precious” culture of small nations represents a real challenge. By unifying our forces it may be easier for us to do something. I don’t know how far the Kafkian Central European possibility, the Czech-German-Jewish one, is still sustainable in today’s Prague, but we could do something in Transylvania, too.

4. The main impediments to the Romanian-Hungarian relations would deserve thorough research, and I am convinced that besides the well-known facts we would have surprising results. I would like to mention some of my views, of course without pretending professionalism.

a) The difference between social strata.

In the course of history Hungarian society was made up of very diverse, rich and poor strata, from the great nobility exerting power to the poorest strata who weren’t even considered to be part of the people. A whole range of responsibilities, privileges, subordinations was developed, and this led to the appearance of arrogance and the feeling of superiority in a certain stratum. Romanian society wasn’t as divided. That is why some of the Romanians think that Hungarians have an unjustified sense of superiority, and Hungarians think that Romanians are an opportunist rabble without principles, who don’t keep their word.

b) Many things have been said concerning the religious differences, therefore I wouldn’t like to discuss this problem now – we have to admit though that the evident difference between western religions and orthodoxy makes mutual understanding more difficult. In my experience one can understand the Greek Catholic or neo-Protestant Romanians better, but this happens maybe because they experienced the status of belonging to a minority in their own country.

c) The totally different way of treating the common history is the source of many disputes. I think the problem is that because of ideological considerations the way Romanian history was discussed changed so many times in the last few decades, that it became totally unclear from many points of view, even for Romanians. Falsifications require a devout treatment, which makes any dispute impossible.

d) The general poverty in Romania is also an important impediment to the rapprochement.

I would suggest as an initiative the teaching of basic knowledge about the other communities to the Romanian children living in regions with mixed population – the language at a basic level, a few historic events, the holidays, the customs etc. – in order to make the other nation familiar and conceivable. But this may well be the opinion of a self-important professor.

Lajos KÁNTOR

DESPRE COLABORAREA ROMÂNNO-MAGHIARĂ

A ROMÁN-MAGYAR EGYÜTTMŰKÖDÉSRŐL

ABOUT ROMANIAN-HUNGARIAN COOPERATION

DESPRE COLABORAREA ROMÂNNO-MAGHIARĂ

Răspunsuri la întrebările unei anchete:

1. Speranțele și așteptările privitoare la apropierea între maghiari și români, respectiv între cele două țări, s-au împlinit în foarte mică măsură (după 1989). Nu prea mă pot pronunța despre ceea ce România a așteptat de la Ungaria și ce așteaptă de la ea astăzi (dincolo de sprijinirea la nivel internațional a aspirațiilor de integrare europeană). Eu aș putea să vorbesc pe larg în primul rând despre așteptarea și atitudinea – naivă? – a maghiarimii din Transilvania (România), până la experiențele cele mai personale (între decembrie 1989 și martie 2002). O apropiere efectivă se poate observa – după părerea mea – doar la nivelul „marii politici” (în funcție de cerințele și condițiile externe importante ale procesului de integrare despre care am vorbit), în timp ce inițiativele unor organizații civile au un oarecare ecou în cerc restrâns. Consider că este relevant modul în care problema a fost abordată în eseurile premiate la ediția din anul 2002 a concursului pentru liceeni al Fundației Gheorghe Ursu – mă refer în special la textul elevului constănțean care a obținut premiul întâi. Desigur, dacă privim lucrurile fără părtinire, trecerea în revistă a opiniei publice maghiare din România – și, poate, cu atât mai mult a celei din Ungaria – nu ar da nici ea un rezultat pozitiv cu privire la aprecierea românilor.

2. Compararea evoluției legăturilor româno-maghiare cu reconcilierea istorică între francezi și germani exprimă o dorință și în prezent ea nu prea are bază reală. Ne aflăm încă departe de acele timpuri în care relațiile româno-maghiare (la nivelul conștiinței naționale) vor putea fi comparate cu cele maghiaro-austriece sau maghiaro-turce (cred că această comparație are mai mult sens). Asta pentru că astăzi nu prea mai există maghiari care să repropoaze austriecilor sau turcilor nedreptățile istorice, mai mult: oamenii sunt cuprinși de sentimentul comunității sau chiar al rudeniei – afirmativ de ambele părți.

3. Poziția geografică a maghiarilor și românilor, întrepătrunderile care rezultă din ea (până la nivelul omului de rând, la cel al familiilor mixte) motivează în mod considerabil dinamizarea relațiilor româno-maghiare. Dincolo de acest lucru, este de comun interes cunoașterea modului de a gândi al celuilalt, valorizarea cunoașterii celeilalte culturi în vederea îmbogățirii culturii proprii. Transformările geopolitice nu mai pot să modifice fundamental acest punct de vedere, cu toate că moda politică (culturală) poate să eclipseze interesele comune.

4. Politicienii care acționează conform intereselor de moment ale politicii, conform unor considerații egoiste, pot provoca și provoacă mari pagube evoluției relațiilor româno-maghiare (a se vedea introducerea temei la elevul român premiat cu ocazia concursului amintit mai sus). În sufletul maghiarilor ardeleni – din cauza respingerilor în număr mare, a deziluziilor și amăgirilor care pot fi măsurate și azi – continuă să se acumuleze „antidotul”, continuă exodul, pe

când majoritatea ardelenilor care se află deja în străinătate se gândește la majoritatea românească a populației din patria părăsită cu antipatie, dacă nu cu mânie sau ură. Societatea românească – influențată de modul de predare a istoriei și de politica cotidiană – îi privește pe maghiari cu suspiciune și se teme de o nouă pierdere a Ardealului. Puțini sunt aceia – de partea românilor – care încearcă să recunoască rușinea care se petrece de un deceniu încoace în Clujul lui Funar și să acționeze împotriva ei (deși intelectualii tineri din jurul universității, ca de exemplu autorii revistei *Philosophy & Stuff*, s-au pronunțat în legătură cu aceasta). Atâta timp cât asemenea lucruri ilegale se pot întâmpla cu acordul tacit al guvernului român de orice culoare, este de-a dreptul ridicol și numai să punem problema unei reconcilierii de nivelul celei dintre Franța și Germania. În orice caz, o mai mare luciditate a politicii oficiale ar putea avea un efect pozitiv asupra relațiilor româno-maghiare. Rămân importante inițiativele civile, cum ar fi cea a organizării (dacă nu mă înșel, în vara anului 1990) a unei excursii cu trenul, până la Budapesta, pentru familii de români cu mulți copii. Este însă o mare întrebare, ce efect ar avea astăzi încercarea de a deplasa un număr mare de maghiari (din Ungaria) ca să vadă Bucureștiul...

Constat cu tristețe că – în pofida declarațiilor oficiale de ambele părți – aproape totul este la fel de valabil la sfârșitul lui ianuarie 2004, cum a fost și în martie 2002.

A ROMÁN–MAGYAR EGYÜTTMŰKÖDÉSÉRŐL

Feleletek egy kérdőívre:

1. A magyarok és a románok, illetve a két ország közti közeledésre irányuló remények, várakozások nagyon kis mértékben teljesültek (1989 után). Azt nem igazán tudom megítélni, hogy Románia mit várt (el) Magyarországtól, és mit vár ma tőle (túl az európai integrációs törekvések nemzetközi szintű támogatásán). Én elsősorban az erdélyi (romániai) magyarság – naiv? – várakozásáról és magatartásáról tudnék bőven értekezni, el egészen a legszemélyesebb élményekig (1989 decemberétől 2002 márciusáig). A közeledés véleményem szerint tulajdonképpen csak a „nagypolitika” szintjén tapasztalható (az említett integrációs folyamatban számító külső elvárások, feltételek függvényében), egész szűk körben pedig egyes civil szervezetek kezdeményei találhatnak némi visszhangra. Tanulságosnak vélem a Gheorghe Ursu Alapítvány középiskolásoknak kiírt pályázatán 2002-ben díjnyertes esszéik problémafelvetését, különösen az első díjas konstancai diák szövegét (lásd a 22. hetilapban). Persze ha elfogulatlanul nézzük a dolgokat, a romániai magyar – és alighanem még inkább a magyarországi – közvélemény számbavétele sem mutatna pozitív képet a románság megítéléséről.

2. A magyar–román kapcsolatok alakulásának összehasonlítása a francia–német történelmi megbékéléssel: egy vágyat fejez ki, jelenleg nemigen van realitása. Még messze van az az idő, amikor a magyar–román viszonyt (a nemzettudatban) a magyar–osztrák vagy a magyar–török viszonyhoz lehet majd mérni (ezt én indokoltabb összehasonlításnak vélem). Ma ugyanis már jóformán egyetlen magyar sem hányja egy osztrák vagy egy török szemére a történelmi sérelmeket, mi több, az összetartozás vagy éppen a rokonság érzete tölti el az embereket, állítólag mindkét oldalról.

3. A magyarság és a románság földrajzi elhelyezkedése, az ebből következő összefonódások (a magánemberi szintekig, családok keveredéséig) messzemenően indokolja a magyar–román viszony dinamikusabbá tételét. Ezen túlmenően is közös érdek egy más gondolkodásmód megismerése, egy másik kultúra ismeretének hasznosítása, a saját kultúra gazdagítása érdekében. A geopolitikai alakulások ezen a szemponton alapvetően nem változtathatnak, noha a politikai (művelődési) divat eltakarhatja e közös érdekeket.

4. A politika, az önös szempontokat érvényesítő, pillanatnyi érdekek szerint cselekvő politikusok súlyos károkat okozhatnak és okoznak a magyar–román kapcsolatok alakulásában (lásd a már említett pályázat díjnyertes román diákjának a felvezetését). Az erdélyi magyarokban – a meglehetősen sok viszályautasítás, napjainkban is lemérhető csalódások, átejtések következtében – tovább termelődik az „ellenanyag”, folytatódik a kitelepedés, a már kinti erdélyiek többsége pedig az elhagyott szülőföld román többségére idegenkedve, ha nem éppen haraggal vagy gyűlölködéssel gondol vissza. A román társada-

lom – a történelemoktatás és a napi politika hatására – gyanakodva figyel a magyarokra, Erdély (újra)elvesztésétől fél. Azt a szégyent, ami immár tíz éve a funari Kolozsváron történik, kevesen próbálják – román részről – megvallani és tenni ellene (noha az egyetem körüli fiatal értelmiségiek, például a *Philosophy & Stuff* szerzői szóvá tették ezt). Amíg ilyen dolgok, törvénybe ütközöek, a mindenkori román kormányok hallgatólagos jóváhagyásával megtörténhetnek, szinte nevetséges francia–német szintű megbékélésre akár rákérdezni. A hivatalos politika nagyobb józansága mindenesetre pozitív hatást gyakorolhatna a magyar–román viszonyra. Továbbra is fontosak a civil kezdeményezések, az olyanok például, mint amikor (talán 1990 nyarán?) a nagycsaládos románok számára vonatos kirándulást szerveztek (szerveztünk) Budapestre. Nagy kérdés viszont, hogy milyen hatást váltana ki, ha ma valaki magyarokat (magyarországiakat) próbálna tömegesen Bukarestbe utaztatni...

Szomorúan látom, hogy – a mindkét oldali hivatalos kijelentések ellenére – szinte minden ugyanúgy érvényes 2004 januárjának végén, mint volt 2002 márciusában.

ABOUT ROMANIAN-HUNGARIAN COOPERATION

Answers to an inquiry:

1. The hopes and expectations concerning the approach between Hungarians and Romanians, between the two countries respectively, were fulfilled to a very small degree (after 1989). I cannot really appreciate what Romania expected from Hungary and what it expects today (besides receiving help in the process of integration into the EU). First of all I could talk a lot about the expectations and the – naive? – attitude of the Hungarians in Romania, or about very personal experiences (from between December 1989 and March 2002). An efficient approach can be observed – in my opinion – only at the level of “high politics” (tendencies that depend on the outside expectations and conditions of the European integration process), while the initiatives of some civil organizations produce reactions just in a small circle. I find relevant the way the problem was discussed by the prize-winning essays of the competition organized for students by the Gheorghe Ursu Foundation in 2002 – I am referring first of all to the essay written by the student from Constanța that won the first prize. Of course if we are objective, we have to admit that the public opinion of Hungarians in Romania – and even more so the public opinion in Hungary – isn’t a positive one concerning Romanians.

2. The comparison between the evolution of Romanian-Hungarian relations and the Franco-German historical reconciliation refers to a desire – at this moment the comparison doesn’t have a real basis. We are far away from being able to compare the Romanian-Hungarian relations (at the level of national consciousness) to the Hungarian-Austrian or Hungarian-Turkish relations (maybe the second one has some kind of relevance). The reason for it is that today there aren’t many Hungarians to denounce the historic injustices caused by Austrians or Turkish people, moreover, they have a feeling of community or even of kinship towards them – and it seems that this feeling is mutual.

3. The geographical position of Hungarians and Romanians, the inter-penetrations resulting from this – on the level of everyday-life, of mixed families – offers a serious motivation for the stimulation of the Romanian-Hungarian relations. Beyond this it is a common interest to get to know each other’s way of thinking, to make use of knowing the other’s culture by diversifying one’s own. The geopolitical changes can’t really modify the relevance of this point of view even if the political (or cultural) trend is able to obscure the common interests.

4. The politicians who act according to the actual political interests and to selfish considerations can do a lot of harm to the evolution of Romanian-Hungarian relations (see the introduction to the above-mentioned essay of the prize-winning student from Constanța). The great number of refusals, disillu-

sions and swindles that can be counted even today encourages the Hungarians living in Romania to appeal to the “antidote”, the continuous exodus, while the majority of Transylvanians already living in foreign countries has negative feelings toward the majority of Romanians, feeling even anger or hate sometimes. The Romanian society – influenced by the way of teaching history and daily politics – regards Hungarians with suspicion, and fears losing Transylvania (again). There are just a few among Romanians who admit and try to react against the shame represented by the Cluj of Funar (though some young intellectuals from the university, like the authors of the journal *Philosophy & Stuff* took a resolute stand on this subject). As long as such illegal things can go on with the silent consent of the Romanian government regardless of party affiliation, it is even ridiculous just to mention the question of reconciliation on the Franco-German reconciliation’s level. In any case more lucidity in official politics would have a positive effect on Romanian-Hungarian relations. Civil initiatives are always important, like the organization (in summer 1990, if I remember well) of a trip by train to Budapest for Romanian families with many children. It is hard to imagine though the effect of an attempt to bring a large number of Hungarians (from Hungary) to see Bucharest...

Sadly, I find that despite the official statements on both sides, everything is as valid at the end of January 2004 as it was in March 2002.

Attila KELEMEN

**ARGUMENTE ȘI SOLUȚII
ÎN PROBLEMA ROMÂNNO-MAGHIARĂ**

**ÉRVEK ÉS MEGOLDÁSOK
A ROMÁN-MAGYAR KÉRDÉS VISZONYLATÁBAN**

**ARGUMENTS AND SOLUTIONS
IN THE ROMANIAN-HUNGARIAN PROBLEM**

ARGUMENTE ȘI SOLUȚII ÎN PROBLEMA ROMÂNNO-MAGHIARĂ

1. Nu sunt sigur că putem vorbi despre așteptări clare și bine conturate din partea maghiarilor sau a românilor, respectiv a guvernanților români sau maghiari. Ca unui neinițiat, mi se pare că temele care apar în acest context dintr-un început nu sunt de natură să-și găsească locul pe ordinea de zi a așteptărilor.

O anumită scădere a tensiunii relațiilor a fost probabil rezultatul unui calcul geopolitic mai larg, ca o implicație a marilor mișcări, și nu datorită unui proiect născut dintr-o înțelegere bilaterală și condus cu precizie la nivelul acțiunii.

O întrebare este, de exemplu, ce se va întâmpla dacă, pentru România, avântul actual al lărgirii NATO nu va aduce nici un rezultat. Sau dacă Fidesz va trebui să formeze un guvern împreună cu MIÉP.

2. Dacă sunt bine informat, succesul modelului franco-german a constat în demararea unor programe comune la nivel guvernamental. După câte știu, asemenea proiecte româno-maghiare (maghiaro-române) nu există.

3. Întrebarea dă și răspunsul: ne aflăm în mijlocul unor transformări geopolitice – destinul acum împarte, iar mai târziu se va odihni, deci... să fim atenți.

Argumente politice: transparență, stabilitate.

Argumentul economic: o oarecare apărare a know-how-ului pentru a preveni emigrarea.

Argumente culturale: oferirea perspectivelor, autodescoperirea culturală pe linia unor noțiuni pozitive, reconstrucție, includerea principiului dinamic în autorefecția culturală față de cel static-arhaic-mitic, limitarea evoluțiilor globalizării, specifice țărilor mici periferice.

4. Despre obstacole:

Chestiunea Transilvaniei continuă să fie prea prezentă în cotidian. Problema poate fi tratată prin gesturi politice sau chiar prin tehnologii de marketing susținute.

Caracterul patriarhal al societății maghiare din România, care generează „reflexul Trianon”. Poate că schimbarea de generație ar fi o soluție – ceea ce pare problematic, deoarece până când o elită nouă s-ar constitui, membrii ei au și emigrat.

Caracterul culturii politice românești. Soluția ar fi probabil rezolvarea problemelor identitare ale culturii românești. Cum? Nu știu.

Pierderea creditului de către UDMR în ochii societății maghiare din România. De aici nu văd cale de ieșire.

Implicarea indirectă a Fidesz în jocurile maghiare din România. Rezolvarea problemei de mai sus poate că ar aduce cu ea și punerea la punct a acesteia din urmă.

ÉRVEK ÉS MEGOLDÁSOK A ROMÁN–MAGYAR KÉRDÉS VISZONYLATÁBAN

1. Nem vagyok benne biztos, hogy beszélhetünk tiszta és körülhatárolt várakozásokról magyar, illetve román, román kormányzati, illetve magyar kormányzati részről. Avatatlanként úgy látom, a témák, amelyek ebben a kontextusban felmerülnek, eleve nem olyan jellegűek, hogy bekerülhessenek egy elvárás-ügyrendbe.

A viszony némi feszültségcsökkenése egy tágabb geopolitikai számításból következhetett, a nagy mozgások velejárójaként, nem valamiféle nagyon bölcs és hitelesen megjelenített, illetve a cselekvésszintre szabatosan levezetett, kétoldalú belátásból született akciótervnek köszönhetően.

Kérdés például, mi fog történni akkor, ha Románia számára nem hoz eredményt az aktuális NATO-bővítési lendület. Vagy ha a Fidesznek a MIÉP-pel kell majd kormányt alakítania.

2. Ha jól tudom, a német–francia modell sikere a kormányzati szinten való közös programok elindításában állt. Úgy tudom, ilyen román–magyar (magyar–román) projektek nincsenek.

3. A kérdésben benne van a válasz: geopolitikai átalakulások közepette vagyunk, sors most oszt, később pihenni fog, tehát jó figyelni.

Politikai érv: kiszámíthatóság, stabilitás.

Gazdasági érv: a know how bizonyos védelme az elszivárgástól.

Kulturális érv: perspektívanyújtás, pozitív fogalmak menti kulturális önfelfedezés, újraépítés, a dinamikus elv beépítése a kulturális önszemléletbe szemben a statikus-archaikus-mitikussal, a kis, periferiális országokra jellemző sajátos globalizációs fejlemények kordában tartása.

4. Az akadályok kapcsán:

Az Erdély-kérdés még mindig túlságosan jelen van a köznapokban. A dolgot politikai gesztusokkal, akár kitartott marketingtechnológiákkal kezelni lehet.

A romániai magyar társadalom tekintélyelvűsége, amely gerjeszti a Trianon-reflexet. Megoldás talán a nemzedékváltás lehetne. Problematikus, mert mielőtt az új elit létrejöhetne, már el is vándorolt.

A román politikai kultúra jellege. A megoldás talán a román kultúra identitásproblémáinak feloldása lehetne. Miként? Passz.

Az RMDSZ hitelvesztése a romániai magyar társadalom előtt. Ebből nem látok kiutat.

A Fidesz közvetett implikálódása a romániai magyar játszmákban. A fenti probléma megoldása talán magával hozná ez utóbbi rendezését is.

ARGUMENTS AND SOLUTIONS IN THE ROMANIAN-HUNGARIAN PROBLEM

1. I am not convinced that we can talk about clear, well-defined expectations of Romanians or Hungarians, of the Romanian or Hungarian government. As one of the uninitiated, it appears to me that the themes to be discussed in this context don't fit by their nature in the everyday expectations' context.

A certain decrease of the tension in the relations was probably the result of a larger geopolitical consideration, of greater changes, and it didn't happen thanks to a plan of actions founded by a bilateral, applicable agreement.

One important question would be what will happen if the élan of the enlargement of NATO does not have any consequence regarding Romania. Or what will happen if Fidesz has to form a government together with MIÉP.

2. If I am not wrong, the success of the French-German model consisted in the implementation of some projects at the governments' level. As far as I know, there aren't any such Romanian-Hungarian (Hungarian-Romanian) projects.

3. The question contains the answer: we are in the middle of geopolitical changes – the fate seems to be generous now, later will probably rest, so we should pay attention.

Political arguments: transparency, stability.

The economic argument: some protection of the know-how in order to prevent emigration.

Cultural arguments: the opening of perspectives, self-knowledge by means of positive notions, reconstruction, the inclusion of the dynamic principle in cultural self-reflection instead of the static-archaic-mythic one, the limitation of the effects of globalization which are typical for the small countries on the periphery.

4. Concerning impediments:

The Transylvanian question is much too present in everyday life. The problem could be handled by means of political gestures or sustained marketing technologies.

The patriarchal nature of the Hungarian society in Romania, which generates the "Trianon reflex". Maybe the rise of a new generation would be a solution – which is at least questionable, as until a new elite is formed, its members have already emigrated.

The character of Romanian political culture. The solution could be the handling of the identity problems of the Romanian culture. How? I don't know.

The loss of UDMR's credibility in the eyes of the Hungarian society in Romania. I don't see any way out of this situation.

The indirect involvement of Fidesz in the politics of Hungarians living in Romania. The solution to the above mentioned problem could solve this one, too.

Péter KENDE

O NAȚIUNE MAGHIARĂ,
O COMUNITATE NAȚIONALĂ?

EGYETLEN MAGYAR NEMZET,
EGYSÉGES NEMZETI KÖZÖSSÉG?

ONE HUNGARIAN NATION,
ONE NATIONAL COMMUNITY?

O NAȚIUNE MAGHIARĂ, O COMUNITATE NAȚIONALĂ?

1. Înainte de a da un răspuns, eu aș pune întrebarea dacă există *o singură* „națiune maghiară” sau mai multe? Deoarece, după părerea mea, „națiunea maghiară unitară”, despre care naționaliștii maghiari vorbesc cu o convingere atât de puternică și în Ungaria și în România, este o pură ficțiune politică. Oricum, în condițiile moderne, existența națiunilor în accepțiunea secolului al XIX-lea este foarte îndoielnică – și nu numai în cele două țări amintite. În câte state – în Europa, dar și pe alte continente – trăiesc societăți foarte divizate din punct de vedere politic, a căror solidaritate colectivă, direcționarea lor comună („națională”) acoperind întreaga comunitate, au fost de mult timp subminate de către interesele deosebite categoriale (adică aparținătoare diferitelor grupuri restrânse), precum și de celelalte diferențe care rezultă din multitudinea proiectelor de viață ale indivizilor. Astfel, dacă vrem să fim realiști, nu putem considera nici Ungaria, nici România ca blocuri unitare în ceea ce privește așteptările de după 1989, ci doar ca pe niște mulțimi în interiorul cărora au fost prezente „așteptări” dintre cele mai diferite, simpatii și antipatii, cunoaștere și ignoranță etc. Diferitele tendințe politice, în momentul în care se formulează așa numitele programe „naționale”, se bazează tocmai pe aceste împărțiri preexistente, respectiv ele încearcă – conform concepției lor proprii – influențarea, modificarea, eventual accentuarea lor.

Revenind la „națiunea maghiară”, în cazul acesteia mai există însă și o altă problemă auxiliară specifică, respectiv faptul că populația vorbitoare de limbă maghiară, care gândește utilizând concepte caracteristice maghiarilor, este despărțită din punctul de vedere al dreptului public. Bineînțeles, cele spuse mai sus sunt valabile și pentru această populație. Dar, pentru moment, să punem toate acestea în paranteză și să abordăm – rezumându-ne doar la Transilvania, ca una din părțile care au fost desprinse din trupul națiunii în 1918 – problema auxiliară: putem oare considera comunitatea lingvistică și culturală care trăiește în această zonă, care se declară maghiară și numără circa un milion și jumătate de suflete, ca „parte a națiunii maghiare” din punct de vedere sociologic și politic? Bineînțeles nu a celei din Ungaria, ci a unei entități politice care trece peste frontiere. Existența legăturilor culturale este un fapt indiscutabil, dar să nu ne lăsăm orbiți de această certitudine care într-adevăr există. Dacă, de exemplu, am pune întrebarea astfel: putem oare vorbi de o societate maghiară unitară de la Hegyeshalom până la Brașov? – răspunsul ar fi mult mai ezitant, deoarece determinantele existenței sociale sunt diferite de o parte și de alta a graniței. Să ne gândim numai la problema pământului sau la sindicate (dar să nu intru în detalii în ce privește această evidență). Sau să vedem politica. Maghiarul de rând este atent la aceleași lucruri de ambele părți ale frontierei? Partidele ce i se adresează sunt aceleași? Alege în același moment, dintre aceleași partide? Își leagă speranțele de aceleași sau se teme de

aceleași? Răspunsul este evident: nu. Dacă însă este așa, oare nu rezultă de aici și că maghiarimea din Transilvania (România) este o *comunitate națională sui generis*, și anume în sensul că, față de cea din Ungaria (în măsura în care o considerăm și pe aceea comunitate națională, ceea ce, așa cum am văzut, este un lucru îndoielnic), are *obiective* proprii, *direcționare* proprie și *interese* proprii care se manifestă în mod direct și pot fi măsurate cu precizie?

Îi las pe cei mai competenți decât mine să răspundă la această întrebare. Cred însă că era deja timpul să punem întrebarea în această formă. Asta pentru că – și aici se află esența problemei, pe care, de altfel, toată lumea o cunoaște, dar nimănui nu-i place să o exprime! – despre o națiune maghiară unitară, transfrontalieră, am putea vorbi numai în cazul în care modificarea granițelor ar fi la ordinea zilei, și orice alt obiectiv național maghiar ar fi precedat de aspirația politico-strategică de a reuni din nou, într-un fel sau altul, masele de maghiari aflate dincolo de granițe, precum și diaspora, sub autoritatea statului maghiar. Dacă acest obiectiv ar fi posibil, atunci, în acest sens, maghiarii din România, Slovacia etc ar face și ei parte dintr-o așa zisă națiune maghiară potențială (și nu numai fictivă) – cu condiția, desigur, că direcționarea lor politică primordială ar fi într-adevăr revenirea în cadrul statului maghiar. Noi știm însă că în ordinea europeană, care s-a format la sfârșitul mileniului trecut, acest obiectiv nu este posibil, nu este real, și este mai degrabă contraproductiv decât fructuos (din punctul de vedere al maghiarilor interesați și din cel al statului maghiar). Rezultate palpabile și fructuoase pe termen lung pot fi așteptate mai mult de la acele strategii comunitare care vizează o mai bună integrare – în cazul optim conform formulei „co-națiunii” – a comunităților maghiare minoritare în statele nemaghiare care le-au fost sortite, precum și, dincolo de aceasta, crearea unei structuri federative (europene) ale cărei frontiere interne sunt penetrabile din toate punctele de vedere.

Oricare ar fi însă răspunsul nostru la întrebarea dacă maghiarimea din Transilvania este sau nu o comunitate națională sui generis, în schimb este puțin discutabil faptul că așteptările maghiarilor de dincoace și de dincolo de granițe au fost diferite în 1989, îndeosebi „în privința apropierii dintre cele două națiuni” (ca să revin la textul punctului 1 al chestionarului). În Ungaria, așteptările țineau în primul rând de domeniul dreptului public, adică se refereau la relațiile dintre cele două state, incluzând posibilitățile de călătorie ale cetățenilor acestor țări. Aceste așteptări s-au realizat în mare parte, chiar dacă nu într-un mod atât de pașnic, atât de lipsit de fricțiuni, cum mulți se așteptau în decembrie 1989 dincoace de granița Ungariei cu România. Eu personal știu foarte puțin despre așteptările care existau în acest moment de cealaltă parte a graniței, mai precis din partea majorității naționale de limbă română, este însă evident că, până și în momentele revoluției (dacă putem numi revoluție actul schimbării de direcție), au existat multiple așteptări, multiple speranțe și temeri, a căror majoritate zdrobitoare – după părerea mea – nu a avut nici o tangență cu Ungaria și cu așa-zisa chestiune maghiară. Această preocupare a fost caracteristică mai degrabă elitei decât publicului. Prin urmare, din acest punct de vedere nu cred că așteptările maghiare din Ungaria și cele

românești din România ar fi fost simetrice. În fine, în ceea ce îi privește pe maghiarii din România, acest grup al populației a fost probabil cel care, în 1989, a avut așteptările cele mai îndrăznețe și care, din această cauză, a trebuit să înfrunte mai multe deziluzii în următorii 12 ani decât maghiarii din Ungaria sau românii din România. Bilanțul celor 12 ani conține desigur și multe lucruri pozitive – în primul rând în legătură cu libertățile publice –, dar nu în cantitatea la care o parte a maghiarilor din Transilvania, poate partea cea mai politică, s-ar fi așteptat în perioada schimbării de regim din 1989.

2. A compara evoluția relațiilor româno-maghiare cu legăturile franco-germane este o confuzie a proporțiilor. Viitorul integrării europene este plin sau lipsit de speranță în funcție de calitatea relațiilor franco-germane. În schimb, evoluția relațiilor româno-maghiare are o importanță decisivă doar din punctul de vedere al celor două (sau trei?) națiuni interesate. Dar poate că și această afirmație este exagerată! O relație proastă liniștită cu România este dezagregabilă din punctul de vedere al viitorului Ungariei, dar nu fatală. Este însă foarte puțin probabil ca România să fie capabilă de integrare în Europa dacă în interior nu va putea găsi o soluție în spirit european la chestiunea maghiară și dacă în urma acesteia se va confrunta și cu Ungaria. Dar să fim corecți: câteva lucruri depind și de politica guvernului de la Budapesta, în ceea ce privește dezvoltarea relațiilor dintre cele două țări. Dacă guvernul de la Budapesta este unul care manifestă un stil provocator (vezi și subcapitolul „legii statutului”), atunci nu-i de mirare că Bucureștiul devine și el nervos. Primele victime ce vor suferi de pe urma acestei nervozități vor fi totdeauna maghiarii din România. (Aș remarca aici, în paranteză, că evoluția situației germanofonilor din Alsacia în ultimii cincizeci de ani nu a fost dependentă nici în cea mai mică măsură de evoluția relațiilor franco-germane în „marea politică”).

3. Nu înțeleg cuvântul „dinamic”, mai precis nu sunt convins că dacă o relație devine „mai dinamică”, acest lucru este în mod implicit favorabil celor în cauză. O legătură senină, care curge lin („une relation sans histoire”), condimentată cu mici rectificări lente, ar fi poate cea mai fericită soluție pe care ne-o putem dori.

4. Există două obstacole majore. Suspiciunea iredentismului pe care o parte importantă, deloc neglijabilă, a stratului influent politic și spiritual românesc o nutrește față de maghiari, și pentru care naționaliștii maghiari înșiși furnizează motive de la o vreme la alta. În al doilea rând: lipsa reglementării de perspectivă a situației comunității maghiare din România, din punctul de vedere al dreptului public. Până când maghiarii din România nu se vor simți invulnerabili și imposibil de eliminat conform dreptului public – fiind recunoscuți ca element component cu drepturi egale al statului, capabili să ia decizii cu adevărat autonome în afacerile culturale (autonomie extinsă și asupra resurselor materiale) și având, în sfârșit, drept de veto asupra oricărei decizii legislative sau administrative care atinge interesele lor fundamentale –, până atunci nu se poate aștepta de la ei să se simtă întru totul ca acasă în România, nici măcar să fie sută la sută loiali față de un stat care îi consideră – parțial – ca pe niște „străini”. Ar fi nevoie, deci, de inițiative în spiritul modelului fino-suedez.

EGYETLEN MAGYAR NEMZET, EGYSÉGES NEMZETI KÖZÖSSÉG?

1. A választ megelőzően én először is azt a kérdést tenném föl, hogy egy „magyar nemzet” van-e, vagy több. Szerintem ugyanis az „egységes magyar nemzet”, amelyről a magyar nacionalisták Magyarországon is meg Romániában is oly nagy meggyőződéssel szónokolnak, merő politikai fikció. Modern viszonyok között a 19. századi értelemben vett nemzetek léte máskülönben is – vagyis nemcsak a két nevezett országban – roppant kérdéses. Egy-egy államban – Európában is, de másutt is – politikailag erősen tagolt társadalmak élnek, amelyeknek kollektív összetartását, mindenkire kiterjedő közös („nemzeti”) irányultságát régóta aláásták a kategoriális (azaz ilyen-olyan szűkebb csoportokhoz kapcsolódó) érdekkülönbségek, valamint az individuális élettervek sokféleségéből eredő további különbségek. Így aztán, ha realisták akarunk lenni, akkor az 1989 utáni várakozásokkal kapcsolatban sem Magyarország, sem Románia nem tekinthető egyetlen egységes blokknak, hanem csupán olyan sokaságnak, amelyen belül a legkülönbélebb „várakozások” voltak jelen, szimpátiák és ellenszenvek, tudások és tudatlanságok, és így tovább. A különféle politikai irányzatok, amikor ún. „nemzeti” programokat fogalmaznak meg, ezeket az eleve meglévő tagoltságokat lovagolják meg, illetve próbálják – felfogásuk szerint – befolyásolni, módosítani, esetleg élezni.

A „magyar nemzetre” visszatérve, az ő esetében azonban van még egy járulékos és sajátos probléma, nevezetesen a magyarul beszélő és magyar fogalmak szerint gondolkodó népesség államjogi szétszakítottsága. A főntebb mondottak természetesen erre a népességre is vonatkoznak. De tegyük ezt egy pillanatra zárójelbe, s vessük fel – az 1918-ban leszakított nemzetrészek közül pusztán Erdélyre szorítkozva – azt a járulékos kérdést, hogy lehet-e az ott élő, magát magyarnak valló, mintegy másfél milliós nyelvi-kulturális közösséget szociológiailag és politikailag „a magyar nemzet részének” tekinteni. Természetesen nem a magyarországinak, hanem egy határokon túlmutató-átívelő politikai egész részének. A kultúrkapcsolatok léte kétségtelen tény, de ne engedjük magunkat ettől a valóban fönnálló adottságtól elkápráztatni. Ha pl. úgy tennénk föl e kérdést, hogy lehet-e egységes magyar társadalomról beszélni Hegyeshalomtól Brassóig, akkor a válasz már sokkal habozóbb volna: a társadalmi lét determinánsai nyilvánvalóan másak a határ innenső és túlsó oldalán. Gondoljunk csak a földkérdésre vagy a szakszervezetekre (de hadd ne részletezzem ezt az evidenciát). Vagy lássuk a politikát: ugyanarra figyel egy átlag magyar a határ két oldalán? Ugyanazok a pártok szólítják őt meg? Ugyanakkor és ugyanazok között választ? Ugyanazokban reménykedik, ugyanazoktól fél? A válasz nyilvánvalóan: nem. Ha viszont így van, nem következik-e ebből az is, hogy az erdélyi-romániai magyarság *sui generis nemzeti közösség*, nevezetesen abban az értelemben, hogy a magyar-

országához képest (amennyiben azt is nemzeti közösségnek tételezzük, ami mint láttuk, kétségbe vonható) saját *céljai*, saját *irányultsága*, saját – közvetlenül jelentkező és világosan felmérhető – *érdekei* vannak?

A választ átengedem nálam szakavatottabbaknak. Úgy gondolom azonban, hogy magát a kérdést már rég ideje volt ebben a formában föltenni. Tudniillik – és ez itt a dolog veleje (amit egyébként mindenki tud, csak kimondani nem szeret!) – határokon átívelő egységes magyar nemzetről csak akkor lehetne beszélni, ha napirenden volna a határok megváltoztatása, s minden egyéb magyar nemzeti célt megelőzne az a politikai-stratégiai törekvés, hogy a határokon túlra szorult tömbmagyarság és diaszpóra valahogyan megint magyar állami fönnhatóság alá kerüljön. Ha ez lehetséges cél volna, akkor ebben az értelemben a romániai, szlovákiai (stb.) magyarok is valamiféle potenciális (s nem pusztán fiktív) magyar nemzet részei volnának – feltéve persze, hogy csakugyan a magyar államba való visszajutás volna a fő politikai irányultságuk. Tudjuk azonban, hogy az ezredfordulóra kialakult európai rendben ez a célkitűzés nem lehetséges, nem reális, és inkább kontraproduktív, mint termékenyül gyümölcsöző (az érintett magyarok, valamint a magyar állam szempontjából). Megfogható és tartósan gyümölcsöző közösségi eredménnyel inkább azok a közösségi stratégiák kecsegtetnek, amelyek a kisebbségi magyar közösségeknek az osztályrészükül jutott nem magyar államokba való jobb integrálódását célozzák – optimálisan a „társnemzet” képlete szerint –, ezen túlmenően pedig egy olyan (európai) föderatív struktúra kialakulását, amelynek belső határai minden szempontból átjárhatók.

Akármilyen választ adjunk is azonban arra a kérdésre, hogy sui generis nemzeti közösség-e az erdélyi magyarság, vagy mégse, az aligha vitatható, hogy 1989-ben a magyar várakozások mások voltak a határon innen, és megint mások a határon túl. Különösen mások voltak „a két nemzet közötti közeledést illetően” (hogy visszatérjek a körkérdés 1. pontjának szövegéhez). Magyarországon a várakozások elsősorban államjogiak voltak, azaz a két ország közötti kapcsolatokra vonatkoztak, ideértve a két ország polgárainak utazási lehetőségeit is. Ezek a várakozások nagyrészt teljesültek, ha nem is olyan zavartalanul, olyan súrlódásmentesen, mint ahogy ezt 1989 decemberében, a magyar–román határ innenső oldalán oly sokan remélték. Hogy ugyanekkor a határ másik oldalán, pontosabban a román nyelvű nemzeti többség részéről miféle várakozások voltak, erről én nagyon keveset tudok, az azonban nyilvánvaló, hogy még a forradalmi pillanatokban is (ha forradalomnak nevezzük az átfordulás aktusát) sokféle várakozás volt, sokféle remény és félelem, amelyeknek túlnyomó része – szerintem – Magyarországot és az ún. magyar kérdést úgyszólván nem is érintette. Ez a vonatkozás inkább az elitet foglalkoztatta, mint a köznépet. Ebből a szempontból tehát nem hiszem, hogy a magyarországi magyar és a romániai román várakozások szimmetrikusak voltak. – Ami végül a romániai magyarokat illeti, ez az a népcsoport, amelynek a várakozásai 1989-ben valószínűleg a legmerészebbek voltak, s amely ennél fogva több csalódással kellett, hogy az ezt követő 12 évben szembenézzon, mint akár a magyarországi magyarok, akár a romániai romá-

nok. A 12 év mérlegében természetesen rengeteg pozitívum is van – elsősorban a közszabadságok vonatkozásában –, de nem annyira, mint amennyire az erdélyi magyarok egy része, talán éppen a legpolitikusabb része, az 1989-es átfordulás időszakában számított.

2. A magyar–román kapcsolatok alakulását a francia–német viszonyhoz hasonlítani: aránytévésztés. Az európai integráció jövője a német–francia kapcsolatok milyenségétől függően reményteljes vagy reménytelen. A magyar–román kapcsolatok alakulása ezzel szemben csupán az érintett két /vagy három?/ nemzet szempontjából sorsdöntő. Sőt még ez is túlzás. Egy Romániával való csendes rossz viszony Magyarország jövője szempontjából kellemetlen, de nem sorsdöntő. Ezzel szemben Románia aligha lesz képes integrálódni Európába, ha belsőleg képtelen az ott élő magyarok kérdésével európaias szellemben megbirkózni, s ha ennek folyamányaképpen Magyarországgal is perlekedik. De legyünk igazságosak: a budapesti kormány politikáján is múlik egy és más a két ország közötti viszony alakulását illetően. Ha a budapesti kormány provokatívan nacionalista (lásd még „státustörvény” alcím alatt), akkor nem lehet csodálkozni azon, hogy Bukarest is ideges. Ennek első áldozatai mindig is a romániai magyarok lesznek. (Itt jegyezném meg zárójelben, hogy az elzászi német nyelvűek helyzetének alakulása az elmúlt ötven évben a legkisebb mértékben sem függött a német–francia viszony „nagypolitikai” fejleményeitől.)

3. Nem értem a „dinamikus” szót, pontosabban nem vagyok meggyőződve arról, hogy ha egy viszony „dinamikusabbá” válik, akkor az jó is az érdekelteknek. A csendesen folydogáló felhőtlen viszony (une relation „sans histoire”), lassú kicsi javításokkal megtűzdelve, valószínűleg a legjobb, amit kívánni lehet.

4. Két fő akadály van. Az irredentizmus gyanúja, amelyet a romániai politikai és szellemi hangadó rétegnek egy nem jelentéktelen, nem elhanyagolható része táplál a magyarokkal szemben, s amelynek a magyar nacionalisták (elsősorban Magyarországon) időről időre tápot is adnak. Másodsor pedig a romániai magyar népközösség államjogi helyzetének távlatos rendezetlensége. Amíg a romániai magyarok nem érzik úgy, hogy államjogilag sebezhetetlenek és kiiktathatatlanok – mert egyenjogú államalkotó elemként vannak elismerve, mert kulturális ügyekben csakugyan autonóm módon hozhatnak döntéseket, és ez az autonómia még a pénzforrásokra is kiterjed, s végül mert vétőjoguk van minden olyan törvényhozási vagy közigazgatási döntés felett, amely alapvető érdekeiket érinti –, addig nem várható el tőlük, hogy teljesen otthon érezzék magukat Romániában, sőt még az sem, hogy száz százalékgig lojálisak legyenek egy olyan állam irányában, amely őket – részben – „idegennek” tekinti. Tehát olyan kezdeményezések kellenének, amelyek a finn–svéd modell szellemét követik.

ONE HUNGARIAN NATION, ONE NATIONAL COMMUNITY?

1. Before answering, I would dare ask if there is a sole “Hungarian nation” or if there are several? In my opinion, the “united Hungarian nation” about which the Hungarian nationalists speak with such strong conviction both in Hungary and in Romania is pure political fiction. However, in the modern world, the existence of nations in the sense of the 19th century is very doubtful – and not only in the case of the two above-mentioned countries. In a state – in Europe, as well as on other continents – there live societies that are divided from the political point of view, whose collective solidarity, and common (“national”) direction that includes the entire community, have been undermined by divergences of category interests (i.e. interests of small groups), as well as by other differences that result from the diversity of individual life plans. Thus, if we want to be realistic, we cannot consider Hungary or Romania unitary blocks as concerns their expectations after 1989, but only some masses within which there were varied “expectations”, likes and dislikes, awareness and ignorance, etc. The different political tendencies when the so-called national programs are designed, are based exactly on these pre-existing divisions, and try – according to their own conception – to influence, modify or emphasize these programs.

Back to the “Hungarian nation”, in this case there is another particular auxiliary problem, namely that the Hungarian speaking population which thinks of itself as Hungarian, is divided by state borders. Of course, the above ideas are valid for this population, too. But for the time being let us leave aside all these and concentrate on the auxiliary problem: Transylvania as one of the parts that were ripped from the body of the nation in 1918. Can we consider this linguistic and cultural community that inhabits this land, considers itself Hungarian and accounts for about 1.5 million souls, as “part of the Hungarian nation” from the sociological and political point of view? Of course not of geographical Hungary, but of a political entity that surpasses boundaries. The existence of cultural links is undoubted, but let us not be blinded by this certitude that is a given. If, for instance, we worded the question in this way: can we speak of a unitary Hungarian society from Hegyeshalom to Braşov (Brassó)? – The answer would be much less definite, because the determinants of social existence are different on either side of the border. Let us think of the issue of land or trade unions (let me not get into details in what concerns this evidence). Or let us examine politics. Do common Hungarians pay attention to the same items of information on both sides of the border? Are the parties that address them the same? Do they elect at the same time, and cast their vote for the same parties? Do they hope the same or fear the same? The answer is obvious: no. But if it is so, does it not follow from here that the Hungarians of

Transylvania (Romania) are a *national community sui generis*, more precisely in the sense that in relation to the nation of Hungary (to the extent we consider it a national community, which – as we have seen – is questionable), they have their own objectives, their own direction and interests that are clearly manifest and can be measured with precision?

I will let more competent people answer that question. However, I believe that it is time we asked the question in this way. Because – and here lies the essence of the problem which everyone knows but no one likes to express – we could only speak about a unitary Hungarian nation that surpasses borders if the issue of changing the borders were on the current agenda, any other national Hungarian objective being preceded by the political-strategic aspiration to reunite, in one way or another, the masses of Hungarians outside of the borders, as well as the Diaspora, under the authority of the Hungarian state. If this objective were possible, then in this sense the Hungarians of Romania, Slovakia, etc. would be part of the so-called potential (and not only fictitious) Hungarian nation if ever their primordial political ambition were indeed to come back within the framework of the Hungarian state. However, we know that in the European order which was outlined at the end of the last millennium this objective is not possible, nor real, but is indeed counter-productive rather than fruitful (from the perspective of the Hungarians concerned and from that of the Hungarian state). The concrete and beneficial results in the long term can be expected from the community strategies which aim at better integration – in the optimal case according to the formula of “associated nations” – of the minority Hungarian communities in the non-Hungarian states that were given to them to live in, as well as the creation of a federative (European) structure whose internal frontiers are penetrable from all points of view.

Whichever our answer to the question whether or not the Hungarians in Transylvania are a national community *sui generis*, it is little debatable that in 1989 the expectations of the Hungarians on this side of the border were different. Especially “as concerns the development of closer relations between the two nations” (to return to question no. 1 of the questionnaire). In Hungary, the expectations pertained especially to the relations between the two states, including the possibility for the citizens to travel to the other country. These expectations were mostly achieved, even if not as peacefully, as smoothly as many had expected in December 1989, on this side of the border between Hungary and Romania. I myself know little about the expectations that existed at that time on the other side of the border, especially as concerns the national majority of Romania, but it is obvious that even at the time of the revolution (if we can speak about revolution as the means of change) there were multiple expectations, hopes and fears, whose overwhelming majority – in my opinion – had nothing to do with Hungary or the so-called Hungarian issue. This preoccupation characterized the elite rather than the general public. Consequently, from this perspective, I do not believe that the expectations of the Hungarians in Hungary and the Romanians in Romania were symmetrical. In the end, as concerns the Hungarians in Romania, this segment of the popu-

lation was probably the one that in 1989 had the highest expectations and for this reason had to face the most disappointments in the next 12 years, rather than the Hungarians in Hungary, or the Romanians in Romania. The balance of the 12 years obviously includes positive achievements too – first of all, related to public freedoms – but not as many as some of the Hungarians in Transylvania, maybe the most political part, would have expected during the change of regime in 1989.

2. To compare the evolution of the Romanian-Hungarian relations with the French-German relations is mistaking proportions. The future of European integration is full or void of hope depending on the quality of French-German relations. On the other hand, the evolution of the Romanian-Hungarian relations only has a decisive significance from the perspective of the two (or three) interested nations. However, maybe even this statement is exaggerated. A silent bad relation with Romania is unfavorable for the future of Hungary, but not fatal. It is very little likely, though, that Romania would be able to integrate in Europe unless a solution in the European spirit is found for the Hungarian issue within the country, and if, as a result of this, it has to confront Hungary, too. Let us be fair: a few things depend also on the politics of the government in Budapest, as regards the development of relations between the two countries. If the government in Budapest adopts a provocative style (see the subchapter of the “Status Law”), then no wonder Bucharest also becomes angry. The first victims to suffer the outcome of this anger will always be the Hungarians in Romania. (I would like to point out here, within brackets, that the situation of the German-speakers in Alsace in the last fifty years has not depended at all on the evolution of the Franco-German relations in “high politics”.)

3. I do not understand the word “dynamic”, or more precisely I am not convinced that if a relationship becomes “more dynamic”, this is good for the persons concerned. A clear relation that develops smoothly (“une relation sans histoire”), seasoned with small and slow corrections could be the happiest solution that we may wish for.

4. There are two major obstacles. The suspicion of irredentism which a significant part, not to be neglected, of the layer of politically and intellectually influential Romanians hold against the Hungarians, and for which the Hungarian nationalists themselves provide the reasons from time to time. Secondly: the lack of regulations in the long term for the situation of the Hungarian community in Romania, from the perspective of its legal status. Unless the Hungarians feel invulnerable and impossible to be discriminated against by the law, being recognized as elements of the state with equal rights, capable of making decisions that are genuinely autonomous in the cultural field (autonomy that is extended to material resources too), and having, eventually, the right to veto any legal or administrative decision that touches upon their fundamental interests – no one can expect them to feel totally at home in Romania, not even to be totally loyal to a state that considers them – at least in part – “foreigners”. Initiatives like the Finnish-Swedish model would be needed.